

Lakossági-társadalmi igények a felnőttek felsőfokú továbbtanulásában

Az OTKA 47335 sz. kutatás zárótanulmánya

**Kutatásvezető
Forray R. Katalin**

Budapest, 2008. április 30.

Tartalom

1 Bevezetés.....	3
Nemzetközi tendenciák	3
A felsőoktatási expanzió	7
Felsőoktatási kutatások	10
Lakossági igények	11
A kutatás módszerei	14
2. A régiók néhány társadalmi-gazdasági jellemzője.....	16
Demográfia.....	16
Változások az iskolázottságban.....	17
Foglalkoztatottság – gazdasági aktivitás	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
Magyarország kistérségeinek fejlettségi különbségei	Hiba! A könyvjelző nem létezik.
3. Hallgatói igények, társadalmi elvárások	21
A nemzetiségi/etnikai dimenzió	21
Az intézmények (egyetemek) sajátosságai.....	22
A Pécsi Tudományegyetem felnőttképzésének jellemzői.....	24
A Szent István Egyetem levelező képzése	35
A Debreceni Egyetem nem nappali tagozatos képzései.....	43
4. Az intézményhálózatok	53
5. Motivációk és nehézségek a levelező tagozatos hallgatók körében.....	60
Bevezetés.....	60
Motivációk a válaszdó nemének és születési időszakának összefüggései alapján... Hiba! A könyvjelző nem létezik.	
Nehézségek a válaszdó nemének és születési időszakának összefüggései alapján.. Hiba! A könyvjelző nem létezik.	
Motivációk, nehézségek a válaszdó nemének és születési időszakának összefüggései szerint	64
Motivációk a válaszdó nemének és a kar/szak összefüggései alapján	64
A hallgatók nemek szerinti megoszlása	66
Saját szavaikkal a másik oldalról	72
6. Új hallgatói csoportok a felsőoktatásban	80
Felnőtt hallgatók három egyetemen	83
Egy új „felsőoktatási pedagógia” felé	89
Irodalom	96
Függelék	99

1 Bevezetés

Az oktatási expanzió már hosszú ideje magyar viszonyok között is tanulmányozott, mindig újra felfedezett folyamat. Lényegét úgy vélem az adja, hogy a társadalom- és oktatáspolitikai elgondolásokat, becsléseket, terveket – egyes időszakokban utasításokat is – meghaladó mértékben és ütemben növekedik a szervezett tanulásban résztvevők száma és a korcsoportokhoz viszonyított aránya. Különös jelentősége van a nem kötelező iskolai szinteken, elsőként a középfokú oktatásban bekövetkezett dinamikus növekedésnek, amit a kilencvenes évek második felétől a felsőfokú (más terminológiával a harmadfokú) képzés kiterjedése is követett.

Itthon először Erdész Tiborné és Tímár János (1967), valamint Nagy József (1972) „vették észre” ezt a folyamatot a hatvanas évek végén, s úgy értelmezték, hogy a hatvanas évek középiskolai végzettséget preferáló oktatáspolitikája és a nagy létszámú korosztályok mintegy kitágították az iskolázási utak csatornáit, s középiskolában többen akartak továbbtanulni, mint amennyit a hetvenes évek oktatásirányítása elképzelt. A továbbtanulási igényeknek a szakmunkásképzésben való kielégítése, a gyerektömegeknek a szakmunkásképzésbe való „becsatornázása” volt a feladat.

De látványos volt a középfokú oktatásnak az az expanziója is, amelyet a hetvenes évek végétől a nyolcvanas évek közepéig regisztrálhattunk (e kérdésről kandidátusi disszertáció született, Forray (1988). A korábban az általános iskolát sem befejezett fiatal korcsoportok most már nem elégedtek meg a kötelező végzettséggel, hanem – zömmel a kijelölt úton – a szakmunkásképzésbe áramlottak.

Kozma Tamás szó szerint idézett a nyolcvanas évek elején megjelent könyvéből (Kozma, 1983, 1998). Megfigyelései, gondolatai ma is aktuálisak, mivel olyan folyamatokat írt le akkor, amelyek alapvető lényegükben spontának, pontosabb öngerjesztők, a trendek – hogyha erőszak nem fordítja őket másfelé – előre mutatják a folyamat alakulását.

A magasabb iskolai fokozatokban való részvétel és a magasabb kvalifikációk megszerzése iránti társadalmi-lakossági igény olyan folyamatot jeleznek, amelyet valószínűleg joggal tarthatunk a kilencvenes évek egyik kiemelkedően fontos és látványos történetének. Összefüggései szerteágazóak, s talán nem túlzás megkockáztatni, hogy új társadalmi minőségek hordozóivá válnak.

Nemzetközi tendenciák

A felsőoktatás politikával foglalkozó nemzetközi szervezetek közül az egyik legjelentősebb az UNESCO. 1998 folyamán tartott: „World Conference on Higher Education” rendkívül fontos oktatáspolitikai deklarációkat fogalmazott meg. A legfontosabbakat az alábbiakban összegezhetjük:

- a 21. század felsőoktatása világszerte egyre szélesebb merítési bázissal kezd rendelkezni;
- a felsőoktatás diverzifikálódik, tudatosan törekszik arra, hogy szociokulturális közege megfeleljen a jövő kihívásainak;

- a felsőoktatásban megjelenik minden olyan képzési szint, mely korábban az oktatás más szintjén volt jellemző: például post-secondary képzések;
- a 21. század felsőoktatásában egyszerre van jelen az ún. tömeg- és elitképzés;
- a felsőoktatás világszerte expanzív (1960-ban 13 millió ember tanult, 1995-re ez a szám 82 millióra emelkedett);
- a 21. század felsőoktatása válaszol arra a társadalmi szükségletre, ami igényli a tudásalapú társadalmat;
- lehetőséget biztosít az élethosszig tartó tanulásra, flexibilis be- és kilépési rendszerrel, célja, hogy az egyéni fejlődés és a társadalmi mobilitás révén a felsőoktatásban részesülők képzett és aktív állampolgárokká váljanak;
- a felsőoktatás a tudás és az ismeret fejlesztésének színhelye,
- ez a felsőoktatási modell erkölcsi, autonómiai, felelősségi funkcióval bír ,
- képzési programjaiban egyre nagyobb az inter- és transzdiszciplináris megközelítések szerepe;
- intézményi működését erőteljesebb nemzetközi kooperációk jellemzik „World of work”.

Az OECD nemzetközi szervezet oktatáspolitikai gondolkodása is hasonló alapelveket fogalmazott meg.

Az élethosszig tartó tanulás nélkül elképzelhetetlen lesz a 21. század. Ezért mindenkinek meg kell ismerkednie az élethosszig tartó tanulással. Az OECD országok oktatási minisztereinek 1996-os találkozáján fogalmazódott meg ez a kijelentés. A világ egyre inkább a tudásalapú gazdaságok és társadalmak irányába halad, a fentebb említett cél hangsúlyozása tehát nemcsak helyes, hanem követendő is.

A tudás és a különféle ismeretek (együttesen: az „emberi erőforrás”) nélkül a gazdasági növekedés és a szociális fejlődés nem képzelhető el. Az oktatási és képzési rendszerek kitüntetett szerepet játszanak az emberi erőforrások fejlesztésében.

A munkaerőpiac által megkövetelt ismereteket ki kell egészíteni olyan ismeretekkel is, melyek megerősítik a társadalom hálózatait, normáit és értékrendszereit („társadalmi erőforrás”), s amelyek nélkülözhetetlenek a jól működő demokráciákban. Ez a fajta ismeretszerzés az állampolgárok aktív részvételét igényli. Az ismeretek segítségével olyan szociális hálózatok jönnek létre, amelyek elősegítik a hatékonyabb kormányzást. Az iskolák és más oktatási intézmények valós értékeket teremtenek: a családokkal, a helyi közösségekkel és a vállalatokkal együtt erősítik a társadalmi együttműködést, és segítik az erőforrások létrehozását.

Az oktatási és képzési rendszereknek nagy szerepük van abban is, hogy esélyegyenlőség teremtsék. Noha általánosságban elmondható, hogy az oktatás színvonala folyamatosan emelkedett az elmúlt évtizedekben, a képzési lehetőségek még mindig egyenlőtlenül oszlanak el. Ráadásul újabb problémák is jelentkeztek. Az alapos tudást igénylő foglalkoztatási ágakban egyre több munkahely teremődik, de ezzel megjelenik a tudás különbözőségén alapuló egyenlőtlenség is. Az információs és informatikai technológiákhoz való hozzáférés és eltérő színvonalú használatuk tovább erősíthetik a már amúgy is létező egyenlőtlenségeket. Ezt hívjuk az „informatikai megosztottság” problémájának.

Az élethosszig tartó tanulás fontosságáról széles egyetértés alakult ki. Mindenki tudja azt is, hogy az elméletet nem könnyű a gyakorlatba átültetni. Az OECD oktatáspolitikai munkája az elmúlt öt évben két központi, egymáshoz szorosan kapcsolódó téma köré csoportosult. Egyrészt az oktatási miniszteri konferencia által kitűzött célt próbálta konkrétan megfogalmazni, másrészt igyekezett tanácsot adni a tagországoknak, hogyan ültethetik át a megfogalmazott elveket a gyakorlatba.

Az élethosszig tartó tanulás rendszerszerű szemléletet kíván meg, azaz kapcsolatokat kell építenünk a különböző tanulási folyamatok és az ezeket körülvevő élethelyzetek között. Nem arra törekszünk tehát, hogy egymástól elkülönítve felsoroljuk a különféle oktatási és képzési formákat.

Az élethosszig tartó tanulás rendszerének jellemzőit nem könnyű mérni és összehasonlítani. Nagyon keveset tudunk azokról a nem hagyományos tanulási módokról, melyek a hivatalos formákon kívül léteznek, például az otthoni, a közösségi vagy a munkahelyi tanulásról. Éppen ezért nem tudjuk tökéletesen feltérképezni azokat a láncszemeket, amelyek a különböző iskolázási formák közötti átjárhatóságot teszik lehetővé vagy motiválják az iskolán kívüli tanulást. Bizonyítékokat kell szereznünk arra nézve, hogy az emberek megszerzik azt a motivációt és azt az információhalmazt, amelyekkel életük különböző szakaszaiban felismerik a lehetőségeiket. Befejezetlen feladat azon mérési eljárások kifejlesztése, melyek segítik az oktatási eredmények jobb megértését. Az oktatás tényeinek ismerete elengedhetetlenül fontos a gazdaságok és a társadalmak működéséhez.

A nemzetközi gyakorlatot áttekintve előzetesen olyan hipotézist látunk körvonalazódni, miszerint az angolszász országokban a fenti célok gyakorlati megvalósítása előrehaladott. Például az Amerikai Egyesült Államokban tagállamonként, településenként más és más intézményi formában az ún. college-ok illetve egyetemek biztosítják a lakossági-társadalmi igények teljesülését. Ezek az intézmények a piac szereplőiként, áruként jelenítik meg képzési kapacitásukat. Képzési profiljuk rendkívül szerteágazó, mindig az adott körülményekhez igazodnak, és ha valamelyik nem működőképes, azt rövid idő alatt képesek átalakítani illetve megújítani. Ezt az amerikai modellt a „tudás gazdaságának” is nevezhetjük, amikor a tudományt, technológiát és az oktatást az üzleti szféra részeként kezelik. Nagy-Britanniában ezzel szemben a „tudásalapú társadalom” építésének modelljét látjuk, amikor közösségi illetve állami támogatásokkal a felnőttek részére ingyenes felsőoktatási képzési programokat működtetnek.

Az Európai Szociális Alap (European Social Fund-ESF) a négy strukturális alap egyike, célja hogy az Európai Unió régióin belül csökkentse az élethelyzetek közötti különbségeket:

- a munkanélküliség csökkentésével
- a foglalkoztatottak jártasságának/képzettségének fejlesztésével
- hanyatló ipari illetve vidéki terület fejlesztésével
- alacsony fejlettségű gazdasági terület fejlesztésével

A felnőttképzés jelentőségét elismeri a legtöbb fejlett európai ország oktatáspolitikája. Az ipari-gazdasági fejlődés, a “tudományos-technikai forradalom” egyértelművé tette a “humán tőke”, vagyis a “kímült emberfők” különösen fontos szerepét. Azonban a gazdasági fejlődés intenzívebbé válása, az “információs forradalom”, a kíméletlen piaci verseny viszonyai közepette már nem elég az “emberi erőforrás” “hagyományos” fejlesztése, vagyis az újabb generációk ellátása korszerűbb, hatékonyabb tudással. Csak az a társadalom lehet versenyképes, amely az (egyre hosszabb életkort megélő) felnőtt társadalom tudásának, teljesítőképességének folyamatos fejlesztésére is nagy súlyt helyez.

Ma már eljutottunk oda, hogy a világ fejlett országaiban a felnőttképzés különböző formáiban közel ugyanannyian vesznek részt, mint a “hagyományos” közoktatásban és felsőoktatásban. Egre inkább elismerést nyer, hogy a felnőttképzésnek önálló, sajátos működési alapelvei, metodikája, és a gyermekek képzésétől elkülönült intézményrendszere van. A gyermeknevelés (pedagógia) mellett önálló tudományággá vált az andragógia (egyes tanulmányokban: gerontológia): a felnőttek képzésének elmélete. Ma a felnőttképzés a világ képzési rendszereinek legdinamikusabban fejlődő része.

Megjegyzendő, a felnőttképzés napjainkban korántsem az oktatási szektor “belügye” csupán. Sokkal inkább “stratégiai ágazat”, melyben érdekelték a társadalom és a gazdaság irányítói, és aktív résztvevői is. Egyre inkább megfigyelhető az az összefüggés, hogy minél fejlettebb egy ország, egy társadalom, annál fejlettebb a felnőttképzési rendszere. Az Európai Unió 2000 novemberében fogadta el közös cselekvési programként azt a Memorandumot, melynek alapján az egész életre kiterjedő tanulás ügye politikai prioritássá, a gazdaság- és társadalomfejlesztési programok egyik kulcskérdésévé vált az egész európai közösségben.

Az Európai Tanács 2000 márciusában Lisszabonban tartott értekezlete döntő fontosságú az Európai Unió politikai és cselekvési iránya szempontjából. Következtetései igazolják, hogy Európa vitathatatlanul átlépett a tudás korába, és vállalnia kell mindazt, ami ezzel jár a kulturális, gazdasági és társadalmi életben. Rohamosan változnak a minták a tanulás, az élet és a munka területén. Ez nem egyszerűen azt jelenti, hogy az egyéneknek alkalmazkodniuk kell a változáshoz, hanem ugyanilyen fontos az is, hogy a kialakult cselekvési módok is megváltozzanak. Az Európai Tanács lisszaboni értekezletének következtetései azt igazolják, hogy az egész életen át tartó tanulás a tudásalapú gazdaság és társadalom felé való sikeres átmenet velejárója. Ezért az elkövetkezendő változások motorjául Európa átalakításra szoruló oktatási és képzési rendszereinek kell szolgálniuk. (Memorandum... 2000)

A felnőttképzés jelentőségét elismeri a legtöbb fejlett európai ország oktatáspolitikája. Az ipari-gazdasági fejlődés, a “tudományos-technikai forradalom” egyértelművé tette a “humán tőke”, vagyis a “kiművelt emberfők” különösen fontos szerepét. Azonban a gazdasági fejlődés intenzívebbé válása, az “információs forradalom”, a kíméletlen piaci verseny viszonyai közepette már nem elég az “emberi erőforrás” “hagyományos” fejlesztése, vagyis az újabb generációk ellátása korszerűbb, hatékonyabb tudással. Csak az a társadalom lehet versenyképes, amely az (egyre hosszabb életkort megélő) felnőtt társadalom tudásának, teljesítőképességének folyamatos fejlesztésére is nagy súlyt helyez.

Ma már eljutottunk oda, hogy a világ fejlett országaiban a felnőttképzés különböző formáiban közel ugyanannyian vesznek részt, mint a “hagyományos” közoktatásban és felsőoktatásban. Egyre inkább elismerést nyer, hogy a felnőttképzésnek önálló, sajátos működési alapelvei, metodikája, és a gyermekek képzésétől elkülönült intézményrendszere van. A gyermeknevelés (pedagógia) mellett önálló tudományággá vált az andragógia (egyres tanulmányokban: gerontológia): a felnőttek képzésének elmélete. Ma a felnőttképzés a világ képzési rendszereinek legdinamikusabban fejlődő része.

Megjegyzendő, a felnőttképzés napjainkban korántsem az oktatási szektor “belügye” csupán. Sokkal inkább “stratégiai ágazat”, melyben érdekelték a társadalom és a gazdaság irányítói, és aktív résztvevői is. Egyre inkább megfigyelhető az az összefüggés, hogy minél fejlettebb egy ország, egy társadalom, annál fejlettebb a felnőttképzési rendszere. Az Európai Unió 2000 novemberében fogadta el közös cselekvési programként azt a Memorandumot, melynek alapján az egész életre kiterjedő tanulás ügye politikai prioritássá, a gazdaság- és társadalomfejlesztési programok egyik kulcskérdésévé vált az egész európai közösségben.

Az Európai Tanács 2000 márciusában Lisszabonban tartott értekezlete döntő fontosságú az Európai Unió politikai és cselekvési iránya szempontjából. Következtetései igazolják, hogy Európa vitathatatlanul átlépett a tudás korába, és vállalnia kell mindazt, ami ezzel jár a kulturális, gazdasági és társadalmi életben. Rohamosan változnak a minták a tanulás, az élet és a munka területén. Ez nem egyszerűen azt jelenti, hogy az egyéneknek alkalmazkodniuk kell a változáshoz, hanem ugyanilyen fontos az is, hogy a kialakult cselekvési módok is megváltozzanak. Az Európai Tanács lisszaboni értekezletének következtetései azt igazolják, hogy az egész életen át tartó tanulás a tudásalapú gazdaság és társadalom felé való sikeres

átmenet velejárója. Ezért az elkövetkezendő változások motorjául Európa átalakításra szoruló oktatási és képzési rendszereinek kell szolgálniuk. (Memorandum... 2000)

A felsőoktatási expanzió

A magyar felsőoktatás a rendszerváltásig alapvetően elit jellegű volt, egy életkori csoportnak mindössze 10 %-a körül volt a felvettek aránya. A hallgatók létszámának növekedése nemzedéknyi idővel később indult meg, mint a fejlett országokban, ám egy évtized alatt a létszám háromszorosára növekedett. (Sajnálatos, hogy ez a gyors ütemű expanzió éppen a magyar gazdaság átstrukturálása idején, recessziós körülmények között folyt le.)

A hallgatói létszámnövekedés üteme az egyes képzési szinteken eltérően alakult. Tíz év alatt a főiskolai hallgatók száma 350 %-kal, az egyetemi hallgatóké 226 %-kal, a szakirányú továbbképzésben résztvevőké is 350 %-kal növekedett meg.

Hrubos (2002) felhívja a figyelmet arra, hogy jelentős változás történt a hagyományos tagozatok súlyában is. 1990-ben a az összes hallgató 75 %-a tanult nappali, 4,6 % -a esti, 27 %-a levelező tagozaton. Tíz évvel később a nappali tagozatokon az összes hallgató 60 %-a, estin 2,9 %-a, levelezőn 27 %-a tanult, 11 % pedig távoktatásban vett részt. Ez azt jelenti, hogy a hallgatói létszámnövekedés a levelező és távoktatási formákban volt a legnagyobb.

A munka melletti képzés jelentős térnyerése a teljes idejű képzéssel szemben a bonyolult társadalmi és munkaerő piaci beágyazottságú hallgatók tömeges megjelenését mutatja. Egyúttal azt is involválja, hogy a felsőoktatásban fokozódott a „nem tipikus” életkorú hallgatók részvétele. Az életkor szerinti összetétel „diverzifikálódása” a nappali tagozatokon is fokozódott. (A 24 évnél idősebb hallgatók aránya a nappali tagozatú főiskolákon 10 %, egyetemeken 2 %, egyéb képzésben 3 %, ugyanakkor például a szakirányú továbbképzésben 70 %.)

Ez összefüggésben lehet a középfokú oktatásban bekövetkezett változásokkal, az érettségi elérésének nemcsak megnőtt lehetőségeivel, hanem az oda vezető utak számosabbá válásával. Valószínű, hogy „nem tipikus” tanulói iskolai pályafutások állnak a szokásosnál idősebb korban elkezdett felsőfokú tanulmányok hátterében. Cigány/roma hallgatók körében végzett kutatásunkban például igen gyakran találtuk a szakmunkásképzés után elvégzett középiskolát, vagy a tanulmányok több éves megszakítását az érettségi és a felsőfokú továbbtanulás között. (Forray, 2002)

A szakirodalom a diverzifikálódás egyik elemének tekinti a képzési programok számának emelkedését. A magyarországi helyzet értékelését nehezíti, hogy nemzetközi összehasonlításban is a szakok „burjánzásáról” (Hrubos, 2002) lehet beszélni (2000-ben 166 főiskolai és egyetemi szakon folyt az oktatás). Nem sokat tudunk viszont a egyes szakok, illetve intézmények presztízséről, egyedül a túljelentkezők száma informál erről, azt azonban nem tartalmazza ezek az adatok, mivel függ össze a túljelentkezés, milyen igényeket fejeznek ki ezek a számok. Más szóval nem tudjuk, miért választja a „lakosság” ezt vagy azt az egyetemi, főiskolai szakot, tagozatot.

Kérdés, hogyan alakul ez a folyamat „itt és most”, az adott területen élő lakosság szempontjából, milyen módon és milyen mértékben kapcsolódik be az ország szociokulturálisan egymástól akár jelentős mértékben is eltérő régióinak és térségeinek lakossága az oktatási expanzió folyamatába. (Az elemzéshez az Oktatáskutató Intézetben kialakított adatbázist használjuk fel, éspedig az 1993/94-es, az 1996/97-es és az 1999-es tan évekről gyűjtött és területileg szerkesztett adatokat.)

A felsőfokú továbbtanulási igények (jelentkezések) és realizálásuk területi szerkezetét vizsgálva olyan társadalmi eredetű egyenlőtlenségek mutatkoznak, amelyek egyaránt összefüggésbe hozhatók az adott térségek gazdasági fejlettségével és a felsőoktatás területi szerkezetével (Forray – Híves, 2002). E feltételek közül az előbbiek – az általánosabb környezeti feltételek – csak hosszabb távon és közvetett módon korrigálhatók. Ám a felsőoktatási alrendszer módosítható közvetlenebb és viszonylag rövidebb távon is. Nem egyszerű beavatkozást igénylő feladat persze ez sem. Ahogyan korábban a megfigyeltük, az ország keleti felének viszonylag fejlettebb oktatási szerkezete hozzájárulhat ahhoz, hogy az ország nyugati fele számára képezi ki a munkaerőt. Arra is rámutattunk, hogy (változatlanul) a nők a felsőoktatás domináns „merítési bázisa”. Amiben persze nem az jelenti a problémát, hogy nők akarnak továbbtanulni, hanem az, hogy a férfiak még mindig kisebb mértékben. Ez pedig a felsőoktatásban megszerezhető tudás és a gazdaságban és társadalomban konvertálható oklevél hagyományosnak – legalábbis az elmúlt fél évszázad hagyományai értelmében – tekinthető struktúráinak továbbéléséről tanúskodik.

Az 1990-es évek fontos hangsúlybeli változást hoztak a felnőttképzés nemzetközi értelmezésében. Ezt a hangsúlyváltást a Delors-bizottság ismert jelentése szimbolizálja (Delors J. ed. 1998 Az oktatás rejtett kincs), a változás azonban a mélyben már az elmúlt évtizedben munkált. Az 1970-es évtizeddel egybevetve azt mondhatjuk, hogy az 1990-es években mindazt szinte újra felfedeztük, ami az 1960-1970-es évtizedekben már ismert volt; csak hogy a hangsúly és az irányultsága lett más.

A felnőttképzés alternatív oktatás, írja többek között Savicevic az európai és az amerikai andragógiát összehasonlítva (in: Reischmann J. et al. eds. 1999). Ross a felnőttképzést a "változás katalizátorának" nevezi (in: Duke C. ed. 1992). Ebben a felfogásban a felnőttképzésnek pótló és igazságtevő szerepe van: helyrehozni azt, amit a társadalom és annak szelektív, elitista iskolarendszere megtagadott a tömegektől (Mayo M. 1997). A felnőttképzésnek ez a funkciója – Európában legalábbis – évszázadokra tekint vissza, és a munkásmozgalmak politikai nevelőiskolaiban gyökerezik. Az 1960-70-es évtizedben a felnőttképzésnek ez a szerepe a felszabaduló gyarmati országokra sugárzott ki; az ekkor keletkezett irodalom világosan tükrözi a felnőttképzés alternatív és társadalomjobbító megváltoztató jellegét. Ez a felnőttképzés egyik vonulata, amely az elnyomott társadalmi csoportok oktatásától a deprivált régiókban lakók oktatásán keresztül egészen az analfabétizmus leküzdéséig húzódott.

A felnőttképzés európai hagyományaiból azonban az 1990-es években új törekvések ágaztak le, és ezek fokozatosan rendszerbe szerveződni látszanak. Ezek a felnőttképzési mozgalmak magát a felnőttképzést igyekeznek az élethosszig tartó tanulás összefüggésében szemlélni (Jarvis P. 1995). Azt mutatják be, ahogyan a felnőttképzés megszokott, hagyományos formái (pl. vállalati képzések, civil mozgalmak, egyházi kezdeményezések stb.) az élethosszig tartó tanulásban szerveződnek össze, és így mintegy kontinuumot alkotnak (pl. Choi egy konferencia referátumában ismerkedhetünk meg a felnőttképzési bankhitelek egy változatával, in: Reischmann J. et al. eds. 1999). Ebben a felfogásban a felnőttképzés nem egyfajta pótló és igazságtevő szerepet tölt be. Ehelyett mintegy megnyújtja és kiegészíti a formális, intézményrendszerű oktatást (e két funkciót érdekesen ötvözi Woodrow és Crosier tanulmánya a kisebbségiek ún. "pótló" oktatásáról felsőfokon, in: Alheit P., Kammler E. eds. 1998).

Az élethosszig tartó tanulás (vagy oktatás) koncepciója az 1970-es években jelent meg. Kezdetben ez annyit jelentett, hogy a felnőttek is résztvevőivé válhattak a formális képzéseknek, tanulhattak az oktatási intézményekben. A fogalom újragondolását az OECD oktatási miniszterei kezdeményezték azzal a szándékkal, hogy az "élethosszig tartó tanulás"-kifejezést kiegészítették a "mindenkinek" jelzővel. Az új meghatározással sokkal tágabb értelmezést nyert. Ez a megközelítés, ugyanis a bölcsőtől a sírig, számba vesz minden olyan

lehetséges és célirányos tanulási folyamatot, mely az egyén tudását és képességét hivatott fejleszteni. Később más nemzetközi szervezetek, például az UNESCO vagy az Európai Bizottság, szintén átvették ezt a koncepciót. Az "élethosszig tartó tanulás" mint keretprogram, hangsúlyozza, hogy a tanulási folyamatok az ember egész életét átszövik. A formális oktatási formák ugyanúgy hozzájárulnak a tanulási folyamathoz, mint az otthoni, a munkahelyi környezet, a közösségi élet és a társadalmi folyamatok egésze.¹

Az élethosszig tartó tanulás koncepciójának legfontosabb jellemzői:

- Az élethosszig tartó tanulást elsősorban összefüggéseiben kezeli. Megvizsgálja az élethosszig tartó tanulás támasztotta igényeket és a rendelkezésre álló lehetőségeket. Behálózza a teljes emberi életet, annak intézményesített és nem formális képzési struktúrájával.
- A másik fő jellemzője, hogy a tanulni vágyót helyezi a stratégia középpontjába, hiszen éppen az ő igényeik miatt válik sokszínűvé az oktatás. Ezzel egyidejűleg az oktatáspolitikai szemléletváltozásának szükségességére hívja fel a figyelmet: ideje elszakadni a megszokott szemlélettől, amely az intézményesített iskolai oktatást állítja a középpontba. Az élethosszig tartó tanulás a már létező oktatási lehetőségek helyett, az oktatási igényekre helyezi a hangsúlyt.
- A harmadik: a tanulási motiváció jelentőségének hangsúlyozása, az egyéni ütemmel és az egyén által irányított és szervezett tanulás előtérbe helyezésével.
- A negyedik: az oktatáspolitikai sokrétű célrendszerének kihangsúlyozása. Ezek a célok kapcsolódhatnak gazdasági, társadalmi vagy kulturális teljesítményekhez, illetve az egyén saját fejlődéséhez, az állampolgársághoz és így tovább. Az élethosszig tartó tanulás koncepciója elismeri, hogy ezek a célok az élet során változnak, de az oktatáspolitikai kialakításánál mindegyiket számításba kell venni. A jellemzők közül az első az, amely igazán megkülönbözteti az élethosszig tartó tanulást más oktatáspolitikai koncepcióktól. Nincsen egyetlen hasonló megközelítés sem, amely az élettel való összefüggést hangsúlyozná, a többi szemlélet szektorspecifikus (pl. oktatási-szektor stb.).

Ebből a lényegi különbségből fontos társadalompolitikai következmény adódik:

Nemcsak a tanulási lehetőségeket kell biztosítani, hanem motiválni is kell elsősorban a továbbtanulásra. Erre kell felkészíteni azért, hogy maguk is képesek legyenek saját tanulásukat megszervezni illetve irányítani. A tanterveket, a pedagógiai gyakorlatot és az oktatás megszervezését ebből a szemszögből kell megvizsgálni. Az oktatási szinteknek illeszkedniük kell egymáshoz úgy, hogy a tanulóknak, a különböző képzési szakaszok között és azon belül, szabad átjárási és fejlődési lehetőségük legyen. A tanulási lehetőségeket ezért előrelátó módon kell biztosítani. Az oktatásra és képzésre rendelkezésre álló erőforrások

¹ A formális, *nem formális és informális tanulás* fogalmát (az angol terminológia szerint: *formal, non-formal and informal learning*) nehéz pontosan meghatározni. Az UNESCO által 1997-ben közreadott "Az oktatási formák egységesített nemzetközi besorolása" (International Standard Classification for Education) szerint a formális *oktatás* többnyire a gyerekek és fiatalok nappali tagozatos képzését jelenti a hivatalos oktatási rendszer általános- és középiskolai, főiskolai, egyetemi és más intézményeiben. A *nem formális tanulás*hoz sorolhatóak mindazok a szervezett és folyamatos tanulási tevékenységek, amelyek az intézményesített tanulás kategóriájába nem illeszthetők. A tanulási folyamat folyhat az oktatási intézményeken belül és kívül, az egyén bármely életszakaszában. *Informális tanulás* lehet minden olyan tudatos tanulási folyamat, amely az előző két leírásnak nem felel meg. Jellemzője, hogy nem szervezett keretek között zajlik, hanem vagy az egyén szintjén (ilyen például az önképzés), vagy csoportban (például a munkahelyeken vagy a családban).

elosztásánál nem elegendő csak azt az egy szempontot figyelembe venni, hogy a különböző szintekre mekkora összeg különíthető el, hanem azt is mérlegelni kell, hogy az elosztás mennyiben tekinthető optimálisnak. Éppen ezért, az intézményesített tanulási formák mellett a nem szabályos tanulási formáknak is kell juttatni a forrásokból. Nem nevesíthető egyetlen olyan minisztérium sem, amelyet kizárólagosan érintene az élethosszig tartó tanulás kérdése. Ez a szemlélet nagyfokú együttműködést kíván a társadalompolitika minden szereplőjétől, mind a továbbfejlesztésben, mind a gyakorlati alkalmazás kérdésében.

A régi, bevett szokásaikat becsben tartó egyetemek tartózkodnak ugyan valamelyest a változásoktól, alapjában véve azonban viszonylag rövid idő alatt messze ható változásokon ment keresztül a felsőoktatás, amelynek külső és belső okai egyaránt vannak.

Külső okok:

- növekvő társadalmi igény a felsőoktatás iránt a szélesebb néptömegek képzési igényeinek megfelelésére,
- az állami felsőoktatási költségek drasztikus csökkentése, ezáltal is kényszerítve az intézményeket alternatív, költségmegtakarító programok és ismeretátadási rendszerek kidolgozására,
- a folyamatosan változó munkaerő-piaci igények arra szorítják a felsőoktatási intézményeket, hogy a gazdaság regionalizációja és globalizációja következményeként, új szakmai, technológiai, és menedzseri területekről, érkező kihívásoknak feleljenek meg.

Belső tényezők

- óriási haladás (fejlődés) a tudományokban, ennek következtében az egyetemi/főiskolai tanulmányok fejlődésében is, ami diverzifikálódásához vezet,
- interdiszciplináris és multidiszciplináris megközelítések szükségességének a tudatosulása az oktatásban, képzésben és a kutatásban,
- az új információs és kommunikációs technológiák gyors fejlődése és a felsőoktatásban különféle funkciókra történő alkalmazásuk iránti igények megjelenése.

Felsőoktatási kutatások

Az elmúlt évek magyar felsőoktatására irányuló kutatói érdeklődésnek három domináns irányát emeljük ki, mint olyanokat, amelyekhez kutatásunk is kapcsolódik.

Az egyik a felsőoktatási expanziót gazdasági-társadalmi szempontból vizsgálja (Polonyi-Timár, 2001). A tanulmányt, illetve annak fő gondolatait megjelenítő cikk nyomán hónapokon át tartó vita bontakozott ki az Élet és Irodalom hasábjain. A diskurzus középpontjában az a kérdés állt, mennyiben piaci (munkaerőpiaci vagy papírpiaci) javakat kínál a felsőoktatás, következésképpen mennyire lehet a képzési költségeket piacosítani, mennyire kell és lehet szolgáltatásként a nemzetgazdasági szükségletek szerint kormányozni. A kérdés természetesen nem dőlt el, számunkra azonban fontos szempont, hogy a képzésben

részt vevők – a hallgatók – esetleges vevőként tűntek fel, akik a hivatkozott szerzők némiképpen rosszmájú megfogalmazása szerint „papírt”, oklevelet akarnak szerezni.

A másik irány jellegzetesen oktatáspolitikai, amely az intézményrendszer alakulását és átalakulását, irányítását és finanszírozását helyezi a középpontba, nemzetközi összehasonlításokkal nyomatékosítva mondanóját. Jelentős képviselője ennek a kutatásnak Hrubos (1998). A tömegoktatás vagy elitképzés dilemmája is ebben az összefüggésben, a képző intézmények szempontjából fogalmazódik meg. (1999; 2002) Ide sorolható a kisebbségi, a határon átvélő felsőoktatási együttműködés lehetőségeinek kutatása, amit Kozma (2000) képvisel magas szinten. Ide soroljuk saját korábbi kutatásunkat is, amely a felsőoktatásba jelentkezők statisztikáit regionális összefüggésben tárgyalta (Forray – Híves, 2002) Ebben a diskurzusban a diákok kliensként szerepelnek, elsősorban számosságuk és az intézményrendszeren való áthaladásuk irányítása kerül a kutatások előterébe.

A harmadik kutatási irányt a Csákó Mihály (1998) által vezetett szociológiai kutatás jelzi, amelyben az ELTE valamennyi diákjának szociokulturális háttérét vizsgálta meg a társadalmi mobilitási folyamatok és a hallgatók választásainak, életmódjának, értékrendszerének, stb. feltárása céljából.

Csak részben tartozik a kutatásoknak ezen csoportjába, itt említjük azt a kutatási előzményt, amely legközelebb áll tervezett vizsgálatunkhoz. Györgyi (2003) a felnőttképzésben részt vevők nagy mintáját kérdezte meg továbbtanulásának motívumairól, az akadályokról, a támogató rendszerekről. A kérdezetteket státuszcsoporthoz szerinti elkülönítve jól megmutatkoztak azok a társadalmi különbségek, amelyek jellemzik a felnőttként továbbtanulási döntéseket, egyúttal pedig tartósítják és fokozzák is a csoportok közötti különbségeket. A kutatás – a felnőttoktatási törvény háttérvizsgálataként – a támogatási, különösen a finanszírozási rendszerek kérdéséhez vezet vissza a problematikát, felhíva a figyelmet a nehézségekre.

Kutatásunk támaszkodott a fenti kutatások eredményeire, saját kérdéseit azonban másképpen fogalmazza és közelíti meg.

Lakossági igények

Úgy véljük, hogy a felsőoktatási expanzió társadalmunkat sok szempontból talán alapvetően átalakító, sodró folyamatának kutatása még sok izgalmas és fontos kérdést vet fel, amelyek vizsgálata a felsőoktatás, a tudományos kutatás és társadalmunk megértése szempontjából egyaránt elengedhetetlen. Mi itt a lehetőségek közül azt emeljük ki, és azt vizsgáljuk, miért tanulnak az emberek a felsőoktatásban. A kérdés talán triviálisnak tűnik, ám nem az, ha meggondoljuk, fiatal és idősebb emberek százezreinek motivációiról, döntéséről, életpályájáról van szó. Ha a kérdés nem triviális, akkor szinte lehetetlen a kutatása. A fent megfogalmazott kérdés valóban túlságosan általános, túl tágas, operacionalizálása egyetlen kutatás céljaira lehetetlen. A kérdést kutatásunk számára több módon szűkítjük és pontosítjuk.

Az érettségi után, „királyi úton” a felsőoktatásba lépő fiatalok motivációit nem kívánjuk vizsgálni (jóllehet ezt is érdemes lenne, amint egy emberöltővel korábban kutatások rendszeres kérdése volt ez!). Azt gondoljuk, hogy a közvetlenül az érettségi után továbbtanuló fiatalok ma is nagyjából úgy választanak, mint korábban (többségük a tanulmányi eredmények, érdeklődés, a felsőoktatási intézmény közelsége, stb. alapján). A felnőttként, munka mellett tanulók motivációit, igényeit szeretnénk megismerni, mivel ez a népesség feltételezésünk az, amely tudatosan – többlet energia és pénz – ráfordításával dönt

a továbbtanulás mellett. Mit igényel, mit vár a tanulástól? Miért éppen azt az intézményt, szakot választotta? Kérdéseinkben és a válaszokban természetesen támaszkodunk a felsőoktatási kutatások fent említett eredményeire is, hiszen az oktatás- és társadalmi politikai döntések ismerete nélkül aligha értenénk meg a vizsgálni kívánt jelenséget.

Feltételezésünk szerint a felnőttként, munka melletti levelező vagy távoktatásban részt vevők tipikus csoportjai rajzolhatók ki. A tipikus csoportok leírásában és besorolásában szerepe van a felsőoktatási intézménynek, a választott szaknak és a választó személyének, és annak a területi-társadalmi közegnek, amelyben az igények létrejönnek és realizálódnak. Ennyiben az oktatásközpontú nézőpontot is szeretnénk érvényesíteni a kutatásban.

Feltételezésünk szerint egyelőre az alábbi fő csoportokat tudjuk kirajzolni motivációik és képzési igényeik szerint:

- a „papírt”, a diplomát annak munkapiaci értékeért megszerezni akarók
például közalkalmazottak a feljebb soroláshoz vagy a jelen pozíció legitimálásához, megtartásához; új állást keresők, mobilizálódni szándékozók, a környező gazdaság körülményeihez alkalmazkodók, stb.
- a képzési folyamatban való részvételt igénylők,
például akik személyes fejlődésük lehetőségeire, szakmai vagy tudományos érdeklődésük kielégítésére törekvők, szellemi nyitottságuk megőrzését, méltó társas kapcsolatokat igénylők, stb.
- a bizonytalanok, határozott motivációval és igényekkel nem vagy kis mértékben rendelkezők

Még ha kutatásunk során be is bizonyosodik az, hogy lényegében éppen e három csoportba sorolhatók a diákok, akkor is elmélyültebb vizsgálatot érdemel az a kérdés, kik közül tevődnek össze az egyes csoportok, és milyen területi-társadalmi környezetben, melyik intézményt, mely szakokat választják. Feltételezésünk szerint a kereslet és a kínálat befolyással van egymásra, s a választásban megnyilvánuló képzési-művelődési igények kielégítése eltérő magatartást indukál az egyes szakok menedzsmentjében, tartalmilag a képzést inkább a professzionalizálás vagy inkább az „általános művelés” irányába tolja el.

Van-e eltérés a nők és a férfiak továbbtanulási motivációi és igényei között? Feltételezésünk és eddigi tapasztalataink szerint jelentős nemek közötti különbségekkel számolhatunk, éspedig a nők nagyobb készségével a sok többlet ráfordítást igénylő felnőttként történő, munka melletti tanulásban. Azt is feltételezzük, hogy az „önépítő” jellegű és szociális igényeket realizáló tanulás inkább a nőkre mint a férfiakra jellemző.

Vannak-e jellegzetes életkori csoportok? Úgy véljük, hogy legalább két jellegzetes életkorcsoporttal számolhatunk: a fiatal felnőttekkel és az ötven éven felüliekkel. Míg az előbbiekre feltételezésünk szerint inkább a munkapiachoz való alkalmazkodás igénye jellemző, az utóbbiak inkább önmaguk és szociális kapcsolataik építését igénylik. Ha ez az utóbbi feltételezésünk igazolódik, akkor társadalmunk egyik modernizációs folyamatát tudjuk felderíteni.

Van-e jellemző vonása a cigány/roma közösségből érkezett diákoknak? Azt feltételezzük, hogy minden olyan motiváció és igény, amely a különböző lakossági csoportokban a felsőfokú továbbtanulásra irányul, náluk fokozottan van jelen: a gazdasági környezethez való jobb alkalmazkodás, az önépítés, a szociális kapcsolatok igénye. Feltételezzük, hogy ez gyakran a szakválasztás bizonytalanságával is párosul. Nem

gondoljuk ugyanakkor, hogy a mobilitás vagy a sikerebb társadalmi integráció egyúttal asszimilálódási igényt is jelez. Ellenkezőleg, úgy véljük, hogy a felnőttkénti továbbtanulás gyakran erős vagy erősödő etnikai öntudattal, etnikai tudatosulással jár együtt.

Vannak-e jellegzetes foglalkozási csoportok, amelyek több hallgatót irányítanak a felsőoktatás felé, mint mások? Feltételezésünk szerint vannak ilyenek, elsősorban a közszolgálatban (pl. pedagógusok), de feltevésünk szerint a versenyszféra egyes ágazataiban is.

Milyen szerepe van a gazdasági szervezeteknek a felsőfokú továbbtanulási igényekben? Úgy véljük, dinamikus térségekben egyes jelentős gazdasági szervezetek szükségleteihez való alkalmazkodás serkenti a felsőfokú továbbtanulás iránti igényeket, a recessziós térségekben azonban hiányzik a gazdaságból érkező igény, a továbbtanulással kapcsolatos motivációkban és igényekben a bizonytalanság vagy az elvándorlás szándéka munkál.

Hogyan alakítja az ország régióinak eltérő társadalmi-gazdasági szerkezete és elérhető képzési kínálata a munka melletti felsőfokú továbbtanulás iránti igényeket? Általánosságban a fejlettséggel együtt nőnek a továbbtanulási igények, ám feltevésünk szerint ennél összetettebbek a folyamatok. Az előző bekezdésben írott feltevésünk kiegészítéseként úgy véljük, hogy a tanulás önálló értéként is megjelenhet a kedvezőtlenebb adottságú régiókban. A felsőfokú továbbtanulási igények kielégítése érdekében többlet terheket is vállalnak az itt élők (pl. hosszabb utazási idő) annak valódi realitása nélkül, hogy új képzettségüket hasznosítani tudják. Ha ez a feltevésünk igazolódik, akkor egyes régiókban (pl. Észak-Alföld) a viszonylag magasabban képzettek további koncentrálására számíthatunk, aminek viszont az illető régió dinamikusabb gazdasági fejlődésének hiányában nehezen kalkulálható negatív következményei (pl. elvándorlás, a tudás elértéktelenedése) lehetnek.

A kutatásban a felsőoktatás terjedését, ezek társadalmi következményeit regionális szempontból vizsgáljuk, illetve feltárjuk a terjedésével kapcsolatos jelenségeket. Az ország eltérő fejlettségű régióját hasonlítjuk össze és feltárjuk, melyek azok a mutatók, amelyekben ezen térségek jelentősen eltérnek és melyekben nem. Hogyan függ össze a lakosság iskolázottságának alakulásával, az iskolaszervezettel a régiók gazdasági fejlettsége, demográfiai helyzete, a munkanélküliség, mi az eltérések oka. Az összehasonlítandó régióknak nemcsak a jelenlegi állapotára, hanem az elmúlt évtizedekben lezajlott fejlődésükre, változásukra is szeretnénk rávilágítani. Ilyen összehasonlítandó régió például, a Dél-Alföld, ahol viszonylag magas az emberek iskolázottsági szintje, kulturális és tudományos központnak számít. Az Észak-Magyarországi régió, amely az elmúlt évtizedekben jelentős és jellegzetes ívet írt le. Bár az 50-es 60-as években ipari központtá alakult és erőteljesen fejlesztették, mégis az iskolázottsági és más társadalmi mutatói az országos szint alatt maradtak. Mára az ipari központok haldoklása miatt helyzete tovább romlott és az ország egyik válságzóca lett. Nyugat-Dunántúli határmenti régió, amit az ötvenes években tudatosan visszafejlesztettek, még a hatvanas években is hátrányosan kezeltek. A sok előregedő aprófal mellett mégis a térség nagyobb települései innovációs góccok, magas az iskolázottsági szint és a vállalkozások száma. A Dél-Dunántúli régió, amely jellegzetesen aprófalvas térség, a társadalmi mutatói leginkább az Észak-Magyarországi régióhoz teszik hasonlónvá és nem a többi Dunántúli régióhoz..

A fentiekkel összefüggésben a következő kérdéseket vizsgáljuk:

- Milyen az érettségit követő felsőfokú oktatási kínálat (intézményhálózat, szerkezet, hallgatói létszám stb.)?
- Hogyan függ össze a népesség iskolázottságának alakulásával a térségek (régiók és kistérségek) gazdasági fejlettsége, a gazdaság szerkezete, demográfiai helyzete, a

munkanélküliség és mik az eltérések okai? Hogyan hat a felsőfokú végzettségűek számaránya a térség társadalmi-gazdasági szerkezetére? A felsőfokú végzettségűek arányának és a főbb társadalmi mutatók összehasonlítása térségi szinten (pl. munkanélküliség, innováció, ipari termelés stb.)?

- Milyen összefüggés van a felsőoktatási hálózat, illetve kínálat, és a térség társadalmi és gazdasági jellemzői között?
- Hogyan alakult a felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma és aránya az elmúlt évtizedekben településenként és regionális szinten, melyek az elmaradottabb térségek és a fejlettebb góccok?
- Milyen a kapcsolat a felsőoktatási intézményhálózat és a diplomával rendelkezők földrajzi elhelyezkedése között? Történik-e vándorlás és ha igen hova a felsőoktatási centrumokból?

Kutatás célja a fenti kérdésekre történő válaszadás után a mélyebb társadalmi összefüggések felmutatása.

- Kimutatni hol és milyen képzettségi szinten jelentkezik hiány.
- Modellezni, hogy milyen következményei vannak annak, ha az adott térségben jelentősen emelkedik a hallgatólétszám és a diplomások száma, és mit jelent ez országos szinten.
- A hallgatólétszám változása és a demográfiai változások összefüggésének vizsgálata. Hogyan hat a demográfiai változás a hallgatólétszámra?
- Az összefüggések vizsgálata a főbb társadalmi mutatók és a felsőfokú végzettségűek aránya között.
- Az új képzési kínálat hatásának vizsgálata a térségben működő hagyományos felsőoktatási intézményekre.

A kutatás módszerei

Kutatásunkhoz alapvetően empirikus adatfelvételre van szükség, azonban nem nélkülözhetjük a nemzetközi és hazai szakirodalom rendszeres tanulmányozását. Az utóbbi fontosságát az emeli ki, hogy feltevésünk szerint a jelenlegi hazai folyamatok nemzetközi trendekhez illeszkednek (élethossziglani tanulás, tudásalapú társadalom, felnőttek és időskorúak az iskolapadban, stb. társadalmi és oktatáspolitikai feladati), illetve a jelentkező problémák értelmezésében és megoldásában is hasznosíthatunk nemzetközi tapasztalatokat.

A regionális kutatásokban megszokott módszereket alkalmazzuk az iskolázottság és a intézményi hálózat elemzésére. A hagyományos statisztikai elemzéseken túl ilyen, a regionális kutatásban már megszokott módszer, a társadalomstatisztikai térképi ábrázolás a területi eltérések elemzésére, egy mutató, adat térbeli és időbeli változásainak kimutatására. Segítségükkel a számszerű adatok vizuálisan megjeleníthetők és így gyorsabban, objektívebben és pontosabban lehet feltárni a társadalomban lezajló változásokat és az anomáliákat. Jól látszanak a fokozottan hátrányos helyzetű területek. A társadalomstatisztikai térképek segítségével az iskolázottság, a foglalkoztatási a demográfiai helyzet, valamint a felsőoktatási intézményhálózattal kapcsolatos jelenségek elemezhetők és a változások feltárhatók. A területi jelzőszámok térképi ábrázolása és statisztikai feldolgozása után kerül sor a tudományos kiértékelésükre. Így kimutathatók lesznek mélyebb

összefüggések is a különböző adatok között, ilyen lehet például a munkanélküliség és a lakosság végzettségének térképi ábrázolása. Az iskolahálózatot ábrázoló térképekkel pontos képet kapunk a ország különböző iskolatípusokkal való ellátottságról. Felhasználjuk az Oktatókutató Intézet OTTIR adatbázisának idősorait, illetve az ott kifejlesztett társadalmi jelzőszámrendszert a területi-társadalmi összefüggések elemzésére és kartográfiai bemutatására.

Az empirikus adatfelvételt az ország regionális felosztásának megfelelően végezzük el és elemezzük. Terveink szerint az adatfelvételtől kihagyjuk a központi régiót, mivel Budapest és a budapesti felsőoktatás túlsúlya saját eddig és mások társadalom-földrajzi elemzéseinek tapasztalatai szerint alapvetően módosíthatja az empirikus adatok általánosíthatóságát. A tervezett kutatásban a megfelelő súlyozás lehetőségeire nem merünk számítani.

Kérdőívvel kerestük meg az ország három régiójának egyetemeit. A felsőoktatási intézményekben csoportos kérdőívet vettünk fel a konzultációkon részt vevő hallgatókkal.

A minta kiválasztása a felsőoktatási statisztikák alapján történt: azokat a szakokat választottuk ki, ahol szignifikánsan nagyobb a levelező oktatásban résztvevők száma a rendes idejű hallgatóknál. Így történt, hogy a Pécsi Tudományegyetem szakjai közül például a művelődésszervezőt, a szakoktatói szakokat, a jogi képzést választottuk, a Szent István Egyetemen az andragógia, a gazdasági szakot, a Debreceni Egyetem például a jogászképzést választottuk. A kérdőíveket konzultációk végén vettük fel csoportosan, kérdezőbiztosi segítséggel, illetve ellenőrzéssel. Összesen 50 különböző szakon tanuló hallgatói csoporttal vettük fel a kérdőívet. A konzultáción részt vevő csoportok átlagos létszámát 25 fő volt, amely létszám 10-50 fő között szóródhat, tehát összesen mintegy 1 400 hallgatói kérdőív felvételére kerülhetett sor. A kérdőívben túlnyomórészt zárt kérdések megfogalmazásával a fentebb megfogalmazott kérdésekre keressük választ.

Szstrukturált interjúkat is készítettünk a vizsgált szakok vezetőivel a hallgatói igények percepciójával és a megfelelő intézményi magatartások kialakításával kapcsolatban, majd pedig az új képzési rendnek a levelező hallgatókra gyakorolt hatását is vizsgálva.

A kutatásban részt vettek a Pécsi Tudományegyetem Oktatás és Társadalom Neveléstudományi Doktori Iskola, valamint a Debreceni Egyetem BTK neveléstudományi doktori program hallgatói.

2. A régiók néhány társadalmi-gazdasági jellemzője

Az 1990-es évek változásai nemcsak az ország régióit, megyéit, hanem kisebb térségeit is eltérően érintették, attól függően, hogy a kialakult gazdasági szerkezet mennyire volt egyoldalú, illetve a térség életét szervező központok képesek voltak-e a változások menedzselésére. Ezek a tényezők felhívták a figyelmet a társadalmi-gazdasági struktúra kistérségi megfigyelésének és vizsgálatának szükségességére. E célra alakította ki a KSH – széles körű szakmai és önkormányzati egyeztetést követően – az egész országot lefedő statisztikai kistérségi rendszert. Bár a kistérségek között nagy különbségek mutatkoznak, népesség számát a gazdaság erejét tekintve, gondolok itt arra, hogy Budapest egésze egy kistérséget alkot, Budapest akkora súlyt képvisel, mely nem összevethető a többi kistérséggel – mindemellett a kistérségi szintű elemzés sokkal pontosabb képet ad az ország térszerkezetéről, mint a megyei, ahol a megyén belül elmosódnak a különbségek.

Az évezred végére, a rendszerváltozást követően a piacgazdaságra való átmenet lényegében befejeződött. A '90-es évek végére az ország térszerkezete, térségi és területi tagoltsága lényegesen eltér a rendszerváltás előtti helyzettől. Ebben meghatározó szerepet játszanak a piacgazdálkodásra jellemző elemek: a vállalkozások számának robbanásszerű emelkedése, a külföldi tőke meghatározó szerepe, a mindent átszövő piac hatása, valamint az átmenet alapvető feltétele, a széles körű privatizáció. Érezhetőek még az elmúlt évtizedek nyomai, a szocialista nagyipar és a mezőgazdasági nagyüzemek szerepe, de természetesen jelen vannak évszázados meghatározottságok, a kelet-nyugat és a falu-város megosztottság.

Az új térszerkezetet a '90-es évek piaci alapú folyamatai, elsősorban a külföldi tőkebefektetésekre épülő gazdasági megújulás és a párhuzamosan jelen lévő válság-jelenségek (munkanélküliség, jövedelemcsökkenés, a beruházások jelentős visszaesése) formálták. A térszerkezet átalakulása természetesen nem egy befejezett folyamat, de az 1980-as évek végétől lezajlott gazdasági-társadalmi folyamatoktól eltérő változások lesznek a jellemzők, amelyben már új feltételek, az Európai Unióhoz való kapcsolódás lesz a meghatározó elem.

A következő elemzések során elsősorban a KSH népszámlálások (1980, 1990, 2001), illetve a Felsőoktatási Kutató Intézet OTTIR adatbázisára támaszkodtam. Kistérségi és megyei szinten végeztem területi kartografikus és statisztikai elemzést

Demográfia

Az oktatási intézményeknek, az oktatás szempontjából alapvető fontosságú a tanulók száma és a számának várható alakulása, vagyis az egyes korcsoportok nagysága, a demográfiai helyzete. Magyarország népességének száma az elmúlt két évtizedben folyamatosan csökkent, ami a rendkívül alacsony születésszámnak és magas halálozási aránynak köszönhető. Oktatásdemográfiai szempontból a születésszámnak van jelentősége. A születések számának alakulásában két jelentős hatás különíthető el. Egyrészt a születésszám jelentős csökkenése, amely hosszabb távon létszámcsökkentő az oktatás számára. Másrészt a születési hullámok – pl. az 1970-es évekbeli népességgazdasági program hatása – kialakulásával rövidebb távon a releváns korcsoportok létszáma is hullámzik. A

demográfiai hullám végigvonulása az oktatási rendszeren az 1990-es évek végére hagyta el a középfokú képzési struktúrát és érte el a harmadfokot. Napjainkra azonban lassan a felsőoktatáson is végigvonulva, az utolsó nagyobb lépszámú korcsoport a harmincas éveihez érkezett. A következő évek során mind kisebb létszámú korosztályok lép be az oktatás minden szintjére. Jelenleg erőteljes demográfiai hullámvölgyben tartózkodunk, történelmileg legalacsonyabb a születések száma.

Azonban miközben az ország népességének száma az elmúlt 20 év alatt több mint ötszázezer fővel csökkent, addig a változás közel sem volt területileg egyenletes. A népesség számának változását kistérségenként vizsgálva mind térben mind időben jelentős eltérések mutatkoznak. A 80-as évek népességszámának változására jellemző volt a nagyobb városok, megyeszékhelyek lélekszámának növekedése (Szeged, Pécs, Debrecen Győr stb.) Különösen erőteljesen növekedett Veszprém, Balaton környéke, Százhalombatta, Szentendre térsége. Az ország legtöbb kistérségében közel egyenletesen csökken a lakosság száma,. Erőteljesebb csökkenés elsősorban a határ mentén néhány elmaradottabb kistérségben látszik. Budapest népessége még nem változott jelentősen. A kilencvenes években gyökeresen megváltozott a helyzet. *(1. térkép)* Bár a népesség összlétszáma nem csökkent annyira, mint az előző évtizedben, viszont sokkal egyenlőtlenebb az eloszlás. Radikálisan csökkent Budapest lakosainak száma (közel 230 ezerrel) és nőtt az agglomerációé. Jelentősen nőtt egész Pest és Fejér megye, az ország északnyugati kistérségeinek népessége. A nagy városok megyeszékhelyek eltérően viselkedtek. Míg Szeged, Debrecen, Győr, Nyíregyháza, Kecskemét népessége nőtt, addig Pécs, Miskolc, Kaposvár és Szombathely, Salgótarján népessége csökkent. Erőteljes a csökkenés a Dél-Alföldön. Viszont már nem jellemző a határmenti kistérségeknek az átlagnál jelentősebb népességszám csökkenése.

A lakosság számának változása egy adott térségben részben az alacsony születéssel, illetve magas halálozással magyarázható, részben a vándorlással. *A népesség vándorlásának* a kilencvenes években három fő jellemzője volt. Egyrészt a szegényebb, munkalehetőséget kevésbé biztosító térségekből a gazdagabb, prosperálóbb térségekbe (pl. Győr-Moson-Sopron és Komárom-Esztergom megye) , másrészt az egykori ipari centrumokból a munkahely megszűnése miatt hazaköltözők száma jelentős. Harmadrészt a nagy városokból az agglomerációba történt a vándorlás. A jelentősebb vándorlás a nagyvárosok agglomerációba, főleg Budapestet környező agglomerációba történt, ezért legdinamikusabban Pest megyében nőtt a népesség. A legjelentősebb népességkibocsátó megye Borsod-Abaúj-Zemplén, valamint Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék, valamint Budapest. *(1. sz. táblázat)*

Változások az iskolázottságban

A népesség iskolázottsági szintje az elmúlt évtizedekben, így az 1990. évi népszámlálást követő években is folyamatosan emelkedett. Tovább folytatódott az iskolakötelezettségi korból kilépők körében az általános iskola 8. évfolyamánál alacsonyabb végzettségűek arányának csökkenése, és a megfelelő korú népesség végzettségének növekedése minden iskolázottsági szinten (lásd 2. táblázat).

Az ími-olvasni tudást 1960-ig kérdezte a népszámlálás, a tankötelezettség kiterjesztésével azonban, amelynek hatására valamilyen szinten majdnem mindenki megtanult legalább ími-olvasni, a hagyományos analfabétizmus minimálisra csökkent, a 8 általános iskolai osztályt jelenleg a népesség 97-98%-a végzi el, arányuk csak az idősebb

korosztályban alacsonyabb, ezen korcsoportok fokozatos kihalásával 97-98% körül fog megállapodni az arány..

Markáns eltérés érvényesül településtípusok és régiók szerint. A 89 százalékos országos átlagot jóval meghaladja a fővárosé (94%) és a megyei jogú városoké (93% körül), igen alacsony viszont a községeké (84%). A régiók közül – Budapest meghatározó súlya miatt – Közép-Magyarországon a legkedvezőbb a helyzet (93%), míg az Észak-Alföldön (85 %), és azon belül is Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében közel 84 százalékkal a legkedvezőtlenebb.

Az 1990-es évek oktatáspolitikai sikertörténete a *középiskolázás* tömeges méretűvé – egyes helyeken pedig általánossá – válása Magyarországon. Igazán azonban csak akkor értelmezhető, ha figyelembe vesszük a szakképzésben részt vevők számának csökkenését. Ekkor ugyanis kiderül, hogy egyszerre van szó sikerről és kudarcról. A szakmunkásképzés visszaszorulását Budapesten kívül Csongrádban és Zalában egyértelműen követte az érettségit nyújtó képzésben való részvétel növekedése – Nógrádban, Szabolcs-Szatmár-Beregben, valamint Fejérben ezzel szemben nem követte. Így tehát az utóbbi megyékben a középfokú oktatásban való részvétel romlott – azaz a különbség ezen megyék és az ország leginkább iskolázott megyéi között még az 1990-es évekhez viszonyítva is növekedett (Forray-Híves 2003).

A 18 éves és idősebb népesség körében a legalább középiskolai érettségivel rendelkezők aránya az 1970. évi 16, majd az 1990. évi 29 százalékról 11 év alatt 2001-re 38 %-ra emelkedett. Különösen magas ez az arány a 20-24 éves korcsoportban (51 %). Érdekes egyes korcsoportokat időssal összevetve is vizsgálni (3. táblázat), ez ugyanis mutatja a nem iskolás korban, általában munka mellett folytatott (est, levelező, távoktatási stb.) tanulmányok alakulását is. Az 1970. évi népszámlálás adatai szerint az akkori 25-29 évesek közül a legalább középiskolát végzettek aránya 26 százalék volt, míg tíz évvel később ugyanezen évjáratoknál (azaz az 1980-ra 35-39 éveseknél) a mutató 31 százalékra, a 2001. évi népszámlálásra 55-59 éveseknél pedig már 38 százalékra nőtt. Ez a mutató jelzi a felnőttképzés jelentőségét, mivel e mutató szerint 30 év alatt közel 50%-al nőtt a korcsoporton belül az érettségivel rendelkezők aránya. A nők körében magasabb (40%) a legalább érettségivel rendelkezők aránya, mint a férfiak körében (36%). Tudható ez annak, hogy az elmúlt évtizedekben (60-es 70-es 80-as években) lányok hagyományosan többen jártak gimnáziumba mint a fiúk, ők inkább az akkor még biztos megélhetést nyújtó szakmunkásképzést választották. A hosszabb időszakban az érettségit nem nyújtó, iskolarendszerű szakképzésben kétszer annyi férfi szerzett oklevelet, mint nő. A nemek közötti különbség tehát abból adódik, hogy a középfokú végzettségű férfiak az érettségit nem adó szakmunkásképzésben vettek részt nagyobb arányban, míg a nők körében az érettségit adó középiskola a meghatározó.

Ami a legalább középiskolai érettségit szerzett népesség arányának területi különbségeit illeti, a főváros megelőzi a megyeszékhelyeket (59, illetve 50 százalék), a legalacsonyabb érték pedig a községeknél található, mindössze 23 százalék. A régiók közül a legmagasabb arányt Közép-Magyarország, a legalacsonyabbat Észak-Alföld (51, illetve 31 százalék) képviseli. A megyék közül a legkedvezőbb a helyzete e mutatót vizsgálva Csongrádnak és Győr-Moson-Sopronnak (38 százalék felett), a legkevésbé jó Szabolcs-Szatmár-Bereg megyének (28 százalék). A sorrend megyei szinten a 11 évvel korábbi népszámláláshoz képest nem változott lényegesen, kivételt képez Pest megye, ahol a többször említett kiköltözési hullám hatására jelentősen növekedett, megyék sorrendjében a 12. helyről a 3. helyre ugrott előre.

A 2. térkép a legalább érettségivel rendelkezők arányát ábrázolja kistérségenként, a 18 éven felüli népességből. 2001-ben a megyeszékhelyek, nagyobb városok és a

hagyományosan jó hírű középiskolával rendelkező kistérségek tűnnek ki magas arányukkal. Bár egyes kistérségek helyzete eltérő mégis elmondható, hogy általában alacsonyabb a középfokú végzettségűek aránya a Tiszántúlon, nógrádi, zempléni, dél-dunántúli kistérségekben, itt különösen a Dráva mentén.

2001-re országosan kiugróan magasnak mondható 50% körüli, vagy feletti értékkel Szeged, Budapest és a fővárosi északi és nyugati agglomeráció tűnik ki. A nagyvárosok közül az átlagosnál alacsonyabb aránnyal rendelkezik Kecskemét és Nyíregyháza. A 3. térkép a változás arányát mutatja 1990-hez képest. Ezen a térképen a Budapest körüli agglomeráció ugrik ki a sötét színével, ami azt jelenti, hogy az elmúlt bő évtizedben ezen kistérségekben ugrásszerűen emelkedett a legalább érettségizettek száma. Az érettségizett népesség arányának növekedése sok kistérségben meghaladta a 60%-ot. Ez az intenzív növekedés egész Pest megyére, sőt még Fejér megye szomszédos kistérségeire is áterjedt. A Budapestről elköltözők leginkább az iskolázottabb és fiatalabb népességből kerültek ki, aki sokszor a jobb keresetű középosztályt alkotják, ez alapvetően megváltoztatta ezen kistérségek társadalmi és gazdasági helyzetét, lakosságának összetételét.

A népességből az *egyetemi, főiskolai végzettséget szerzők aránya*, különösen az utóbbi három évtized alatt, jelentősen emelkedett. A felsőfokú iskolázási lehetőségek bővülése következtében és a megnövekedett tanulási igények hatására az egyetemi, főiskolai végzettségűek száma és aránya egyaránt gyors ütemben nőtt. A 25 éves és idősebb népességen belüli arányuk az 1970. évi 4,2 százalékhoz képest 2001-re megháromszorozódott, 1990-hez képest pedig valamivel több mint 25 százalékkal nőtt (2001-ben 12,6%).

Az egyetemi, főiskolai végzettségek megszerzésénél is tetten érhető az iskolába járás hagyományos időszakának megfelelő oktatáson kívül folytatott felnőttkori tanulmányok szerepe. Az 1970. évi adatok szerint az akkori 25-29 évesek 7 százaléka szerzett felsőfokú iskolai oklevelet, míg három évtizeddel később, 2001-ben, amikor ugyanez a népességcsoport az 55-59 évesek korcsoportját alkotta, a megfelelő arány már 14 százalék volt. Megállapítható tehát, hogy az elmúlt harminc évben a korcsoportnak (2001-ben 55-59 évesek) közel fele nem a nappali képzésben és 30 éven túl szerezte a diplomáját. (3. táblázat)

Az egyetemi, főiskolai oklevéllel rendelkezők 12,6 százalékos Országos arányához a főváros kiemelkedően magas aránnyal, 23,8 %-al, a megyeszékhelyek (18,2 százalék) és a többi megyei jogú városok (13%) is az átlagot meghaladó értékkel, a többi város és különösen a községek (10,7%, illetve 5,5%) igen alacsony értékkel járulnak hozzá. Budapest kiemelkedő szerepét az országos mutató alakulásában bizonyítja, hogy az átlagot egyedül Közép-Magyarország haladja meg (19,4%), a többi régióé 10 százalék körül mozog, a megyék közül pedig a legmagasabb értéket adó Csongrád (12,5%) is alatta van az országosnak, nem beszélve a legalacsonyabb, 8 százalék körüli arányokról Nógrád és Békés megyében.

A 4. térképek a felsőfokú végzettséggel rendelkező 25 éven felüliek arányát ábrázolja kistérségeként. Természetesnek vehető, hogy jellemzően a nagyobb városokban, egyetemi központokban legnagyobb az arányuk. Ennél a mutatónál is megmutatkozik Pest megye kettészakíttósága, látható, hogy Budapesttől északra és nyugatra igen magas az arány, viszont a megye délkeleti részén az országos átlag alatti. A változás dinamikáját szemléltető térképen (5. térkép) jól látszik a budapesti agglomerációban lezajlott gyors változás, néhány kistérségben közel megkétszereződött a diplomások aránya. Mindebből következik, hogy a Budapestet elhagyók leginkább népesség iskolázottabb részéből kerültek ki. 1990-hez képest a legtöbb diplomással rendelkező kistérségek sorrendje is jelentősen megváltozott. Budapest (23,8%) után Szentendre (20,5%) Pilisvörösvár (19,8%) következik, majd Veszprém, Szeged, Budaörs, Eger, Pécs és Dunakeszi a sorrend, Debrecen a 12. Miskolc pedig a 16. a sorban. A térképen látható, hogy nagyon sok kistérségben nem változott jelentősen az arány

pl. Karcag, Szeghalom, Sellye (itt csupán 6%-al nőtt) Mezőkovácsháza, Enying, Kazicbarcika, Sásd, Ózd, Csenger stb. A 2001-es állapotot ábrázoló 4. térképen látható, hogy a legkevesebb diplomással rendelkező kistérség leginkább az Alföldön, főleg a Tiszántúlon helyezkednek el, de Észak-Magyarországon és Dél-Dunántúlon is jelentős számban találhatók.

A foglalkoztatottak iskolázottságában az elmúlt két évtizedben végbement alapvető jelentőségű átalakulás, amely lényeges mértékben hozzájárult a foglalkozási struktúra változásához.

1980-ban a foglalkoztatottak többsége még nem rendelkezett az általános iskolai szintet meghaladó végzettséggel, és azoknak az aránya sem volt elhanyagolható, akik az általános iskolai tanulmányaikat nem fejezték be. Az utóbbiak részben az idősebb korcsoportokba tartoztak, tankötelezettségük csak az általános (elemi) iskola 6. osztályra terjedt ki. Az idős generációhoz tartozók fokozatos inaktívvá válása is hozzájárult ahhoz, hogy azoknak az aktív dolgozóknak a hányada, akik általános iskolai tanulmányaikat nem fejezték be, 2001-re már egészen minimális szintre, 1% alá esett vissza. Növekedett ugyanakkor a középfokú szakmai végzettséggel (szakmunkásképző, szakiskola) rendelkezők, valamint az érettségizettek csoportja. Együttes részesedésük 1980-ban a foglalkoztatottak 38 százalékát, 1990-ben csaknem felét, 2001-ben több mint háromötödét alkotta.

Az egyetemi, főiskolai oklevelet szerzett foglalkoztatottak hányada 1980-ban még viszonylag szerény, 8 százalék volt, 1990-ben viszont már egynolcaduk rendelkezett felsőfokú iskolai végzettséggel. A döntő fordulat itt is a rendszerváltozás után, az 1990-es évtizedben következett be, az egyetemi, főiskolai oklevéllel rendelkezők aránya 2001-ben megközelítette a foglalkoztatottak egyötödét (18%), az érettségizettek és a diplomások együttesen pedig már a foglalkoztatottak többségét alkották. A foglalkoztatottak iskolai végzettségének emelkedése és foglalkozási struktúrájának változása fokozatosan egymásra hatva alakult ki. A magasabb iskolai végzettségűek kvalifikáltabb munkákat képesek elvállalni, és a technológiai fejlődésnek köszönhetően a munkaerőpiacon is többnyire a magasabb ismereteket igénylő munkákra van szükség. (KSH 2001. évi népszámlálás, 2003)

6. táblázat

A foglalkoztatottak a legmagasabb befejezett iskolai végzettség szerint, 1980-2001

Iskolai végzettség	1980	1990	2001
Általános iskola 8. évfolyamnál alacsonyabb	18,5	5,2	0,8
Általános iskola 8. évfolyam	35,4	33,4	19,6
Együtt	53,9	38,6	20,4
Középiskola érettségi nélkül, szakmai oklevéllel	16,9	24,4	28,8
Középiskola érettségivel	21,1	24,8	32,5
Együtt	38,0	49,2	61,3
Felsőfokú	8,1	12,3	18,3
Összesen	100,0	100,0	100,0

Forrás: KSH 2001. évi népszámlálás, 2003.

A 9. térképen a felsőfokú végzettségűek arányát ábrázolja a foglalkoztatottak között. A térkép megmutatja hol a legmagasabb a diplomások elhelyezkedési lehetősége. Kimagaslóan magas az arányuk a fővárosban és környékén, főleg az északi és nyugati agglomerációban (pl. Szentendre, Pilisvörösvár) majd Szeged, Pécs, Eger, Debrecen kistérségek következnek. Természetesen a megyeszékhelyek felsőoktatási intézménnyel

rendelkező térségek előkelő helyen szerepelnek a rangsorban. Közülük viszonylag alacsonyabb az arány Kaposvár, Békéscsaba, Kecskemét kistérségében. Feltűnő még, hogy a nagyon jó foglalkoztatottsági mutatókkal rendelkező és jó iskolázottsági értékkel bíró Nyugat- és Közép-Dunántúli kistérségekben viszonylag alacsony a felsőfokú végzettséggel rendelkező foglalkoztatottak aránya, jó példa erre Sopron kistérsége, ahol egyetem is működik. Ebből két dologra következtetek, egyrészt mivel van elég munkalehetőség, így ezen térségekben az iskolázatlanabb rétegek is találnak munkát; másrészt viszont valószínűleg nagyobb a kereslet a felsőfokú végzettséggel nem rendelkező szakmunkásokra, mint máshol, gondolok itt a feldolgozó iparra, az ide települt gyárakra, multinacionális cégekre.

A társadalom és a gazdaság szerkezetének átalakulásához szükségképpen mélyreható technológiai változások is társultak. A régi, elavult technológiák háttérbe szorulásával egyidejűleg új technológiák terjedtek el. A gazdaságtalanul termelő bányák és üzemek megszüntetése, a piacon alig vagy egyáltalán nem értékesíthető termékeket gyártó nagyüzemek átalakítása, esetenként megszüntetése egyrészt, másrészt pedig az informatika, a hírközlés térnyerése olyan tényező, amelyek átalakítja a munkaerő szükségletet. A technológiai változások mellett meghatározott tevékenységek felértékelődésében a társadalmi-gazdasági folyamatok is kifejezésre jutnak. 3. Hallgatói igények, társadalmi elvárások

A kérdőívek adatait SPSS programcsomaggal dolgoztuk fel. Ennek során keresztábráinkkal leginkább arra kerestük a választ, hogy a Debreceni Tudományegyetem, a Pécsi Tudományegyetem, valamint a Szent István Egyetem különböző intézményei/karai/szakai, ill. hallgatói között (N=1094, ebből Debreceni Tudományegyetem 31,9%, Pécsi Tudományegyetem 33,3%, Szent István Egyetem 34,8%) milyen eltérések mutathatók ki bizonyos változók mentén.

A nemzetiségi/etnikai dimenzió

A minta tükrében megállapítható, hogy a legszínesebb nemzetiségi/etnikai összetétellel a Pécsi Tudományegyetem hallgatósága rendelkezik. A PTE-n bolgár hallgatón kívül az összes kérdőívben feltüntetett etnikum képviselteti magát. A pécsi egyetemen a cigány/roma diákok nagyobb arányú részvételéhez nagymértékben hozzájárul a romológia szak; (valamint elősegítheti a dél-dunántúli régió nagyobb létszámú cigány populációja). Érdemes figyelmet fordítani például arra az adatra, hogy a Debreceni Tudományegyetemen az egyetem román, ill. ukrán határhoz való közelsége ellenére sem jelentek meg román vagy az egyéb nemzetiségi kategóriába sorolható hallgatók. (1. sz. melléklet)

A karok/szakok etnikai megoszlásában nem lehet messzebb menő következtetéseket levonni a hazánkban kisebbségnek számító közösségek kis arányú kutatásban való részvétele miatt. Az az összefüggés továbbra is fent áll a PTE vonatkozásában, hogy a bölcsészettudományi karon a cigány hallgatók nagyobb arányú megjelenését leginkább a romológia szak segíti elő. (2. sz. melléklet)

A válaszadók születés szerinti megoszlására jellemző, hogy az 1971-1980 közötti időszakban születettek vesznek részt legnagyobb arányban a levelező tagozatos képzésekben (49,7%). A nemzetiség/etnikum és a születési időszakok között szoros összefüggés nem tapasztalható. Annyi azért észrevehető, hogy pl. a cigány hallgatók sem a legfiatalabb

korosztályban (1981-) sem. a legidősebb korosztályban (1941-1950) nincsenek jelen. (3. sz. melléklet)

A válaszadók első megszerzett végzettségük alapján leginkább főiskolai diplomával rendelkeznek (30,6%), egyetemi végzettséggel a megkérdezettek 9,3%-a bír. 55,6% volt azoknak az aránya, akik első diplomáért tanulnak. Elsősorban a Pollack Mihály Műszaki Kar műszaki szakoktatói képzésére járóknak még nem volt oklevele. (4. sz. melléklet)

Az első megszerzett végzettségre vonatkozó kérdésre a válaszadók 60,3%-a nem válaszolt. Azok körében, akik meghatározták első végzettségüket, a tanárképzés területe (8,2%), a tanítóképzés (5,6%), továbbá a közgazdaságtudomány (5,2%) volt a leggyakrabban megjelölt terület. (5. sz. melléklet)

Az etnikai sík szintén nem hozott számottevő eltérést a megszerzendő végzettség birtokában lévő tervek tekintetében. Az érvényes választ adók több, mint fele addigi munkáját folytatná, második legnépszerűbb válaszként a munkahely változtatás szerepelt. (6. sz. melléklet)

A tanulmányaikkal a többség részben elégedett (57,5%), teljes mértékben a válaszadók 36,7%-a elégedett, s csupán 4,3% az, akik egyáltalán nem elégedettek. Bár a nemzetiségekhez tartozó válaszadók elemszáma viszonylag kevés a mintában, azonban pl. a cigány hallgatók esetében több a tanulmányaikkal teljesen elégedett diák, mint a részben elégedett. (7. sz. melléklet)

Az érvényes választ adók körében legnépszerűbb motiváció volt a szakmai érdeklődés (30,2%), továbbá az új diploma szerzése (20,9%). A harmadik legnépszerűbb motívum az új munkahelyhez szükséges végzettség szerzése volt (8,5%). A magyar hallgatókhoz viszonyítva a cigány válaszadók körében népszerűbbnek tűnnek az alábbi motivációk a levelező tagozatos képzésben való részvétel során: új munkahely keresése, kíváncsiság, új diploma és/vagy egyetemi diploma szerzése, társadalmi kapcsolatok megújítása, szabadidő hasznos eltöltése. (mellékletek: 8-20. sz.)

Az intézmények (egyetemek) sajátosságai

Életkor szerint megfigyelhető, hogy a Szent István Egyetemen találkozhatunk leginkább a válasz mellőzésével, azonban ebben az oktatási intézményben tanulnak legtöbben az 1971-1980, ill. az 1981- korosztályokból, tehát a legfiatalabb korosztályokból ide jelentkeznek a legtöbben arányaikban mintánk alapján. A mintában szereplő alsó decilishez (legidősebb korosztályhoz) tartozó hallgatók is arányaiban a Szent István Egyetemen találhatók legtöbben, azonban ehhez a korosztályhoz tartozók oly kevesen vannak a mintában, hogy ez az észrevétel bővebb kutatást igényelne. (21. sz. melléklet)

A Debreceni Tudományegyetemen enyhén felülreprezentált házasságban/élettársi kapcsolatban élő megkérdezett hallgatók aránya. Erősen felülreprezentált a Szent István Egyetemen a hajadonoknak/nőtleneknek az aránya. Az elváltak aránya szintén erősen felülreprezentált a Pécsi Tudományegyetemen tanuló, mintában szereplő hallgatóinak körében. Érdemes lenne a válaszadó családi állapota és választott tanintézménye, ill. szakja közötti kapcsolatokat mélyebben feltárni. (22. sz. melléklet)

A válaszadók körében az 1. megszerzett végzettség alapján felülreprezentált az egyetemi végzettség a Debreceni Tudományegyetem hallgatóinál, a főiskolai végzettség pedig a Pécsi Tudományegyetem hallgatóinál. (23. sz. melléklet)

Az 1. megszerzett végzettség képzési iránya szerint a Pécsi Tudományegyetem válaszadói körében fordulnak elő legnagyobb arányban a bölcsész végzettségűek. A közgazdaságtudományi képzési irányban végzetek legnagyobb arányban a Szent István Egyetem levelezősei között találhatók. A jogi végzettségűek száma elenyésző, csak Pécsen találhatók mintánkban. Orvosi/gyógyszerész képzési irányban szintén keveseknek van oklevelük, de közülük a "legtöbben" a Debreceni Tudományegyetemre járnak. A műszaki és az agrár területen végzetek is legnagyobb arányban a hajdúsági egyetemen találhatók. Tanári, tanítói, óvónői képzettséggel legtöbben a PTE-re járók rendelkeznek. Kereskedelmi/vendéglátóipari végzettséggel kevesen bírnak, a Debreceni Tudományegyetemre az érvényes válaszadók körében nem is lelünk ez irányban végzett hallgatóra. Gyógypedagógiai végzettségűek a debreceni és a pécsi egyetemre járnak, szintén kevesen vannak. Katonai/rendőrtiszti végzettséggel rendelkezők mintánkban kizárólag a PTE-re járnak, betudható ez a pécsi jogi képzésnek. (24. sz. melléklet)

A mintában a Debreceni Tudományegyetem és a Szent István Egyetem hallgatói rendelkeznek olyan tervekkel a megszerzendő végzettség birtokában, amely a munkába álláshoz köthető. A korábbi munka folytatását legnagyobb arányban a PTE-n tanulók jelölték meg. Munkahely változtatásra legtöbben a Szent István Egyetem hallgatói közül készülnek új végzettségükkel. Szintén a Szent István Egyetemen készülnek leendő végzettségükkel legtöbben külföldre, valamint ezen hallgatók kívánnak tervezetten továbbtanulni is. (25. sz. melléklet)

A legtöbb tanulmányaikkal teljesen elégedett hallgatót a PTE válaszadói körében találtunk. Az egyáltalán nem elégedett hallgatók legnagyobb arányban a Debreceni Tudományegyetem hallgatói között fordulnak elő mintánkban. (26. sz. melléklet)

A motivációk tekintetében legelterjedtebb motívum volt (felülreprezentált volt) a pécsi egyetemen tanulók körében: a munkahelyi kötelező továbbképzés, a szakmai érdeklődés. A debreceni hallgatók körében felülreprezentált volt az aktuális tanulmányok munkakereséshez való hasznosítása. Új munkahely kereséséhez jellemzően a Szent István Egyetem, valamint a Debreceni Tudományegyetem hallgatói alkalmazzák aktuális ismereteiket, megszerzendő diplomájukat. Az "így még meg tud valahogy élni" szempont a debreceni egyetemisták körében volt felülreprezentált. A kíváncsiság mint hajtóerő a pécsi hallgatókra volt leginkább jellemző. A család, barát, munkatárs hatása a "jelenlegi" tanulmányokra egyformán fontos szemponttá vált a debreceni és a gödöllői egyetem válaszadói körében; Pécsen ez a motívum kevésbé volt jelentős. Az új diploma szerzését a Szent István Egyetemen tanulók tartották kiemelkedőnek. Egyetemi végzettség szerzése felülreprezentálttá vált a pécsi, valamint a gödöllői hallgatók csoportjaiban. A Szent István Egyetem válaszadói számára volt a legjelentékenyebb szempont a társadalmi kapcsolatok megújításának igénye, valamint a szabadidő hasznos eltöltése a tanulmányok során. (27-39. sz. melléklet)

A válaszadók körében felülreprezentált volt azon hallgatók aránya a Szent István Egyetemen, akiknek családtagjai között nincs diplomás. A PTE-re járók között fordul elő arányaiban leggyakrabban az a válasz, hogy a családtagok többsége rendelkezik oklevéllel. A debreceni és a gödöllői egyetem hallgatói körében fordul elő azonos arányban, enyhén felülreprezentáltan az, hogy családjukban mindenki rendelkezik diplomával. (40. sz. melléklet)

Tanulmányunkban a PTE, DE, SZIE karain folyó levelező tagozatos képzésről kívánunk átfogó képet nyújtani, mely keretek között a hallgatók szociológiai jellemzőinek feltárását vállalkozunk magunkra, valamint jelentkezésük motívumait, igényeik, döntési stratégiáik természetét, lehetséges jövőforgatókönyveik alakulását kívánjuk megragadni, így módon mérleget vonva a szándékok és eredmények, elvárások és a kínálat találkozásáról. A vizsgálati keresztmetszetet alapvetően meghatározza a regionális sajátosságok figyelembe vétele.

Az elemzés alapját a „Társadalmi igények a felnőttek felsőfokú továbbtanulásában”² című kutatás keretei közt létrejövő adatbázis képezi, mely több, regionális jelentőséggel, vonzerővel is bíró felsőoktatási intézményben végzett adatfelvétel nyomán született meg. Az egyes intézmények működését, problémáit, lehetőségeit, képzési repertoárját, illetve számos más tényező mellett, természetesen a jelentkezők körét is alapvetően meghatározzák többek között az adott régió társadalomföldrajzi sajátosságai, a térségben mozgósítható források. Végül soron tehát egy átfogó „képzési-térkép” elkészítése a cél, mely a felsőoktatási kínálat, illetve az erre irányuló igények térbeli leképeződéseit hivatott megjeleníteni, összefüggéseket keresve a demográfiai, társadalomföldrajzi, szociológiai dimenziók között. Ennélfogva az egyes intézmények kiválasztása mindenekelőtt azok regionális jelentősége alapján történt, figyelembe véve azokat a sajátos szociológiai, demográfiai, gazdasági, társadalomföldrajzi jegyeket, melyek mentén az intézménynek helyet adó régió jellemezhető.

Itt kell megjegyeznünk, hogy ezen intézményeken belül a vizsgálandó karok kijelölése során kizárólag a nappali és a levelező tagozatok hallgatói létszámának arányát vettük figyelembe. Ennek megfelelően azokat a karokat választottuk ki, ahol a levelező képzésben résztvevők aránya kiugróan magasnak tűnt a nappali tagozatos hallgatók számához képest, s minden esetben közel azonos számú kérdőív került lekérdezésre, összesen 1097. A minta tehát nem tekinthető reprezentatívnak sem a karok, sem a szakok, sem a szakirányok tekintetében. Nem is törekedtünk erre, mivel jellegzetes motivációkat, magatartásokat, döntéseket kerestünk.

A Pécsi Tudományegyetem felnőttképzésének jellemzői

A 2005 tavaszán benyújtott jelentkezési lapok feldolgozása azt mutatja, hogy a Pécsi Tudományegyetem iránt nagy az érdeklődés – az ELTE-re és a SZTE-re való jelentkezések száma előzi meg (ELTE 17 299 fő a jelentkezők száma, SZTE 10 628 fő, PTE 10 442 fő).³ A 10 legnépszerűbb egyetem adatait összehasonlítva megállapítást nyert, hogy a budapesti intézmények jelentkezőinek több mint felét a fővárosiak, illetve a közép-magyarországi régióból származók adják, ám a vidéki intézmények esetében a fővárosi érdeklődők aránya 8%. A PTE-re járó egyetemisták aránya erőteljesen felülreprezentált abban a tekintetben, hogy igen sokan járnak a fővárosból is a pécsi egyetemre, illetőleg, a PTE karai közül néhányon megfigyelhető az a törekvés, hogy a nagy létszámú budapesti érdeklődőkre való tekintettel, egyes levelező tagozatos szakok esetében fővárosi képzési helyeket hoznak létre – ld. FEEK, vagy Pollack Mihály Műszaki Főiskolai Kar. A vidéki egyetemek sajátossága általában az, hogy az intézmény fő vonzáskörzete a városon jócskán túlterjed, és a megyehatárokon is átnyúlik, Pécs esetében a déli szomszédok felől is nagy az érdeklődés leginkább a bölcsész szakok iránt (főként a horvát nemzetiségi szak iránt, amelyet gyakran szakpárban választanak a hallgatók).

Fontos összefüggés, hogy a népszerű budapesti felsőoktatási intézményekbe elsősorban a nappali, valamint az esti tagozatos képzésekre jelentkeztek, míg a vidéki egyetemeken inkább a levelező tagozatot részesítik előnyben. A pécsi egyetem esetében nagy hallgatói létszámot leginkább az alábbi karok mozgatnak meg: FEEK, AJK, PMMK.

²A T 047335 nyilvántartási számú OTKA kutatás témavezetője Dr. Forray R. Katalin.

³http://www.felvi.hu/index.ofi?mfa_id=2&hir_id=5144

Amíg a PTE nappali tagozatán a dél-dunántúli jelentkezők száma dominál, addig a távolabbi országrészből jelentkezők kb. fele-fele arányban jelentkeznek a nappali és levelező tagozatos képzésekre.

A jelentkezők létszámát illetően megfigyelhető, hogy a 2004-es és a 2005-ös évben megközelítőleg azonos volt az érdeklődés a Pécsi Tudományegyetem iránt.

Az 1998 és 2005 közötti felvételi adatokat összehasonlítva kiugró adat, hogy 2001-től szinte az összes karon folyamatosan csökken a jelentkezők létszáma, pl. az ÁJK jogász képzése (2000-ben volt a jelentkezési csúcs 1140 fővel, 2005-ben már csak 577-en érdeklődtek a képzés iránt). Ezt a csökkenő trendet erősíti az Egészségügyi Főiskolai Karon folyó képzésekre jelentkezők aránya, létszáma, pl. az ápoló alapdiplomát adó, államilag finanszírozott képzésre 1998 óta folyamatosan zuhan a jelentkezők száma (1998-ban 551 fő, 2005-ben 228 fő). A FEEK képzéseire való jelentkezés évről évre rapszodikusán változik, esetükben sem csökkenő, sem növekvő trend nem figyelhető. A KTK-s levelező képzéseknél mind növekvő, mind csökkenő érdeklődésre számot tartó szakokkal találkozunk, pl. növekvő jelentkezési létszám a gazdálkodási (főiskolai) szakon figyelhető meg, a csökkenő trend pedig a közgazdász-gazdálkodási szakon érvényesül. A PMMK-n a jelentkezők száma többnyire csökkent, ill. stagnált, de pl. az építőmérnöki szakon a jelentkezési arány éppen 2005-ben érte el a csúcspontját. A TTK-n, mint ahogy a bevezető mondatokban is utaltunk rá, általánosságban csökkenés figyelhető meg a jelentkezők létszámát illetően. A BTK-s szakok többségére is a csökkenő jelentkezési létszám a jellemző (pl. romológia, ahol 2002-től figyelhető meg ez a trend), egy-két szakon nagyon enyhe növekedés tapasztalható (pl. néprajz). A pedagógia szak esetében a FEEK-hez hasonlóan trend nélküli rapszodikus jelentkezés figyelhető meg.

A felsőoktatási intézményekbe jelentkezett hallgatók létszámának alakulása 2001 és 2006 között Magyarországon

2001 és 2006 között a következő adatok jelezik a jelentkezéseket levelező és nappali tagozaton:

Év	Levelező	Nappali
2001	57313	87368
2002	66907	92360
2003	63504	90558
2004	65149	100252
2005	55179	96023
2006	45852	89212

A nappali képzésekre minden évben többen jelentkeztek, mint a levelező képzésekre. 2001 és 2006 között az összes képzésre (alap-, diplomás-, kiegészítő-, felsőfokú szakképzés) jelentkezők száma növekedett-, a levelező tagozaton 2002-ben, a nappali tagozaton 2004-ben érte el csúcspontját-, majd visszaesett. A levelező tagozaton folyó képzésekre 2006-ban jelentkeztek a legkevesebben, 9327-tel kevesebben, mint 2005-ben, a 2001-es évhez képest viszont 11461-gyel kevesebben. A nappali tagozaton 2005-höz képest hasonló, csökkenő tendenciát figyelhetünk meg (6811 fővel kevesebb), a 2001-es évhez képest viszont 1844 fővel nőtt a jelentkezők létszáma.

Amint a következő táblázat adataiból láthatjuk, 2006-ban a legtöbben az alapképzésre jelentkeztek, azt követi felsőfokú szakképzés, a harmadik helyen szerepel a diplomás képzés, a sort a kiegészítő képzés zárja.

2006	Alapképzés	Diplomás	Felsőfokú	Kiegészítő
------	------------	----------	-----------	------------

		képzés	szakképzés	képzés
Jelentkezők száma	111 943	9 255	11 831	7 627

Országos szinten megfigyelhető, hogy a jelentkezők száma csökkent 2006-ban az azt megelőző évhez képest többnyire minden képzési tagozaton, kivételt képeznek a következő képzési formák: kiegészítő levelező államilag támogatott-, és felsőfokú levelező államilag támogatott szakképzés. A levelező képzésre jelentkezett hallgatók esetében is hasonló tendenciát figyelhetünk meg. A levelező tagozatra jelentkezett hallgatók létszáma 2006-ban 2005-höz képest csökkent (17%-ponttal).

A 2005 és a 2006-os évek összehasonlítása a jelentkezők számának szempontjából:

	2005	2006
KLA	48	104
KLK	5449	5531
ALK	25399	20873
ALA	20177	17803
FLK	1129	936
FLA	1282	1633
DLK	9522	6862
DLA	3860	1550

Megfigyelhető, hogy 2006-ban, a 2005-ös évhez képest szinte minden képzési formában csökkent a jelentkezők létszáma, kivéve a KLK-s, KLK-s és az FLA-s jelentkezők létszámát, ahol emelkedett az érdeklődők létszáma. A csökkenések átlagosan 18 %-pontosak, kivéve a DLK-n ahol 28%-pontos, a DLA-n, ahol 60%-pontosos. A jelentkezők létszáma a KLA-s képzéseken emelkedett 118%-kal, a KLK-n 1,5%-ponttal, az FLA-s képzéseken pedig 27%-ponttal.

Nézzük meg képzési területenként a jelentkezők létszámának alakulását 2005-ben és 2006-ban az első öt legnépszerűbb képzési területen:

Képzési terület	2006	2005
Gazdaságtudományi	31 885	42 123
Bölcsészettudományi	25 234	34 123
Társadalomtudományi	24 039	25 501
Műszaki	16 865	21 168
Jogi és igazgatási	13 569	18 572

Megfigyelhető, hogy az öt legnépszerűbb képzési terület nem változott 2006-ban 2005-höz képest, bár a jelentkezők száma mind az öt területen csökkent.

A Pécsi Tudományegyetem levelező képzésének jellemzése a jelentkezők létszáma alapján

Az Országos Felvételi Információs Központ adataiból összeállított táblázat jól szemlélteti, hogy az előző évhez hasonló létszámban jelentkeztek a Pécsi Tudományegyetemre, majd nyertek felvételt a hallgatók 2006-ban.

Felvételi éve	2001	2002	2003	2004	2005	2006
---------------	------	------	------	------	------	------

Jelentkezők száma	16 223	16 939	18 340	19 444	20 350	20 292
Felvettek száma	7 081	7 963	8 699	8 954	9 076	8 261

A www.felvi.hu honlapon található elemzésből (*Kik érkezhettek Pécsre?*)⁴ az is kiderül, hogy a jelentkezők területenkénti arányában sem történt jelentékeny változás. Összességében csupán egy árnyalatnyival váltak népszerűbbé a PTE karai a pécsi kistérségi és dél-dunántúli megyékben. A budapesti érdeklődők aránya is jelentékeny maradt, enyhén növekedett létszámuk. A levelező tagozatra jelentkező hallgatókra jellemző, hogy körülbelül fele-fele arányban érkeznek a dél-dunántúli megyékből, illetve az ország többi térségeiből. A nappali tagozatos képzésekre viszont szívesebben jelentkeznek a dél-dunántúli régióból.

A Pécsi Tudományegyetem minden karán (Állam- és Jogtudományi Kar, Általános Orvostudományi Kar, Illyés Gyula Főiskolai Kar, Egészségügyi Kar, Művészeti Kar, Pollack Mihály Műszaki Kar, Bölcsészettudományi Kar, Természettudományi Kar és Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar) folyik levelező tagozatos képzés, kivéve az Orvostudományi Kart.

Megállapítható, hogy Pécsi Tudományegyetem levelező képzésére 2006-ban a legtöbben a Bölcsészettudományi Kar képzéseit választották, ezt követte az Egészségügyi Karra jelentkezők száma, a harmadik helyen pedig az Állam- és jogtudományi Kar szerepel a jelentkezők létszámát tekintve. A legkevesebb jelentkező a Művészeti Karon volt. Kiemelkedők a következő számok: 2006-ban az AJK az ALK-s képzésére 610-en, a DLK-s képzésre ugyanezen a karon 417-en jelentkeztek. Az EK-n az ALA képzésekre összesen 747-en jelentkeztek. Ez az összesítésben szereplő legmagasabb jelentkezői szám.

Megfigyelhető, hogy a karok képzései közül az első sorban az alapképzés szerepel (ALK-t az AJK-n 610 fő, és a PMMK-n 367 fő, összesen 977 fő; ALA-t 4 karon összesen 1732 fő /IFK, EK, BTK, TTK/ választotta. Az ALK és ALA képzésekre összesen **2709** fő jelentkezett.

Második helyen szerepel a KLK képzés 622 fővel (KTK és FEEK), a DLK-t az MK-n 37 fő választotta. A második sorban is az alapképzés szerepel, **1017** fővel (IFK, EK, TTK, FEEK), ezt követi a KLK 468 fővel (PMMK, BTK), végül, de nem utolsó sorban a a DLK-s lépzések szerepelnek 459 fővel (AJK, KTK) Összességében megállapítható, hogy a levelező képzésben az alapképzésre jelentkeztek a legtöbben: 3726 fő.

A Pécsi Tudományegyetem karainak néhány sajátossága

A következő bekezdésekben a Pécsi Tudományegyetem egyes karait elemezzük, a karokon választható szakok, illetve a képzési helyek szempontjából.

Egészségügyi Főiskolai Kar (EFK)

Képzési helyek: Pécs, Kaposvár, Szombathely, Zalaegerszeg

Az Egészségügyi Főiskolai Karon ápoló és diagnosztikai képző (ápoló 14 fő, diagnosztikai képző 11 fő, összesen 25 fő) képzésben résztvevőket kerestük meg Pécsen. Ezen karon – tapasztalataink szerint – nehéz volt megszervezni a hallgatókkal való találkozást, (a kar tanulmányi osztálya sem volt megfelelő mértékben segítőkész), illetve a

⁴ http://www.felvi.hu/index.ofi?mfa_id=70&hir_id=6481

hallgatók közül nagy arányban utasították el a kérdőív kitöltésében való részvételt. Valószínűleg ebben az is közrejátszhatott, hogy a hallgatók többsége már közvetlenül a vizsgák előtt állt.

SZAK	KÉPZÉS HELYE
Általános szociális munkás (F)	Szombathely
Ápoló (F)	Pécs, Kaposvár, Szombathely, Zalaegerszeg
Diagnosztikai képalkotó (F)	Pécs, Kaposvár
Egészségtan tanár (F)	Pécs
Egészségügyi szervező (F)	Pécs, Zalaegerszeg
Mentőtiszt (F)	Szombathely
Orvos diagnosztikai szakoperátor (F)	Kaposvár
Ápoló (E. kieg.)	Pécs
Védőnő (E. kieg.)	Pécs
Szülésznő (OKJ ffok)	Szombathely
Csecsemő- és kisgyermek ápoló (OKJ ffok)	Szombathely

(F= főiskola, E= egyetem, E.kieg.= egyetemi kiegészítő, OKJ ffok= felsőfokú OKJ-s képzés)

Illyés Gyula Főiskolai Kar (IFK)

Képzési hely: Szekszárd

Az Illyés Gyula Főiskolai Karra nem terjedt ki a kérdőíves felmérésünk, mert levelező tagozaton alacsony létszámmal folyik a képzés.

SZAK	KÉPZÉS HELYE
Általános szociális munkás (ALÁ, ALK, DLÁ)	Szekszárd
Gazdálkodási (ALK)	Szekszárd
Kommunikáció (DLK)	Szekszárd
Magyar (DLK)	Szekszárd
Óvodapedagógus (ALK, ALÁ)	Szekszárd
Tanító (ALÁ, ALK)	Szekszárd

(F= főiskola, KLK, DLK, ALK, ALÁ)

Bölcsészettudományi Kar (BTK)

Képzési hely: Pécs

A Bölcsészettudományi Karon a pedagógia (I-IV. évf., 58 fő) és a romológia (I-III. évf., 43 fő, összesen 101 fő) szakos hallgatókat kerestük meg kérdőíveinkkel. Ezen hallgatók bizonyultak a legérdeklősebbeknek és legérdeklődőbbeknek. Az imént említett szakokon oktató tanárok viszonyultak a legrugalmasabban a kérdőíves kutatáshoz.

SZAK	KÉPZÉS HELYE
Angol (KLK)	Pécs
Filozófia (DLK)	Pécs
Kommunikáció (DLK, KLK)	Pécs

Magyar (DLK, KLK)	Pécs
Magyar, mint idegen nyelv (DLK)	Pécs
Német (ALK, KLK)	Pécs
Német nemzetiségi (ALK, KLK)	Pécs
Néprajz (DLK)	Pécs
Olasz (KLK)	Pécs
Politológia (DLK)	Pécs
Pszichológia (DLK)	Pécs
Romológia (DLK)	Pécs
Szociális munkás (KLK)	Pécs
Szociológia (ALK, DLK)	Pécs
Szociálpolitikai (DLK, KLK)	Pécs
Történelem (DLK, KLK)	Pécs

(F= főiskola, KLK, DLK, ALK)

Természettudományi Kar (TTK)

Képzési hely: Pécs

Vegyész-fizikus labor operátorok közül 22 fő, kémia szakosok közül 3 fő, biológiai laboratóriumi operátorok körében 6 fő, biológia szakosoktól 13 fő, EU szakirányosok közül 5 fő, turizmus szakirányból 2 fő, földrajz szakosoktól 22 fő (mindösszesen 73 fő) válaszolt a kérdőív kérdéseire. A TTK-s levelezős képzések többségére jellemző, hogy kis létszámú évfolyamokkal működnek, ezek körében tipikusnak mondható a felkeresettek közül a vegyész-fizikus labor operátor, ill. a biológiai laboratóriumi operátor. A nagyobb szakokra jellemző példa a földrajz kiegészítő szak. A tanárok többnyire segítőkészen támogatták a kérdőíves felmérést, pl. szívesen szántak rá időt óráikból, valamint a szervezésből is néhány esetben kivették részüket.

Állam- és Jogtudományi Kar (ÁJK)

Képzési helyek: Pécs, Kaposvár

Az Állam- és Jogtudományi Kar levelezős hallgatóit volt a legnehezebb elérni, továbbá az ő köreikben váltotta ki a legnagyobb ellenérzést a kutatásban való részvétel, amely sok esetben a kérdőívvel szembeni gyanakvásukból eredt. Mindez tükrözi az általuk (többé-kevésbé) kitöltött kérdőívek száma (jogász 20 fő, igazságügyi ügyintéző 4 fő, összesen 24 fő). A megkeresések Pécsen történtek.

SZAK	KÉPZÉSI HELY
Jogász (E)	Pécs
Igazságügyi szakértő (F)	Pécs, Kaposvár
Jogi asszisztens (OKJ ffok)	Pécs

(F= főiskola, E= egyetem, E.kieg.= egyetemi kiegészítő, OKJ ffok= felsőfokú OKJ-s képzés)

Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar (FEEK)

Képzési helyek: Pécs, Budapest, Gyula, Szombathely

Az adatfelvétel időszakában a FEEFI még a TTK intézeteként működött, majd a kormány 81/2005. (IV. 28.) rendelete alapján megalakult a Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar. Az egyetem szenátusa 2005. 06. 23-án megalapította a Kar intézeteit, nevezetesen:

- Andragógia Intézet,
- Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézet,
- Könyvtártudományi Intézet
- Kultúratudományi Intézet és
- Szak- és Továbbképző Intézet.

A nagyobb létszámú előadásokra nem jutottunk be, csak kisebb létszámú csoportokat sikerült elérnünk (személyügyi szervező 46 fő, művelődésszervező 6 fő, PR szakértő 2 fő, felnőttoktatási szakértő 10 fő, humán szervező 7 fő, informatikus-könyvtáros 18 fő, mindösszesen 89 fő). A pécsi képzési helyszínen, központban értük el valamennyi hallgatót.

SZAK	KÉPZÉSI HELY
Informatikus könyvtáros (F., E. kieg.)	Pécs
Művelődésszervező (F., E.kieg.)	Pécs, Gyula, Szombathely
Személyügyi szervező (F)	Pécs, Budapest, Szombathely
Humán szervező (E., E. kieg.)	Pécs, Budapest, Gyula
Képzési szakasszisztens (OKJ ffok)	Pécs
Moderátor (OKJ ffok)	Pécs
Reklámszervező szakmenedzser (OKJ ffok)	Pécs
Sportkommunikátor (OKJ ffok)	Pécs

(F= főiskola, E= egyetem, E.kieg.= egyetemi kiegészítő, OKJ ffok= felsőfokú OKJ-s képzés)

Pollack Mihály Műszaki Kar (PMMK)

Képzési helyek: Pécs, Budapest, Miskolc, Szolnok, Zalaegerszeg

A Műszaki Karról két műszaki szakoktatói csoportot értünk el, mindkét csoport a tűzvédelmi szakirányban tanult (55 fő). Budapesten a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemen folyt a képzésük, így a kérdőíves felmérés helyszíne is a főváros volt. Kiemelkedő volt mind a pécsi központ részéről, mind a ZMNE-n oktatók részéről a szervezésben tanúsított segítség. A hallgatók kérdőív kitöltési hajlandósága szinte 100%-osnak mondható.

SZAK	KÉPZÉSI HELY
Mérnöki képzések (építészmérnöki, építőmérnöki, villamosmérnöki)	Pécs
Műszaki szakoktatói képzések	Budapest, Miskolc, Szolnok, Zalaegerszeg

Művészeti Kar (MK)

Képzési hely: Pécs

A Művészeti Karon – a szakok sajátosságaiból adódóan – inkább a nappali tagozaton folyó képzések dominálnak. Ennél fogva a levelezős képzésben résztvevő hallgatók alacsony létszáma miatt nem szerepelnek a mintában válaszadók a karról.

SZAK	KÉPZÉS HELYE
Ének-zenetanár, karvezetés (KLK)	Pécs
Vizuális nevelőtanár (KLK)	Pécs

(F= főiskola, KLK, DLK, ALK, ALÁ)

Közgazdaságtudományi Kar (KTK)

Képzési hely: Pécs

A PTE Közgazdaságtudományi Karán csupán egyetlen szakon folyik levelező képzés.

SZAK	KÉPZÉS HELYE
Közgazdász-gazdálkodási (KLK)	Pécs

(F= főiskola, KLK, DLK, ALK, ALÁ)

A kérdőíves felmérés néhány eredménye az SPSS-es feldolgozás alapján

Az SPSS-s feldolgozás során keresztábláinkkal leginkább arra kerestük a választ, hogy a PTE különböző karai/szakai, ill. hallgatói között (N=364) milyen eltérések mutathatók ki bizonyos változók mentén.

Nemek tekintetében a nők dominálnak a minta levelező tagozatos hallgatói között (65,4 %), azonban a karok/szakok többségében ez az arány még inkább felülreprezentált (egészségügyi főiskolai kar 100%; bölcsészettudományi kar 81,4%; természettudományi 79,5%; FEEFI 73,3%; jog 70,8%; pedagógia 69%). A mintában szereplő nők a műszaki főiskolai levelező képzésben egyáltalán nem találhatók.

A megkérdezettek 56,6%-a házas. Ezt az arányt magasan felülreprezentálja a Pollack Mihály Műszaki Főiskolai Karon vett minta, ahol a hallgatók 80%-a volt nő. Némiképp felülreprezentálták ezt az arányt (56,6%) a pedagógia szakos hallgatók (63,8%). A legkisebb házassági arány a mintában szereplő jogászhallgatók között figyelhető meg (41,7%). A családi állapot változókkal összefüggésben megállapítható, hogy gyermekük leginkább a pedagógia szakos hallgatóknak van, ez legkevésbé a jogász hallgatók esetében figyelhető meg.

Az etnikai önbesorolás kérdésre igen sokan nem válaszoltak (36,8%). Érdekes lenne megvizsgálni, hogy miért nem, mi lehetett ennek az oka. Az összes válaszadó 57,7%-a vallotta magát magyarnak, 3% cigánynak, 0,3% horvátnak, 0,3% németnek, 0,3%

örménynek, 0,3% szlováknak. A bölcsész karon a legnagyobb a cigányok aránya, de ez nyilvánvalóan torzítás, hiszen a mintában romológus hallgatók is voltak. Azonban a cigány hallgatók a jogon és a FEEK-n is képviseltették magukat.

A válaszadók foglalkozása tekintetében elmondható, hogy a mintában a legtöbb önálló vállalkozó a FEEK-s hallgatók köréből került ki, illetve felülreprezentált volt a munkanélküliek aránya a jogász hallgatók körében. A beosztást illetően a pedagógiai szakos válaszadók körében szerepeltek a legnagyobb arányban a vezető beosztásúak, az egészségügyi főiskolai karra járók körében voltak a legtöbben alkalmazotti beosztásban.

Az elsőként megszerzett végzettség tekintetében egyetemi végzettséggel legnagyobb arányban a természettudományi karra járók, a legkisebb arányban pedig a bölcsészettudományi karra járók rendelkeztek. Nyilvánvaló ez a dimenzió szoros összefüggésben lehet motivációikkal is. Azok körében, akiknek már volt diplomája, főképp a nappali tagozaton megszerzett végzettség, valamint az államilag támogatott (megszerzett) képzés volt az uralkodó.

A "jelenlegi" konzultációk rendjére a havi rendszerességgű találkozó volt a jellemző (84,4%). A válaszadók körében legtöbben tömegközlekedéssel jutnak el a konzultációkra, leginkább a bölcsész hallgatók választják ezt a közlekedési formát, legkevésbé pedig a műszaki főiskolások. A "jelenlegi" tanulmányok költségeit – az esetek többségében – a válaszadó hallgató saját maga fizeti (47,5%), a munkahely az esetek 21,1%-ában vállalja ezt át teljes mértékben. A tandíjat saját erőből legnagyobb arányban a jogász hallgatók fizetik, míg a tandíjat leginkább a FEEK-s hallgatók között vállalja át teljes egészében a munkahely.

A "jelenlegi" végzettség megszerzése után a válaszadó többsége folytatni kívánja eddigi munkáját (69,4%-ban), ez leginkább jellemzi a műszaki karra, a pedagógia szakra, valamint a természettudományi karra járókat. A munkahely-változtatás szándéka felülreprezentált a jogi és az egészségügyi főiskolai karra járók körében.

Az esetek többségében a hallgatók részben vagy egészben elégedettek tanulmányaikkal (teljes mértékben 42,9%-ban, részben 50%-ban). A legkevésbé elégedettek a mintában szereplő egészségügyi főiskolai karra járó levelezős hallgatók.

A nehézségek közül az anyagiak biztosítása a megkérdezett hallgatók 40,7%-ának jelent meg, leginkább a műszaki főiskolások és bölcsész hallgatóknál. A tanulási idő biztosításának nehézsége a megkérdezettek 79,1%-át érinti, ám leginkább az egészségügyi főiskolai karon és a természettudományi karon tanulókat. Valamely tananyag elsajátítása, vizsga a hallgatók 26,4%-ának jelent problémát, de leginkább a műszaki főiskolai karra járóknak jelent. A csoportba való beilleszkedés nehézséget mindössze egy pedagógia szakos hallgató nevezte meg. A tankönyvhöz, jegyzethez jutás problémáját a megkérdezettek 26,9%-a jelölte meg, leginkább a bölcsész hallgatóknál figyelhető meg ez a probléma. A másokkal való kapcsolatteremtés nehézségei csupán a megkérdezettek 0,8%-át jellemzi. Az önálló tanulás gondja a hallgatók 9,6%-ánál jelent meg, de leginkább a műszaki főiskolásoknál. Egyéb nehézségeket a válaszadók 6,3%-a jelzett.

A munkahelyi kötelező továbbképzés motivációja a megkérdezett hallgatók 17%-ára volt jellemző, leginkább a műszaki főiskolásokra, a pedagógia szakosokra, a FEEFI-sekre, valamint a természettudományi karon tanulókra. A szakmai érdeklődést a megkérdezettek 65,7%-a jelölte meg, leginkább az egészségügyi főiskolai karon, a pedagógia szakon, továbbá a bölcsészettudományi karon tanuló hallgatók. Munkakeresésre az összes válaszadó 1,4%-át motiválják jelenlegi tanulmányaik, ez leginkább a jogi karra járókat jellemző. Új munkahely keresése a válaszadók 22,3%-ánál jelent meg motivációként, erősen felülreprezentáltan a jogi tanulmányokat folytató levelező tagozatos hallgatóknál. "Így még meg tud valahogy élni" motivációja a megkérdezettek 4,7%-ánál fordult elő, felülreprezentáltan a műszaki főiskolásoknál és természettudományi karon tanulóknál. A kíváncsiság a megkérdezettek 29%-át vezérelte "jelenlegi" tanulmányaikhoz, különösen így

van ez a bölcsész hallgatóknál, legkevésbé pedig a műszaki főiskolásoknál. A család, barát, munkatárs hatása mint motiváció a válaszadók 13,5%-át érintette, de felülreprezentáltak a jogász hallgatókat. Új diploma megszerzését a válaszadók 48,9%-a jelölte meg motiváló erőként, elsősorban a levelező alapképzésben résztvevők, mint pl. a műszaki főiskolások, de a FEEFI-s hallgatóknak is egy csoportja. Az egyetemi diploma megszerzése sarkallt többeket (28%) "jelenlegi" tanulmányainak elkezdésére/folytatására; erősen felülreprezentált ebben a tekintetben a pedagógia szakosok 70,7%-os igenlő válaszaránya. A társadalmi kapcsolatok megújítása az összes válaszadó 11,3%-át jellemezte, de leginkább a bölcsészhallgatókat. A szabadidő hasznos eltöltését a hallgatók 5,5%-a jelölte meg, többnyire bölcsész és FEEFI-s hallgatók. Egyéb motiváció a válaszadók 8,5%-ánál jelent meg. Az összes válaszadó körében a dobogós motivációk az alábbiak: 1. szakmai érdeklődés 2. új diploma szerzése 3. egyetemi végzettség szerzése. A motivációk további sorrendje: 4. új munkahelyhez felsőfokú tanulmányok 5. munkahelyi kötelező továbbképzés 5. egyéb 6. kíváncsiság 7. barátok, család, munkahely 8. így még meg tud valahogyan élni 9. szabadidő hasznos eltöltése 10. munkakereséshez 11. társadalmi kapcsolatok megújítása.

A tanulmányokhoz való ösztönzést leginkább a család nyújtotta (36,8%), majd őket követte a munkatársak (23,1%), az egyéb (22,5%), illetve a barátok (5,2%) csoportja.

Az "ugyanide iratkozna-e be?" kérdésre a válaszadók 85,2%-a az "igen" választ jelölte be, a "nem" válaszra legnagyobb arányban az egészségügyi főiskolai karon tanulók körében akadtunk.

A válaszadók családjai – a válaszadók megítélése alapján – inkább átlagos vagyoni helyzetűek (73,1%).

A megkérdezett hallgatók családjában leggyakrabban kisebbségben vannak a diplomások (47,5%). A családban diplomával nem rendelkezők aránya az egészségügyi kar hallgatói körében, valamint a műszaki főiskolások körében felülreprezentáltak. A családban mindenki diplomás választ leggyakrabban a jogász hallgatók jelölték meg.

A baráti kör tekintetében többségben vannak a diplomások (46,4%). A mindenki diplomás választ leggyakrabban a bölcsész hallgatók jelölték meg.

A tanuláshoz való lehetőségek kiterjesztéséhez hozzájárulnak a felsőoktatási intézmények is figyelembe véve a társadalmi igényeket. A Pécsi Tudományegyetem levelező képzései az alábbi dimenziók mentén járulnak hozzá az egész életen át tartó tanuláshoz/oktatáshoz:

1. az egyetemi/főiskolai szakok, továbbképzések mellett a felsőfokú szakképzés (felsőfokú OKJ-s képzések) lehetősége;
2. képzési helyek bővítése;
3. új képzések – növekvő képzési programok;
4. résztvevők számának növelése.

1. A felsőfokú szakképzések növekvő számban vannak jelen a PTE számos karán. Az Egészségügyi Főiskolai Karon a szülésznő, a csecsemő- és kisgyermek ápoló képzés, az Állam- és Jogtudományi Karon a jogi asszisztensi képzés, a Felnőttképzés és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézetben (Karon) a képzési szakasszisztens, moderátor, reklámszervező szakmenedzser, sportkommunikátor képzés jelent alternatívát a tanulni vágyóknak.

2. A képzési helyek tekintetében szintén kiemelendő, hogy a pécsi képzési központtal rendelkező egyetem az ország több pontján megjelent az új képzési helyekkel, az igényeknek megfelelő szakkal/képzéssel. Az Egészségügyi Főiskolai Kar képzései elérhetők Pécsen, Kaposváron, Szombathelyen, Zalaegerszegen. Az Állami- és Jogtudományi Kar Pécsen és

Kaposváron van jelen. A FEEFI (FEEK) képzései hozzáférhetőek Pécsen, Budapesten, Gyulán, Szombathelyen. A Pollack Mihály Műszaki Kar képzéseit az alábbi képzési helyekkel indította: Pécs, Budapest, Miskolc, Szolnok, Zalaegerszeg. (A PTE része a szekszárdi képzési központú Illyés Gyula Főiskolai Kar is.)

3. Az új képzések tekintetében említhető a felsőfokú szakképzések növekedése, pl. jogi asszisztens, továbbá az új szakok megjelenése (romológia, igazságügyi szakértő), valamint a költségtérítéssel járó képzések és képzési helyek növekedése/növelése.

4. A résztvevők számának növeléséhez az 1-3. pontban említettek járulnak hozzá.

A tanuláshoz nélkülözhetetlen motiváció kialakítása és annak fenntartása kiemelkedően fontos, pl. az OECD 2001-es Oktatáspolitikai Elemzése (Education Policy Analysis) alapján. A PTE-n végzett kutatás motivációkra vonatkozó dobogós sorrendje az alábbiak szerint alakult: 1. szakmai érdeklődés 2. új diploma szerzése 3. egyetemi végzettség szerzése. Az „aranyérmes” ’szakmai érdeklődés’ indíttatás belső motiváció meglétét sugallja. Pl. ennek a ’tisztá’ belső motivációnak a megjelenése nélkül – csupán külső motivációkra szorítkozva – ellehetetlenül a tanuláshoz szükséges motiváció, legalábbis fenntartása nehézkessé válhat. Pl. a munkahelyi kötelező továbbképzéshez mint ’tisztá’ külső motivációhoz jó, ha társul valamiféle belső indíttatás is a motivációnyaláiban.

Összegzés

Kutatásunk során arra kerestük a választ, hogy milyen igények, elvárások, nehézségek jelennek meg a felnőttek felsőoktatásban való részvétele kapcsán.

Az általunk keresett kérdésre, hogy mi motiválja a felnőtteket a felsőoktatásban való részvételre a következő válaszokat kaptuk. A munkahelyi kötelező továbbképzés a megkérdezett hallgatók 17%-át motiválta. A szakmai érdeklődést a megkérdezettek 65,7%-ára volt jellemző. Munkakeresésre az összes válaszadó 1,4%-át ösztönzik jelenlegi tanulmányaik, új munkahely keresése pedig a válaszadók 22,3%-ánál jelent meg motivációként. A kíváncsiság a megkérdezettek 29%-át vezérelte jelenlegi tanulmányaihoz. A család, barát, munkatárs hatása, mint motiváció a válaszadók 13,5%-át érintette. Új diploma megszerzését a válaszadók 48,9%-a jelölte meg motiváló erőként, elsősorban a levelező alapképzésben résztvevők. Az egyetemi diploma megszerzése sarkallt többeket (28%) jelenlegi tanulmányainak elkezdésére/folytatására. A társadalmi kapcsolatok megújítása az összes válaszadó 11,3%-át jellemezte. A szabadidő hasznos eltöltését a hallgatók 5,5%-a jelölte meg.

Az összes válaszadó körében a jelentősebb motivációk az alábbiak: 1. szakmai érdeklődés, 2. új diploma szerzése, 3. egyetemi végzettség szerzése.

A jelenlegi végzettség megszerzése után a válaszadók többsége folytatni kívánja eddigi munkáját (69,4%), ellenben a jogi és az egészségügyi karokon tanulókkal, akiknek többsége munkahelyet kíván változtatni tanulmányai végeztével.

Az esetek többségében a hallgatók elégedettek tanulmányaikkal, ugyanide iratkoztak volna be, ezzel ellentétben a legkevésbé elégedettek a mintáinkban szereplő, egészségügyi főiskolai karra járó hallgatók.

A Szent István Egyetem levelező képzése

Az egyes intézmények (PTE, DE, SZIE) működését, problémáit, lehetőségeit, képzési repertoárját, illetve számos más tényező mellett, természetesen a jelentkezők körét is alapvetően meghatározzák többek között az adott régió társadalomföldrajzi sajátosságai, a térségben mozgósítható források. Végül soron tehát egy átfogó „képzési-térkép” elkészítése a cél, mely a felsőoktatási kínálat, illetve az erre irányuló igények térbeli leképeződéseit hivatott megjeleníteni, összefüggéseket keresve a demográfiai, társadalomföldrajzi, szociológiai dimenziók között. Ennél fogva az egyes intézmények kiválasztása mindenekelőtt azok regionális jelentősége alapján történt, figyelembe véve azokat a sajátos szociológiai, demográfiai, gazdasági, társadalomföldrajzi jegyeket, melyek mentén az intézménynek helyet adó régió jellemezhető.

Az alminta jellemzése

A kutatás során megfogalmazott kérdések körüljárásához szükségesnek tűnik a gödöllői alminta leíró jellegű elemzése. Mindenekelőtt a megkérdezettek szociálökonomiai státusára és ezzel összefüggésben a képzésben való részvétel motívumainak feltárására kerül sor. A 380 fős gödöllői almintát a Szent István Egyetem öt karán⁵ levelező tagozaton tanulók közül állítottuk össze. A mintába nem kerültek be az Állatorvostudományi Kar és a gyöngyösi Károly Róbert Főiskola hallgatói.

A megkérdezettek több mint kétharmada nem töltötte be még a negyvenedik életévét, s az adatokat korcsoportok szerint tovább bontva láthatóvá válik, hogy ezen belül is a húsz és harminc év közöttiek vannak többségben (az összes megkérdezett 53,2%-a, míg a harmincas éveikben járók ugyanebben az összehasonlításban 33%-ot tesznek ki). A nemek szerinti összetételt vizsgálva korcsoportonként nem bukkanunk jelentős eltérése. Az ötven év feletti és a húsz év alatti korcsoportba sorolható megkérdezettek alacsony száma érdemes figyelmünket a húsz és negyven év közöttiekre fordítanunk. A harmincas éveikben járók között a férfiak vannak többségben (férfiak: 19,2%, nők: 13,4%), míg a húsz és harminc közöttiek esetében a nők vannak jelen nagyobb arányban (férfiak: 24,2%, nők: 28,2%).

A nemek szerinti megoszlást vizsgálva úgy tűnik, hogy egyes karok kínálta képzések csoportosíthatók aszerint, hogy inkább a nők vagy inkább a férfiak érdeklődésére tarthatnak számot. A GTK valamint a JFK elsősorban a nők számára vonzó, míg a GMK levelező tagozatos hallgatói 95%-ban, az YMFK esetében pedig 87%-ban férfiak.

Az életkori megoszlást tekintve is kirajzolódik egyfajta sajátos mintázat. A negyven év feletti a JFK karain jelennek meg legnagyobb arányban, míg a 30 év alattiak itt vannak a legkevesebben (26,4%). Az YMFK-n a levelezős hallgatók csaknem teljes egészében a negyven év alattiak közül kerülnek ki (96,1 %), s ezen belül is igen magas a 30 év alattiak aránya (60,1%). (1. táblázat)

⁵ SZIE-Gazdaság- és Társadalmtudományi Kar (GTK), SZIE-Gépészmérnöki Kar (GMK), Jászberényi Főiskolai Kar (JFK), Ybl Miklós Műszaki Főiskolai Kar (YMFK), SZIE Mezőgazdaság- és Környezettudományi Kar (MGK)

1. táblázat

Életkori megoszlás karonként

%	GTK	GMK	JFK	MGK	YMFK
50 év feletti	1,1	1,8	7,5	0,0	2,0
40-50 éves	11,8	14,3	18,9	7,6	2,0
30-40 éves	24,2	37,5	47,2	46,2	35,2
20-30 éves	62,3	46,4	26,4	46,2	60,8
20 év alatti	0,6	0,0	0,0	0,0	0,0
Összesen:	100	100	100	100	100

A családi állapot alakulásában nem fedezhetünk fel szembetűnő eltérést az egyes életszakaszokban általánosként elfogadottól. Ennek megfelelően a házasságban élők – illetve az elváltak – aránya az életkorral növekszik ötven éves korig, tehát az életkor karonkénti megoszlását a családi állapot alakulása is követi.

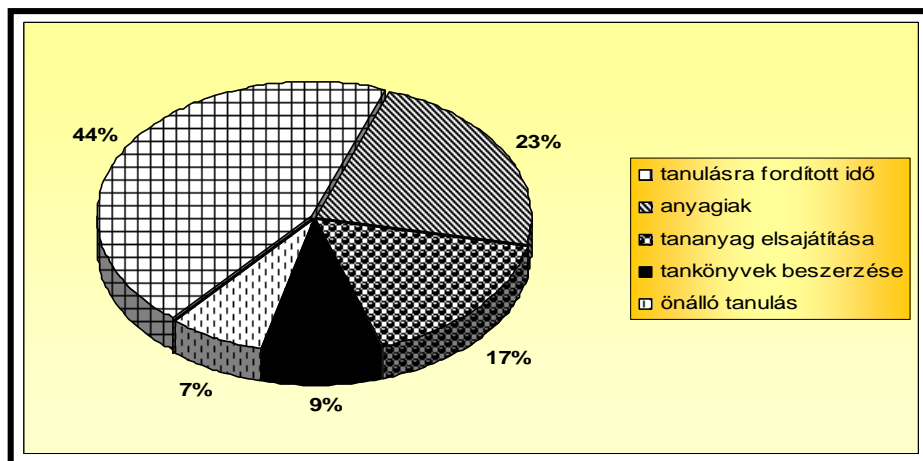
Az egyes karok levelező tagozatos képzéseinek célcsoportjai tehát jól körülhatárolhatók a fenti dimenziók mentén. Így a Jászberényi Főiskolai Kar levelező képzéseinek kínálata elsősorban az idősebb, „megállapodottabb” életvitellel jellemezhető nőket vonzza, hiszen itt a jelentkezők túlnyomó része a harminc év feletti házasságban élő nők közül kerül ki (51%). A Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar nyújtotta képzésekben mindenek előtt a függetlenebb életet élő fiatalok jelennek meg, hiszen a nem házasságban élő huszonévesek itt vannak jelen legnagyobb arányban, s igen kevés hallgatónak van gyermeke (a megkérdezettek 72%-ának nincs). Az YMFK és a Gépészmérnöki Kar szakjai hagyományosan „férfias” pályákra képezik hallgatóikat, így természetesnek tekinthetjük, hogy kilencven százalék feletti az ehhez a nemhez tartozók aránya. A különbség elsősorban abban mutatkozik meg a két kar hallgatói összetételében, hogy az YMFK levelező képzéseinek rekrutációs bázisát nagyobb részt a harminc év alattiak alkotják, tehát feltételezhetjük, hogy az ide jelentkezők azok közül kerülnek ki, akik az első diploma megszerzése után szeretnék még továbbtanulni, illetve levelező képzés során kívánnak felsőfokú végzettséget szerezni. Ezen feltételezések igazolására a jelentkezés motívumainak elemzése során kerülhet sor.

A megkérdezett hallgatók több mint harmada (35,3%) fővárosi, s a nem budapestiek között a megyeszékhelyen élők vannak legkevesebben. Ezek az adatok akkor válnak beszédessé, ha megvizsgáljuk milyen messze hat a szóban forgó intézmény „vonzereje”, amely természetesen nem csupán a képzés érdekében megtett földrajzi távolságban mérhető. Mégis fontos figyelmet fordítanunk erre a tényezőre, gondolva a levelező képzést választókra háruló anyagi- és időterhekre. Mivel a tanulásra fordított idő – legyen szó a konzultációs heteken való részvételről vagy a vizsgákra való felkészülésről – csupán a család, a kapcsolódás rovására szorítható ki, így minden, ami hozzájárulhat az időterhek csökkentéséhez megfontolandó szemponttá válhat az intézményválasztás során. A továbbtanulásról hozott döntés körül kibontakozó kalkulációk természetesen nagy mértékben a tényleges költségek behatárolására vonatkoznak, hiszen a hallgatók 57,4%-a kizárólag saját erejéből teremti elő tanulmányai költségeit, további 11%-nak a munkahellyel osztozik a

terheken. Így a kiadáscsökkentő tényezők – például az útiköltségek⁶ visszaszorítása – jelentős szerepet játszhatnak az egyes képzések rangsorolásakor.

1. ábra

Mi okozza önnek a legnagyobb nehézséget tanulmányai folytatása során?

A lakóhely és a képzést nyújtó intézménynek helyet adó település közötti távolságot követve láthatjuk, hogy a megkérdezettek jelentős része nem lépte át a megyehatárt továbbtanulási céljainak megvalósítása során (61,1%), s csupán a megkérdezettek 13,7 % érkezik távoli (tehát nem szomszédos) megyékből. A megállapítások finomításához érdemes szemügyre venni, hogyan alakul az egyes karok hallgatóinak elmozdulási hajlandósága.

A budapesti karok hallgatóinak 51,4%-a fővárosi, s a gödöllői székhelyű karok esetében is érezhetően érvényesül a főváros közelsége, a hallgatók több mint harmada budapesti, ugyanakkor a más nagyvárosokból érkezők aránya a legalacsonyabb a megkérdezettek között. Amint a karok székhelyét tekintve távolodunk Budapesttől úgy nő a kisebb településeken (nagyközség, község) élők aránya.

A lakóhely és a képzésnek helyet adó település közötti távolság elemzéséből első pillantásra jól látszik (felhasználva a településtípusra vonatkozó adatokat is), hogy két karon, az YMFK-n és a JFK-n megkérdezettek e tekintetben eltérnek a másik három kar sajátságaitól. (2. táblázat)

2. táblázat

Lakóhely és a képzést nyújtó intézmény székhelyének viszonya karonként

%	GTK	GMK	JFK	MGTK	YMFK
Azonos város	11,8	5,7	9,8	5,3	39,2
Azonos megye	52,8	56,6	35,3	52,6	27,5
Szomszédos megye	18,5	20,8	54,9	23,7	17,6
Távoli megye	16,9	17	0	18,4	15,7
Összesen	100	100	100	100	100

⁶ Sajátos adalékként megjegyezhetjük, hogy minél távolabb lakik a hallgató a képzés színhelyétől annál inkább tömegközlekedési eszközöket vesz igénybe az eljutáshoz, bár az autót használók aránya minden csoportban alacsonyabb a vonatozókénál vagy a buszozókénál.

Így a JFK hallgatói elsősorban a szomszédos megyék kisebb városaiból érkeznek (37,3%), s a távolabbi megyékből érkező hallgatók egyáltalán nincsenek jelen ebben a csoportban, míg az YMFK budapesti székhelyű levelező képzésében jelentős arányban (40,8 %) a fővárosi hallgatók vannak jelen, s csaknem itt a legmagasabb a nem szomszédos megyékből érkezők aránya is. Ezzel szemben a többi kar hallgatói közt első helyen azok a budapestiek találhatók, akik a fővárost „elhagyva”, de a megyehatáron belül maradvá keresnek felsőoktatási intézményt továbbtanulási céljaik megvalósításához.

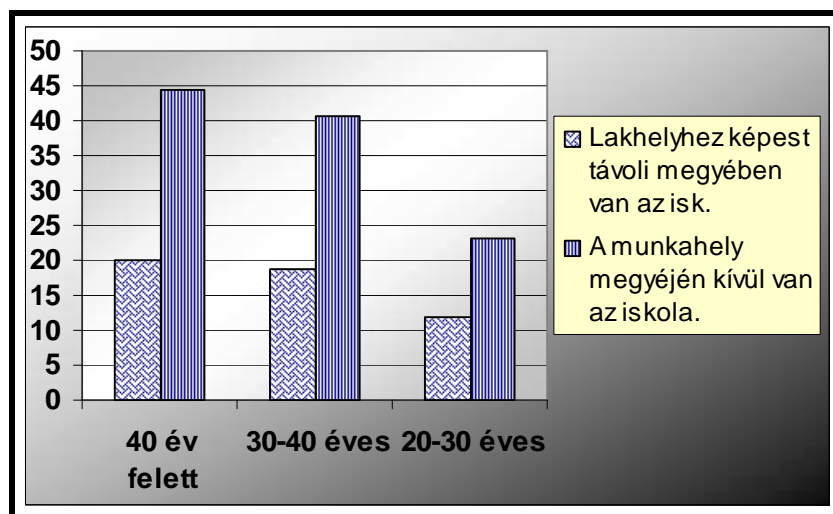
A fiatalabbak számára egyre természetesebb adottságnak tűnik, hogy a tér egyes egységei sajátos, elkülönülő funkciókkal ruházhatók fel, s a lakóhely, a munkahely, illetve adott esetben az iskola nem egy településen helyezkedik el. Mindemelllett a munkahelyi elvárások sorában a rugalmasság nem csupán az időbeosztás tekintetében jut érvényre, hanem adott esetben nagyfokú migrációs készséget is jelent, vagyis az „itt és most” elvét közvetítve a gyakori lakóhelyváltáshoz való alkalmazkodóképességet is magában foglalja. Mindezek alapján fontosnak tűnik megvizsgálni, hogy ezen új migrációs elvárásokhoz való alkalmazkodókészség milyen mértékben van jelen megkérdezettjeink esetében, azaz a munkahely miatt történő gyakori helyváltoztatás hogyan hat az intézményválasztásra.

Ehhez szemügyre véve a munkahely és a lakóhely, valamint a választott felsőoktatási intézmény közötti távolság alakulását kiderül, hogy azok, akik munkájuk miatt ingázni kényszerülnek, „szívesebben” (tehát nagyobb valószínűséggel) tesznek meg nagyobb távolságot felsőfokú tanulmányaik folytatása érdekében, mint a helyben dolgozók. Akik munkavégzésük miatt átlépik a megyehatárt 42,3%-ban nem szomszédos megyében tanulnak tovább, s a megyehatáron belül ingázók 60,9% iskoláját is a megyén belül választja ki.

A kép tovább árnyalása érdekében kérdőívünkben követni kívántuk a munkahelyi karrier alakulását, az esetleges munka- és lakóhelyváltások sorát, azonban az alacsony válaszadási arány nem teszi lehetővé érvényes következtetések levonását. Ugyanakkor megállapíthatjuk, hogy a legfiatalabb korcsoporthoz tartozó megkérdezettjeink közt vannak jelen legkisebb arányban a munkahely miatt megyehatárt átlépők (7,7%), s itt a legmagasabb a helyben dolgozók aránya is (65%), bár nincs kiugró különbség e tekintetben az egyes csoportok között. A lakóhely és az iskola, illetve a munkahely és az iskola között nagy távolság megtétele, mely nem szomszédos megyék közötti ingázást is feltételez, leginkább a negyven év felettiekre jellemző. (2. ábra) Tehát úgy tűnik, hogy a helyváltoztatáshoz kötődő rugalmasság elvárásához való alkalmazkodás elsősorban az idősebbek esetében teljesül, az általunk megkérdezettek körében.

2. ábra

**Lakóhely és iskola, illetve munkahely és iskola közötti távolság alakulása
korcsoportonként (%)**

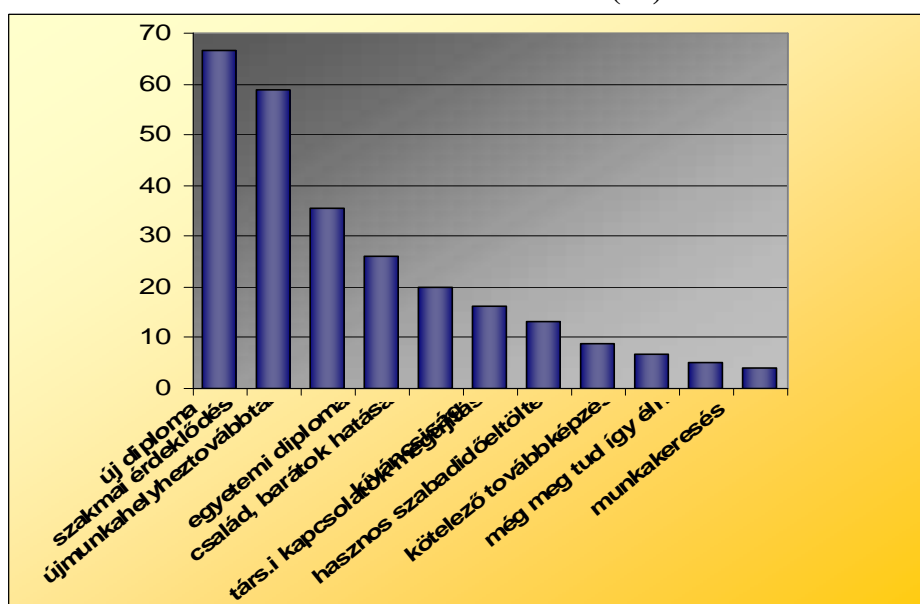

A képzéssel kapcsolatos elvárások

Amennyiben arról szeretnénk képet alkotni, hogy milyen elvárásokkal rendelkeznek a levelező képzés mellett döntő hallgatók, figyelembe kell vennünk egyfelől azon motívumok sorát, melyek hozzájárultak ahhoz, hogy a jelentkező a továbbtanulás ezen formája mellett tegye le a voksát, másfelől érdemes áttekinteni azokat az élményeket tapasztalatokat, amelyeket a hallgatók csalódásként, kudarcént, illetve sikerként, örömként éltek meg. A motívációk elemzésénél kirajzolódó válaszok mintázata az alábbiak szerint alakul. (3. ábra).

3. ábra

A motívációk alakulása (%)

Az első négy helyen álló motivációs tényező egyértelműen a szakmai ismeretek bővítésének, frissítésének szándékát foglalja magában, ugyanakkor a munkahelyi nyomás, vagy az egzisztenciális szempontok diktálta kényszer az utolsó helyekre szorultak. Bár az egyes karok esetében a sorrend némiképp módosul, mégis a szakmai szempontok kerülnek előtérbe a szabadidős, rekreációs igényekkel, illetve a kényszerítő körülményekkel szemben. (4. táblázat)

4. táblázat

A jelentkezés motívumainak alakulása karonként

	GTK	GMK	JFK	MGK	YMFK
új diploma	69,6	<u>63,6</u>	77,6	<u>59</u>	<u>54,7</u>
szakmai érdeklődés	<u>53,4</u>	67,3	<u>47,2</u>	69,2	73,6
új munkahelyhez továbbtn.	31,5	<u>54,5</u>	<u>35,8</u>	28,2	<u>34</u>
egyetemi diploma	<u>39,9</u>	12,7	1,9	<u>41</u>	7,5
család, barátok hatása	19,1	14,5	24,5	15,4	28,3
kíváncsiság	18,5	7,3	24,5	17,9	9,4
társ.i kapcsolatok megújítása	12,9	10,9	22,6	12,8	7,5
hasznos szabadidő eltöltés	9,6	0	24,5	5,1	1,9
kötelező továbbképzés	3,9	1,8	18,9	5,1	9,4
még meg tud így élni	6,2	3,6	1,9	0	9,4
munkakeresés	4,5	5,5	3,8	0	3,8

Bizonyos értelemben kivételnek tűnik a jászberényi kar. Bár itt is a szakmai dimenzió dominál, emellett azonban viszonylag nagy arányban választották a megkérdezettek azokat a szempontokat, amelyek a művelődés, az egyéni érdeklődés fontosságát hangsúlyozzák, így közelebb állnak azokhoz az értékekhez, amelyek az élethosszig tartó tanulás elvárásai mögött húzódnak meg. A kar arculatának sajátosságai, így például a képzési palettán szereplő szakok humán jellege, a levelező tagozatra jelentkezők csoportjában az idősebb vidéki nők magas aránya a motiváció-rangsor alakulásának magyarázó tényezőiként szolgálhatnak.

Bár életkoronként, nemeként másképpen alakulhatnak a megkérdezettek értékpreferenciái, jelen esetben azonban csupán árnyalatnyi eltérést tapasztalhatunk az eredmények alakulásában. Ennélfogva a szakmai dimenzióon belül mutatkozó korcsoportonkénti eltérésekre hívjuk fel itt a figyelmet. Az új diploma megszerzését a negyven év felettiek választották legnagyobb arányban a képzésbe való jelentkezés kiemelkedő céljául, míg az egyetemi kiegészítő diploma a húszas éveikben járók számára a leginkább fontos. Munkahelyváltás megkönnyítését, a hasznos kapcsolatok megerősítését a harmincas éveikben járók nagyobb arányban választották a többi korcsoporthoz képest.

A jelenlegi foglalkozás, az azzal való elégedettség a továbbtnulásról hozott döntés egyik sarokkövét képezheti, hiszen az általa meghatározott pozícióból fogalmazódnak meg az egyéni jövőtervek, s formálódnak a megvalósítás lehetséges forgatókönyvei. Így aligha kerülhető meg egyrészt a jelenlegi foglalkozás és a képzésbe való jelentkezés motívumainak összekapcsolása, másrészt ezen jövő-forgatókönyvek legalább vázlatos feltárása.

A szakmai dimenziót képező tényezők értékelésénél a szakmai szempontok fontosságát a munkanélküliek (87,5%) illetve az önálló vállalkozók (64,9%) említették a legnagyobb arányban, míg az új munkához való hozzájutás szempontját a GYES-en, illetve GYED-en lévők (66,7%). Ez utóbbi csoportban választották a legmagasabb arányban a szabadidő hasznos eltöltését a továbbtnulás céljául.

A megkérdezettek jelentős része – csaknem negyven százaléka – nem akar munkahelyet változtatni tanulmányai befejeztével, elsősorban korábbi szakterületén és munkahelyén szeretné hasznosítani megszerzett ismereteit. Azonban további 21 % -uk tervei között szerepel a munkahelyváltás, melynek megvalósításához szükséges eszközként tekintenek megszerzendő képzettségükre. Ugyancsak a munkakeresés folyamatában konvertálható tőkeként kezelik a megszerzett tudást és végzettséget azok, akik a munkanélküliségük megoldására jelentkeztek ebbe a képzési formába (15,9%). Újabb tanulmányokba a megkérdezetteknek csupán 10,2 %-a kezdene, s csak igen kevesen látnak lehetőséget arra, hogy újonnan szerzett ismereteik a külföldön való boldogulásban nyújthassanak segítséget (3,8%).

Az elvárások feltárása során semmiképp sem feledkezhetünk meg annak vizsgálatáról, hogy milyen mértékben találkoznak a hallgatók igényei a képzés nyújtotta lehetőségekkel, s sikeresnek tekintik-e azt a döntést, amely során az adott képzés mellett határoztak. A döntés fölötti elégedettséget tükrözi, ha a hallgató hasonló szituációban ismét az adott főiskola, egyetem mellett döntene, melyet a megkérdezettek 86,3%-a állít, bár az elégedettség és elégedetlenség pólusai között széles az átmenet. Az alacsony válaszadási arány miatt csak az esetleges nagyságrendeket, a főbb tendenciákat érzékeltetik az adatok, mégis érdemes bemutatni a legtöbbet említett válaszokat.

Az első helyen a képzés színvonalával való elégedettség áll (32,1%), melyet a képzés rugalmasságának említése követ (16,4%). Ahogyan korábban utaltunk erre, a konzultációk rendje jól összeegyeztethető az egyéni időbeosztással, s a teljesítendő követelmények is többé-kevésbé alkalmazkodnak a hallgatók teherbírásához. Harmadik helyen a szak és a tanultak iránti érdeklődés áll (13,8%). Csak 2,2% vélekedik úgy, hogy a képzés nem nyújtott hasznosítható ismereteket. Azok a megkérdezettek, akik úgy érzik, hogy jól döntöttek, indoklásaikban a képzés magas színvonalát, a sikeres egyéni teljesítményt emelik ki elsősorban, mint az elégedettség forrásait. Az elégedetlenségre leginkább okot adó tényezők között a tanulásra fordítható szűkös időkereteket és a képzés színvonaltalanságát emelik ki, és sok válaszban visszatérő jegy, hogy a tanuláshoz, oktatáshoz szükséges tárgyi feltételek gyakran alig, vagy egyáltalán nem állnak rendelkezésre, amely panasz a felkészüléshez szükséges szakirodalom beszerezhetetlenségét, az oktatásszervezési feladatok elhanyagolását vagy a tantermek fűtetlenségét egyaránt magában foglalja, amely könnyen értelmezhető a képzéssel szembeni hátrányos megkülönböztetésként a hallgatók számára. Mindezek mellett a levelező képzésben résztvevők gyakorta érzik úgy, hogy e különbségtevés érdeklődésük, előzetes felkészültségük, tudásuk értékelése során is megmutatkozik.

A tanuláshoz, az ismeretek megszerzéséhez kötődő attitűdök elemzéséhez érdekes szempontokat kínálhat annak feltárása, hogy milyen készségekkel, praktikus tudáskészlettel rendelkeznek megkérdezettjeink, s miképpen sajátították el ezeket.

A hallgatók 37% százaléka beszél – ha minimális szinten is – legalább egy nyelven, további 38 % állítása szerint jól-rosszul, de két idegen nyelvet bír, s a nyelvtudást jobbra iskolai tanulmányaik során (32,6%), illetve tanfolyami keretek között (19,2%) sajátították el. A nyelvtudáson túl a számítástechnikai ismeretek megszerzése esetében jut kiugró szerephez az iskola, egyébként a legtöbb szabadidős tevékenységhez, hasznos hobbihoz szükséges tudást elsősorban informális keretek között szerezték meg, családtagoktól, barátoktól lesték el ezeket.

Összegezve

A fentiekben megmutatkozó összefüggések feltárása mindenekelőtt azon tendenciák kijelölésére szolgálnak, amelyek a további vizsgálódás kiindulópontját képezhetik, hiszen a kutatás célja mindenekelőtt a terep körbejárásában jelölhető ki. Az így megmutatkozó sajátosságok nem teszik lehetővé általános érvényű következtetések levonását, mégis nagyban hozzájárulhat a főbb erővonalak kirajzolásához.

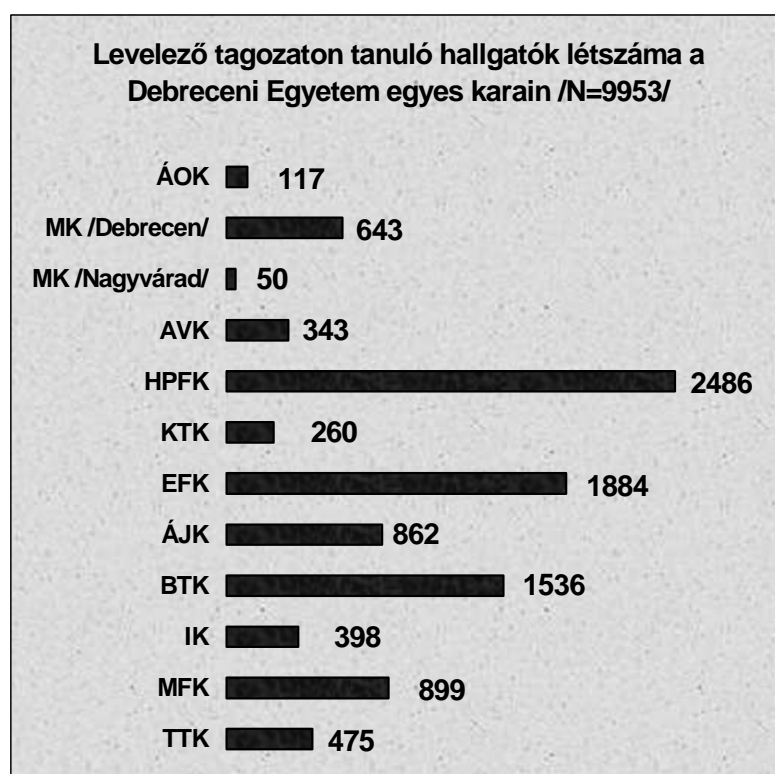
Ennek megfelelően elmondható, hogy a vizsgált karok erős regionális vonzerővel bírnak, a megkérdezett hallgatók jelentős része megyén belül marad, amikor intézményt választ továbbtanulási céljainak megvalósításához. A főváros közelségének hatása mutatkozik meg itt, amelyet megerősíteni látszik, hogy az egyes karok székhelyét tekintve, amint távolodunk Budapesttől úgy nő a falvakban, községben élők száma a megkérdezettek között. A földrajzi távolság meghatározó tényező lehet az intézményválasztás során, hiszen az ingázással járó anyagi- és időterhek együtt növekszenek a kilométerek számával. Ugyanakkor a munkahely, lakóhely és iskola közötti távolság összehasonlításából kitűnik, hogy azok, akik számára az ingázás napi rutint jelent, kevésbé riadnak vissza a nagy távolságok megtételétől, ha az intézmény által kínált képzést megfelelőnek tartják. A helyváltoztatáshoz kötődő rugalmasság elsősorban az idősebb korcsoportba tartozókat jellemzi, amely sejtetni engedi a továbbtanulásra való erős elszántság attitűdjét is.

A jelentkezés motívumainak vizsgálata során kirajzolódó mintázat alapján elmondható, hogy mindenekelőtt szakmai célok vezérlik a hallgatókat döntéseikben. Mindenekelőtt új képesítés vagy a második diploma megszerzése, illetve a szakmai látókör bővítése kerül előtérbe a döntési szempontok között. A rekreációs, társas kapcsolatok megerősítésére irányuló igények a második helyre szorulnak. Bár az ötven év feletti megkérdezettek aránya túl alacsony ahhoz, hogy biztonsággal fogalmazhassunk meg állításokat döntéseikkel kapcsolatban, mégis érdemes jelezni, hogy a rekreációs igények – hasznos szabadidő eltöltés, kíváncsiság, a tanulás szépsége – az idősebb korosztályba tartozók esetében nagyobb arányban van jelen.

Az igények ilyen alakulásából következően a képzések értékelése is hasonló szempontok alapján történik. A képzés magas színvonala és az egyéni sikeresség az elégedettség fő forrásai, ugyanakkor a kudarcként megélt választás esetében is ezek a tényezők tekinthetők elsődleges indoknak. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy a szervezetlenségből fakadó kellemetlenségek beárnyékolják az elégedettség érzetét, s tovább erősíti a rossz döntés meggyőződését, amelyhez hozzájárul az olykor felszínre bukkanó, olykor csak háttérben érvényesülő presztízs-különbség a nappali és a levelező tagozatos képzések között.

A Debreceni Egyetem nem nappali tagozatos képzései

A Debreceni Egyetemen – a Gyógyszerésztudományi és a Fogorvostudományi Kar kivételével – valamennyi karon folyik nem nappali tagozatos képzés. Az ezen oktatási formát igénybe venni szándékozók számára zömében levelező tagozaton indítanak szakokat, bár – amint azt hamarosan bemutatjuk – egyes karok esti és távoktatásos formában is hirdetnek képzéseket. A levelező tagozatos képzés általános létszámadatait az alábbi diagram szemlélteti⁷:

Esti tagozat csupán az Informatikai Karon működött programozó matematikus és programtervező informatikus szakokon; az előzőn 130, az utóbbin – újonnan indított szak lévén – csupán 14 hallgató tanult. Távoktatásos formában 2005-ben mindössze a Bölcsészettudományi Karon folyt képzés: az angol nyelv és irodalom szakon 163 főt oktattak. A statisztikai évkönyv adatai szerint tehát nem nappali tagozatos képzésben 10 260 hallgató vett részt a vizsgált évben.

A Debreceni Egyetemen nappali tagozaton folyó képzéseken tanuló diákok létszámával összevetve a fenti adatokat azt találtuk, hogy a levelező tagozatos hallgatók száma három karon haladta meg a nappali tagozaton képzetteket. 2005-ben nappali tagozaton az

⁷ **Jelmagyarázat:** TTK – Természettudományi Kar; MFK – Műszaki Főiskolai Kar; IK – Informatikai Kar; BTK – Bölcsészettudományi Kar; ÁJK – Állam- és Jogtudományi Kar; EFK – Egészségügyi Főiskolai Kar; KTK – Közgazdaságtudományi Kar; HPFK – Hajdúböszörményi Pedagógiai Főiskolai Kar; AVK – Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar; MK – Mezőgazdaságtudományi Kar nagyváradai és debreceni székhellyel; ÁOK – Általános Orvostudományi Kar

Egészségügyi Főiskolai karon 1366 fő, az Állam- és Jogtudományi Karon 793 fő, a Hajdúböszörményi Pedagógiai Főiskolai Karon pedig 690 fő oktatása folyt. Láthatjuk, hogy legnagyobb arányban ez utóbbi intézményben képeztek hallgatókat nem nappali tagozaton, hiszen itt a levelezősök száma több mint 3,5-szerese volt a nappali tagozatos hallgatókénak.

A nem nappali tagozatos oktatás három képzési szinten zajlott: az egyes karok egyetemi, főiskolai és szakirányú képzéseket indítottak; felsőfokú szakképzéssel csak az Egészségügyi Főiskolai Karon találkozhattunk. Az alábbi táblázatban azt összegeztük, hogy a különböző képzési szinteken milyen számban indítottak szakokat az egyes karok, s ezek közül hány esetben nyílt lehetőség arra, hogy a hallgatók tanári képesítést is kaphassanak.

1. táblázat

A Debreceni Egyetem karain nem nappali tagozaton működő szakok száma és képzési szint szerinti bontása /* a karon felsőfokú szakképzés is folyik, 1 szakon /

Kar	Egyetemi képzés	Főiskolai képzés	Szakirányú képzés	Szakok száma összesen	Ebből tanárképes
TTK	6	2	3	11	6
MFK	-	12	2	14	1
IK	3	1	1	5	1
IK esti	-	2	-	2	-
BTK	14	1	5	20	8
BTK távoktatás	1	-	-	1	1
ÁJK	1	-	4	5	-
EFK*	-	6	1	8	-
KTK	1	-	1	2	-
HPFK	-	3	3	6	1
ÁVK	1	1	2	4	-
MK /Nagyvárad/	-	1	-	1	-
MK /Debrecen/	3	2	5	10	1
ÁOK	-	-	6	6	-

Az adatok azt mutatják, hogy a Debreceni Egyetemen 2005-ben 30 szakon lehetett egyetemi és 31 szakon főiskolai diplomát szerezni, emellett pedig 33 szakon volt mód valamilyen szakirányú képesítés megszerzésére nem nappali tagozatos képzés formájában. Az intézmény tehát összesen – az egészségügyi főiskolai felsőfokú szakképzést is figyelembe véve – 95 szakot hirdetett meg az érdeklődők számára. A nem hagyományos formában továbbtanulni szándékozókna a Bölcsészettudományi és a Műszaki Főiskolai Kar kínálta a legbősegebb szakválasztékot. A főiskolai karok értelemszerűen sehol nem indítottak egyetemi képzéseket, s az egyetemi karok között pedig a bölcsészettudományi hirdette meg az egyetemi végzettség elérését lehetővé tévő szakoknak csaknem a felét. A szakkínálat jellegzetességeinek köszönhetően tanári diplomát a bölcsészkaron és a természettudományi képzésben résztvevők szerezhettek a legnagyobb arányban.

A következő két táblázatunkkal visszakanyarodunk a hallgatói létszámadatokhoz. Elsőként azt összesítettük, hogy hogyan oszlott meg az egyes képzési szintek között a 2005-ben a Debreceni Egyetemen tanuló 10 260 hallgató.

2. táblázat

A Debreceni Egyetem hallgatói létszámadatai és arányai az egyes karokon, képzési szintek szerint (fő, százalék)

Kar	Egyetemi képzés	Főiskolai képzés	Szakirányú képzés	Felsőfokú szakképzés	Összesen	Összesből első szakképzés	Összesből államilag finanszírozott
TTK	343 72,2%	67 14,1%	65 13,6%	-	475	65 13,6%	31 6,5%
MFK	-	857 95,3%	42 4,6%	-	899	648 72%	93 10,3%
IK	350 87,9%	29 7,2%	19 4,7%	-	398	33 8,2%	36 9%
IK /esti/	-	144 100%	-	-	144	137 95,1%	-
BTK	997 64,9%	290 18,8%	249 16,2%	-	1536	-	44 2,8%
BTK /távoktatás/	163 100%	-	-	-	163	-	-
ÁJK	706 81,9%	-	156 18%	-	862	378 43,8%	-
EFK*	-	1859 98,6%	10 0,5%	15 0,7%	1884	1795 95,2%	675 35,8%
KTK	236 90,7%	-	24 9,2%	-	260	-	-
HPFK	-	1650 66,3%	836 33,6%	-	2486	1585 63,7%	972 39%
ÁVK	30 8,7%	223 65%	90 26,2%	-	343	221 64,4%	-
MK /Nagyvárad/	-	50 100%	-	-	50	50 100%	50 100%
MK /Debrecen/	117 18,1%	378 58,7%	148 23%	-	643	345 53,6%	-
ÁOK	-	-	117 100%	-	117	-	-

Amint láthatjuk, legtöbben főiskolai szintű képzésben vettek részt: összesen 5547-en szerettek volna főiskolai diplomát szerezni. Egyetemi tanulmányokat 2942-en folytattak, s 1756 hallgató részesült szakirányú képzésben. A karok által indított szakok számát is figyelembe véve megállapítható, hogy szakirányú képzéseken jóval kisebb létszámmal indultak az egyes szakok, mint az egyetemi, vagy még inkább a főiskolai képzési szinten, ahol alig kevesebb számú szak iránt jóval nagyobb volt az érdeklődés. Ennek oka részben az lehet, hogy a nem nappali tagozatos hallgatóknak az 51,4%-a korábban még nem folytatott felsőfokú tanulmányokat: az első szakképzésben résztvevők száma az összes karon 5275 volt. Az egyetem tehát szép számmal indított szakmai továbbképzéseket, s remélhetőleg az ezek iránti érdeklődés a jövőben még tovább növekszik majd, ám az intézmény nem nappali tagozatán folyó képzés legnagyobb mértékben még mindig első diplomájuk megszerzéséhez segítik hozzá hallgatóit. Állami támogatásban csupán 1901 diák (a hallgatók 18,5%-a) részesült – arányuk legmagasabb az Egészségügyi Főiskolai Karon, és a Hajdúböszörményi Pedagógiai Karon volt –, a többiek maguk finanszírozták tanulmányaikat. Érdekes még megfigyelnünk, hogy – bár az egyetemi karok vagy nagyobb számban indítottak egyetemi szintű szakokat, vagy megegyezett az általuk meghirdetett egyetemi és főiskolai szintű szakok száma –, a főiskolai végzettséget kínáló szakokon arányaiban többen tanultak, s az agrártudományi karokon egyenesen nagyobb létszámmal működtek a főiskolai szintű

képzések, mint egyetemi szintűek. Úgy tűnik tehát, hogy a főiskolai szintű képzés tekinthető a legnépszerűbb képzési formának a Debreceni Egyetemen.

Következő táblázatunk a nők és a nem magyar állampolgárságú hallgatók létszámát mutatja az egyes karokon.

3. táblázat

A Debreceni Egyetem nem nappali tagozatos képzésein tanuló nők és a nem magyar állampolgárságú hallgatók száma és aránya (fő, százalék)

Kar	Összesen	Összesből nő	Összesből külföldi
TTK	475	287 60,4%	2
MFK	899	219 24,3%	10
IK	398	160 40,2%	1
IK (esti)	144	19 13,2%	3
BTK	1536	1280 83,3%	5
BTK (távoktatás)	163	148 90,7%	-
ÁJK	862	502 58,2%	11
EFK	1884	1651 87,6%	16
KTk	260	158 60,7%	2
HPFK	2486	2216 89,1%	7
ÁVK	343	246 71,2%	-
MK /Nagyvárad/	50	22 44%	50
MK /Debrecen/	643	210 32,6%	4
ÁOK	117	77 65,8%	-

Ahogy várható volt, a nők aránya az Egészségügyi Főiskolai és a Pedagógiai Főiskolai karokon volt a legmagasabb. Ez az intézmények szakstruktúrájának köszönhető: az általuk kínált képzések olyan – hagyományosan elsősorban nők által betöltött – hivatásokra készítene fel, mint a diplomás ápolóké, szociál- és óvodapedagógusoké vagy szociális munkásoké. A bölcsészkar egyetlen távoktatásos formában indított szakján is kiugróan magas számban tanulnak nők, ám pusztán ebből az egyetlen adatból nem vonhatunk le messzemenő következtetéseket. Másik oldalról elmondható, hogy a nem nappali tagozaton továbbtanuló nőknek csak kis hányada választotta a Műszaki Főiskolai Kar vagy Mezőgazdaságtudományi Kar debreceni székhelyű képzéseit. Ha a női hallgatók összlétszámát a teljes hallgatói létszámmal vetjük össze, azt találjuk, hogy a Debreceni Egyetem karain, a nem nappali tagozaton indított képzéseken oktatott diákok 70,1%-a – 7195 fő – nő. Tekintve, hogy nem nappali tagozatos képzéseken a képzés nyelve minden esetben magyar, a nem magyar állampolgárságú hallgatók feltehetően határon túli magyarok

lehettek. A Felsőoktatási Statisztikai Évkönyv adatai szerint 2005-ben mindössze 111 külföldi állampolgár hallgatott a Debreceni Egyetemen, ami meglepően kevésnek tűnik az országhatár, és az azon túli magyarok lakta területek közelségének tükrében. Az ennek hátterében álló okok feltérképezését e tanulmányunkban nem tartjuk feladatunknak.

Végezetül évfolyam szerinti bontásban is összesítettük a karok létszámadatait.

4. táblázat

Az egyes évfolyamokon tanulók létszáma és aránya a Debreceni Egyetem nem nappali tagozatos képzésein (fő, százalék)

Kar	I. évfolyam	II. évfolyam	III. évfolyam	IV. évfolyam	V. évfolyam	Összesen	Ebből végzős
TTK	247 52%	118 24,8%	110 23,1%	-	-	475	137 28,8%
MFK	316 35,1%	249 27,6%	136 15,1%	186 20,6%	12 1,3%	899	194 21,6%
IK	146 36,6%	98 24,6%	154 38,6%	-	-	398	163 40,9%
IK (esti)	15 10,4%	34 23,6%	30 20,8%	65 45,1%	-	144	65 45,1%
BTK	521 33,9%	426 27,7%	360 23,4%	207 13,4%	22 1,4%	1536	473 30,8%
BTK (távoktatás)	75 46%	55 33,7%	33 20,2%	-	-	163	33 20,2%
ÁJK	307 35,6%	163 18,9%	149 17,2%	127 14,7%	116 13,4%	862	182 21,1%
EFK	469 24,8%	471 25%	438 23,2%	506 26,8%	-	1884	516 27,4%
KTk	75 28,8%	96 36,9%	89 34,2%	-	-	260	100 38,5%
HPFK	1086 43,6%	885 35,5%	330 13,2%	185 7,44%	-	2486	665 26,7%
ÁVK	103 30%	139 40,5%	101 29,4%	-	-	343	101 29,4%
MK Nagyvárad	50 100%	-	-	-	-	50	-
MK Debrecen	283 44%	200 31,1%	113 17,5%	47 0,7%	-	643	221 34,4%
ÁOK	63 53,8%	54 46,1%	-	-	-	117	54 46,1%

A végzős hallgatók adatait azért szerepeltettük külön oszlopban, mert a karok által meghirdetett képzések különböző időtartamúak, így a tanulmányaik befejezése után az intézményből „kilépők” száma nem minden esetben egyezik meg a legmagasabb évfolyamon tanulók számával. A táblázat adatai elárulják, hogy a mezőgazdasági területen elindított nagyváradi képzés új keletű: épp a statisztikai adatfelvétel évében indította be az Agrártudományi Centrum. Láthatjuk továbbá, hogy a kilépők aránya a belépőkéhez viszonyítva az Informatikai Kar esti tagozatán a legmagasabb, valamint azt, hogy a hajdúböszörményi székhelyű pedagógiai karon történt a legnagyobb mértékű létszámnövekedés az elmúlt években. Sajnos a lemorzsolódók arányáról – tehát azon csoport nagyságáról, akik elkezdték ugyan a képzést, ám annak időtartama alatt abbahagyták tanulmányaikat – nem rendelkezünk információkkal, mindamellett feltételezhető, hogy az

elsőéveseknek az ezen a karon tapasztalható kiugróan nagy száma és magas aránya valamiféle létszámbővítő intézkedés – például új szakok beindításának – eredménye. (Azt sem szabad elfelejtenünk, hogy az évfolyamadatok együttesen mutatják valamennyi képzési szint hallgatóinak számát, tehát magukban foglalják mind az egyetemi és főiskolai, mind a szakirányú képzések létszám-mutatóit. Az adatok ennél részletesebb bontására terjedelmi okok miatt jelen esetben nem vállalkozunk.)

A fentiek összefoglalásaként megállapíthatjuk, hogy a Debreceni Egyetem nem nappali tagozatos képzésein 2005-ben zömében nők vettek részt, s a legnagyobb érdeklődés a főiskolai szinten indított szakok iránt mutatkozott. Viszonylag magas volt azok aránya, akik első diplomájuk megszerzéséért fáradoztak, de kedveltnek tűntek a diplomások számára meghirdetett szakirányú képzések is. A két csoport együttes létszámának és a teljes hallgatói létszámnak a különbsége 3229 fő; feltehetően ők voltak tehát azok, akik egy újabb teljes idejű képzést kezdtek el a felsőoktatásban egy második diploma megszerzése érdekében. A tanulmányban található táblázatokat és ábrákat – ahogyan azt már említettük – a Felsőoktatási Statisztikai Évkönyv 2005. évi kiadványa alapján állítottuk össze. Célunk elsősorban az volt, hogy olyan számszerű adatokkal rendelkezünk intézményünk nem nappali tagozatos képzéseiről, melyek érdekes kutatási területeket vázolhatnak fel, s segíthetik egy – az ezen tagozati forma iránt érdeklődő – vizsgálat problémafelvetéseinek megfogalmazását.

A levelező hallgatók

A kérdőívek lekérdezését – melyre a Debreceni Egyetemen 2005 április-májusában került sor – alapos előkészítés előzte meg a munkacsoportban. Az egyetemi és főiskolai karok felosztása után megbízólevelet kaptak a kutatócsoport tagjai, amellyel felkeresték a tanulmányi osztályok vezetőit. A kutatás bemutatása után vizsgálati populáció legfontosabb adatairól: nappali és levelező tagozatos hallgatók számáról, nemenkénti, szak- és évfolyam szerinti megoszlásáról kértek tájékoztatást. A megbízott kutatók minden karon megkapták a kért információkat, és nagyfokú segítőkészséget tapasztaltak. Az adatok összegyűjtését megszervezés és feldolgozás követte, s ennek nyomán kialakultak a mintavételi arányszámok.

A kérdőíves felmérést az egyes karokért felelős tagok szervezték meg és végezték el. A tanulmányi osztályokkal történő egyeztetés után felkeresték a szakok konzultációs időpontjaiban a levelezős hallgatókat. Nehézséget okozott, hogy a nyilvántartásban szereplő helyszínek és időpontok esetenként megváltoztak, és a városok különböző pontjai között kellett ingázni a csoportokat keresve. A lekérdezés a konzultációk szünetében, ritkább esetben az órák keretében történt. A mintába került hallgatók legtöbb esetben pozitív hozzáállást tanúsítottak. A kitöltésnél inkább segítségért fordultak a kérdezőbiztosokhoz, mintsem hogy megválaszolatlanul hagyják a számukra nehezen értelmezhető kérdéseket. Összességében a kutatók mind a hivatalos szervektől (tanulmányi osztályok), mind az oktatóktól és hallgatóktól támogató hozzáállást tapasztaltak.

Az adatbázis elemzése során elsőként a minta alapmegoszlásait szeretnénk ismertetni, ezt követően pedig a hallgatók korábbi és jelenlegi tanulmányaival kapcsolatban rendelkezésünkre álló információkat rendszerezzük, különös tekintettel a tanulásra ösztönző motivációikra és a képzésről alkotott véleményükre. Az országos minta általunk vizsgált részébe a Debreceni Egyetem különböző, debreceni képzési helyű karainak 213 hallgatója, a Hajdúböszörményi Pedagógiai Főiskolai Kar 66, és a nyíregyházi székhelyű Egészségügyi Főiskolai Kar 70 diákja került. Térségünkben összesen tehát 349 fő reprezentálta a levelező tagozaton tanuló hallgatókat. Az alábbi táblázatban azokat a szakokat tekintjük át karonként és képzési helyek szerint, amelyeken az általunk megkérdezett hallgatók tanultak.

5. táblázat

Szak (Képzési forma)	Kar ⁸	Képzés helye
Agrármérnök-tanár (DLK)	DE MTK	Debrecen
Általános szociális munkás (ALK)	DE BTK	Debrecen
Diplomás ápoló (ALK)	DE EFK	Nyíregyháza
Építőmérnök (ALK, DLK)	DE MFK	Debrecen
Felnőttképzési szakértő	DE BTK	Debrecen
Jogász (ALK, DLK)	DE ÁJK	Debrecen
Környezetmérnök (ALK, DLK)	DE MFK	Debrecen
Mezőgazdasági szakigazgatási szervező mérnök (ALK)	DE AVK	Debrecen
Műszaki menedzser (ALK, DLK)	DE MFK	Debrecen
Pedagógia (KLK)	DE BTK	Debrecen
Szociális munkás (ALK)	DE EFK	Nyíregyháza
Szociálpedagógus (ALK)	DE HPFK	Hajdúböszörmény
Települmérnök (ALK)	DE MFK	Debrecen
Történelem (KLK)	DE BTK	Debrecen

Képzési irányok szerinti bontásban megállapíthatjuk, hogy bölcsészettudományi képzésben a megkérdezettek 23,8%-a, gazdasági és társadalomtudományi jellegű képzésben 4,6%-a, műszaki képzésben 14,9%-a vett részt. Mezőgazdasággal és környezettudománnyal kapcsolatos tanulmányokat 7,2%-uk folytatott, egészségügyi vagy jogi vonalon 20,1% illetve 10,6%-uk tanult, pedagógiai végzettség megszerzésére pedig 18,9%-uk törekedett.

A nemek vonatkozásában elmondható, hogy a mintában jóval nagyobb volt a nők, mint a férfiak aránya: a kutatás során térségünkben 255 nő és 92 férfi került lekérdezésre – ez százalékos formában 73,5%-ot és 26,5%-ot jelent⁹. Ahogyan az várható volt, a nők a legkisebb arányban a műszaki képzésben képviseltették magukat (38,5%), ám a többi tanulmányterülethez viszonyítva 55,6%-os jelenlétükkel meglepően alacsonynak bizonyult a jogi képzésben résztvevő nők aránya is. Az egészségügyi képzési irányon és a bölcsészettudományi karon talákoztunk a legnagyobb arányú női részvétellel: az első esetben a hallgatók 88,6%-a, a másodikban 82,9%-a volt nő. Ez utóbbi számadatra a térségünkben lekérdezett bölcsészhallgatók tanulmányainak jellege szolgálhat magyarázattal: mintánkba zömében pedagógia és általános szociális munkás szakos hallgatók kerültek.

A megkérdezettek családi állapotát firtató kérdésre adott válaszok tanúsága szerint a térségünkben megkeresett levelezős hallgatók 61,3%-a élt házasságban vagy élettársi kapcsolatban, s 30,4%-uk volt hajadon vagy nőtlen; az elváltak aránya mindössze 7,2% volt, s elenyészően kevesen számoltak be özvegyiségről vagy éltek egyéb párkapcsolati formában. A házasságban élők aránya egyébként a bölcsészhallgatók (71,1%), az egészségügyi főiskola tanulói (70%), és a mezőgazdasági-környezettudományi képzési vonalról mintánkba kerültek (60%) között volt a legmagasabb. Nem véletlen ezek után, hogy az átlagos gyermekszám is az ezeken a tudományterületeken tanuló hallgatók körében volt a legnagyobb.

A három képzési helyről összegyűjtött hallgatói mintában szinte kivétel nélkül magyar állampolgárokkal talákoztunk – mindössze Debrecenben és Nyíregyházán tanult 1-1 ukrán

⁸ A Debreceni Egyetem karainak pontos megnevezése: Mezőgazdaságtudományi Kar, Egészségügyi Főiskolai Kar, Műszaki Főiskolai Kar, Állam- és Jogtudományi Kar, Agrárgazdasági és Vidékfejlesztési Kar, Bölcsészettudományi Kar, Hajdúböszörményi Pedagógiai Főiskolai Kar.

⁹ A Debreceni Egyetem nem nappali tagozatos képzéseire vonatkozó 2005-ös statisztikai adatokkal összevetve saját mintánk adatait megállapíthatjuk, hogy a nők aránya a teljes mintában és karonként is hasonló volt a Felsőoktatási Statisztikai Évkönyvben láthatóval; vizsgálatunkban csupán a műszaki képzésben voltak felülreprezentáltak a nők: az MFK-n 24,3% volt a női hallgatók aránya.

állampolgárságú diák pedagógia és szociális munkás szakokon. Az etnikai hovatartozás szempontjából is hasonlóan homogén képet mutatott a minta: noha a megkérdezettek 20,6%-a nem válaszolt a kérdésre, 78,5%-uk vallotta magát magyarnak, s csupán 0,6%-uk cigánynak, továbbá 0,3%-uk németnek – ez egyébként 2, illetve 1 személyt jelentett. (A roma származású hallgatók diplomás ápolónak és szociálpedagógusnak készültek, míg a német nemzetiségű tanuló a műszaki főiskola építőmérnök szakára járt.)

A válaszadók foglalkozása tekintetében elmondható, hogy a teljes minta 72,2%-a teljes munkaidőben dolgozott, s körükben mindössze 9,7% volt a vezető beosztásúak aránya. (A bölcsész és műszaki területeken tanulók között szignifikánsan nagyobb arányban találtunk vezetőket: 19,3 és 21,2 százalékuk dolgozott ilyen beosztásban.) A hallgatók a legnagyobb arányban alkalmazotti státusz mellett vágtak bele felsőfokú tanulmányaikba (58,2%), s emellett viszonylag magas volt a gyesen, gyeden lévő kismamák és a munkanélküliek aránya is a mintában (mindkét esetben 10,6%). Alkalmazottként legnagyobb arányban a mezőgazdasági-környezettudományi és az egészségügyi képzési irányon tanulók dolgoztak – 72% és 75,7% –, a munkanélküliek aránya a jogon (24,3%), az önálló vállalkozóké pedig a műszaki főiskolán (9,1%) emelkedett ki markánsan a többi foglalkozási kategóriába besoroltak közül.

Vagyoni önbesorolás alapján a hallgatók 79,7 százaléka átlagos vagyoni helyzetűnek tartotta magát; 8,3%-uk vélte úgy, hogy környezetéhez képest jómódúnak számít, s 8,6%-uk úgy, hogy másokhoz viszonyítva inkább szegényebb. (A magukat szegénynek tartókat legnagyobb arányban az egészségügyi főiskola hallgatói között találjuk: 20%-uk ítélte meg így módon saját vagyoni helyzetét.)

A tanulmányokkal kapcsolatos adatok felé közeledve elsőként azt vizsgáltuk meg, hogy milyen arányban rendelkeztek térségünk levelezős hallgatói valamilyen felsőfokú végzettséggel. Érdekes volt, hogy a mintánkba bekerült hallgatóknak csak alig több, mint egyharmada kapott korábban diplomát, azaz jelentős részük a megkérdezés idején végzett tanulmányai befejeztével szerzi majd meg felsőfokú végzettségét. Adatbázisunk tanúsága szerint 36,1%-ra tehető a másoddiplomások aránya az egyes karokon megkeresett levelezős hallgatók körében: egyetemi diplomája 11,7%-uknak, főiskolai végzettsége valamivel nagyobb hányaduknak – 24,4%-uknak volt. Más jellegű képzésben 5,2%-uk vett részt, mielőtt felvételt nyert volna a Debreceni Egyetemre. Ha képzési irányonként is megvizsgáljuk a korábban szerzett végzettség mutatóit, azt láthatjuk, hogy felsőfokú – s ezen belül is egyetemi – képzettséggel legnagyobb arányban a jogáshallgatók rendelkeztek: a 75,6 százalék volt a levelező tagozaton jogot hallgató, de már diplomás diákok aránya. A bölcsészek, a mezőgazdasági-környezettudományi és a műszaki vonalon tanulók körében szintén 50%-nál magasabb volt a második diplomájukat megszerezni készülők aránya, ám körükben többen végeztek a főiskolát, mint az egyetemet¹⁰. Az egészségügyi főiskolai szakokon – elenyészően kis számban ugyan, de – szintén tanultak diplomások: az almlinta 4,3%-ának volt főiskolai végzettsége.

Biztos nyelvtudással csak a hallgatók igen kis része rendelkezett¹¹; az angol bizonyult a legtöbbször által beszélt nyelvnek, ám csupán a megkérdezettek 10 százaléka ítélte meg úgy, hogy jól elboldogul nyelvismeretével. Németül a teljes minta 6,9%-a, oroszul 2,6%-a, románul pedig 1,4%-a tudott jól saját véleménye szerint. A többi nyugati és a roma nyelvet csak elhanyagolhatóan kevesen beszélték.

¹⁰ A jelenlegi képzést megelőzően felsőfokú végzettséget szerzett hallgatók pontos arányai képzési irányonként: bölcsészek – egyetem: 13,2%, főiskola: 50,6%; mezőgazdasági-környezettudományi – egyetem: 24%, főiskola: 36%; műszaki – egyetem: 17,3%, főiskola: 34,6%.

¹¹ A válaszadóknak 1-5-ig kellett osztályozniuk nyelvtudásukat, ahol az egyes számok az iskolai osztályzatoknak feleltek meg. Tanulmányunkban azokról feltételezzük, hogy megfelelő nyelvismerettel rendelkeznek, akik saját tudásukat 4-esre vagy 5-ösre értékelték.

Térjünk át ezek után a hallgatók jelenlegi képzésével kapcsolatos információink rendszerezésére! A rendelkezésünkre álló adatok alapján úgy tűnik, hogy térségünk levelezős hallgatóinak jelentős része: 58,2 százaléka maga fedezi a tanulmányai kapcsán felmerülő költségeket. A teljes minta 12,9%-ának esetében a munkahely vállalta át a diplomaszerezés valamennyi pénzügyi vonzatának rendezését, s a diákok további 7,7%-a kap valamilyen, a tanulmányi kiadásokra fordítható anyagi támogatást a munkáltatójától¹². A konzultációkra a hallgatók nagy része tömegközlekedési eszközökkel jut el (46,4%), 22,6 százalékuk pedig autóval. Mindössze 4,9%-ot tett ki azok aránya, akik olyan közel laktak a képzés helyéhez, hogy akár gyalog is megközelíthették az adott intézményt.

Mindezek után érdemes megvizsgálnunk, hogy milyen motivációs tényezők álltak az egyetem, illetve főiskola elkezdése mögött az általunk vizsgált intézmény, a Debreceni Egyetem bizonyos karainak levelezős hallgatói esetében. A könnyebb áttekinthetőség érdekében ezúttal táblázatba is foglaltuk, hogy milyen arányban választották a megkérdezettek az egyes válaszlehetőségeket. Az adatok azt mutatják tehát, hogy a különféle, általunk felsorolt szempontok milyen súllyal estek latba akkor, amikor az egyéneknek felsőfokú tanulmányaikról kellett dönteniük.

6. táblázat

A felsőfokú tanulmányok háttérében álló motivációk a Debreceni Egyetem levelezős hallgatóinak körében, 2005-ben

Motivációk	Megoszlás (%)
Munkahelyi kötelező továbbképzés	11,5
Szakmai érdeklődés	57,6
Munkakeresés	7,7
Új munkahelyhez szükséges felsőfokú végzettség	32,4
Így még meg tud valahogy élni	6,6
Kíváncsiság	17,5
Család, barátok, kollégák hatása	21,8
Új diploma szerzése	57
Egyetemi végzettség megszerzése	13,5
Társadalmi kapcsolatok megújítása	12,6
Szabadidő hasznos eltöltése	8

Amint láthatjuk, a hallgatók többsége szakmai érdeklődéssel, vagy egy újabb diploma megszerzésének vágyával magyarázta, hogy miért kezdte el levelező tagozaton tanulmányait. Ez utóbbi adat igen különösnek tetszik, hiszen korábban már kiderült, hogy a teljes mintának csak valamivel több, mint 36 százaléka tanult már korábban is egyetemen vagy főiskolán. A nyilvánvaló ellentmondás magyarázata az lehet, hogy a megkérdezettek az 'új diploma' kifejezést az 'új végzettség' szinonimájának tekintették, s ilyen értelemben arra gondolhattak, hogy a kutatás idején végzett tanulmányaik befejezésével előbbre léphetnek az iskolai fokozatok ranglétráján. Jelentős motiváló tényezőnek tűnik még a képzés révén elérhető új munkahely, illetve a hallgatók környezetének – családtagjainak, barátainak, kollégáinak – ösztönző hatása. A hallgatók az adatfelvétel során nem csak kiválaszthatták, hogy a felsorolt lehetőségek közül melyeknek volt valóban szerepe a továbbtanulásukban, hanem rangsorolniuk is kellett az egyes válaszlehetőségeket. Ezek alapján a legfontosabb – pontosabban a legtöbbször által a legjelentősebbnek ítélt – tényező a szakmai érdeklődés lett,

¹² E kérdésnél a válaszadók 13,8%-a az 'egyéb' kategóriába sorolta magát; nem tudhatjuk biztosan, de elképzelhető, hogy ők államilag finanszírozott képzésben vettek részt. (Arányuk a Debreceni Egyetemen 2005-ben 18,5%).

második helyre került az új diploma megszerzésének vágya, s harmadik volt az új munkahelyért végzett tanulás a motivációk sorában.

A motivációk kapcsán érdemes mindjárt azt is megvizsgálnunk, hogy kik ösztönözték leginkább a továbbtanulásra a térségünkben tanuló levelezős hallgatókat reprezentáló mintánk tagjait. Az előbbieken már kiderült, hogy 21,8%-uk esetében a család, az ismerősök és a munkatársak fontos szerepet játszottak e döntés meghozásában. A teljes minta 51,9 százaléka vélte úgy, hogy a szűk család vagy a rokonság biztatása jelentette a legnagyobb hajtóerőt az egyetemi, főiskolai tanulmányokra való jelentkezésnél; ennél csak jóval kisebb mértékű volt a barátok és kollégák hatása: a megkérdezettek 5-6%-ának esetében bírtak e lazább emberi kapcsolatok irányából érkező ösztönzések igazi jelentőséggel. Az általunk vizsgált hallgatók egy része ugyanakkor úgy érezte: a saját belső indíttatása volt a legfontosabb tényező, saját tervei és vágyai voltak a levelezős tanulmányok elkezdésének a legfőbb mozgatórugói.

Érdekesen árnyalja a képet, hogy az általunk megkeresett hallgatók rokoni körében és barátai között milyen a diplomások aránya. A teljes minta 53,9 százalékanak családjában kisebbségben voltak a felsőfokú végzettséggel rendelkezők, s csak a válaszadók 6,3%-a mondta azt, hogy mindenki, s 22,3%-a azt, hogy a legtöbben szereztek diplomát a családtagjai közül. Képzési irányok szerint is megvizsgálva a kérdést azt találtuk, hogy a mezőgazdasági-környezettudományi tanulmányokat folytatók 52%-ának, és a jogászok 45,9%-ának szűken vett rokoni körében nagyobb volt a diplomával rendelkezők, mint az azt nem szerzők aránya. Az ismerősi kör iskolai végzettsége valamivel kedvezőbb képet mutatott: kisebbségben a hallgatók 42,4%-ának barátai közt voltak a diplomások, 47,3%-uknak nagyobbra egyetem-főiskolát végzettek közül verbuválódtak a barátai, s 2,9%-uknak minden ismerőse továbbtanult valamilyen felsőoktatási intézményben. Ebben az esetben a bölcsészek és a jogot végzettek baráti körében találtunk legnagyobb arányban diplomásokat: az előbbi képzési irányon tanulók 67,5%-ának, míg az utóbbiak 73%-ának vannak magasan képzett barátai. Végezetül azt néztük meg, hogy volt-e szignifikáns kapcsolat a családban és baráti körben lévő diplomások aránya, és a két közeg motiváló hatása között. A barátok esetében nem, a család esetében azonban találtunk statisztikailag is alátámasztható összefüggést – igaz, ez elég ellentmondásos volt. A legnagyobb arányban azok tekintették a közvetlen környezetük felől érkező hatásokat motiváló erejűnek a továbbtanulásukra nézve, akiknél mindenki diplomás volt, s azok a legkisebb arányban, akiknél a többség szerzett felsőfokú végzettséget. Ennek az ellentmondásnak a hátterében esetleg mintánk kis elemszáma állhatott.

Levelezős hallgatók esetében különösen fontos tisztába kerülnünk azokkal a problémákkal, amelyekkel tanulmányi éveik alatt szembesülnek. A következő táblázatban számba vettük, hogy mennyire tartják saját életükben jellemzőnek az alábbi néhány, gyakorta felmerülő nehézséget.

7. táblázat

A leggyakoribb tanulmányokkal kapcsolatos nehézségek a Debreceni Egyetem levelező tagozatos hallgatóinak körében, 2005-ben

Nehézségek	Megoszlás (%)
Anyagiak biztosítása	41,8
Tanuláshoz szükséges idő biztosítása	79,4
Valamely tananyag elsajátítása, vizsga	22,1
Csoportba való beilleszkedés	2
Tankönyvekhez, jegyzetekhez való hozzáférés	45,8
Kapcsolatteremtés másokkal	1,4
Önálló tanulás, felkészülés	5,4

Látható, hogy a legnagyobb gondot a levelező tagozatos hallgatók számára az olyan tanulásszervezéssel kapcsolatos tényezők okozzák, mint a tankönyvek, jegyzetek megszerzése vagy a vizsgára való felkészülés. Ennek legfőbb oka – úgy tűnik – az időhiány: sokan család, munka mellett vágtak bele felsőfokú tanulmányaikba, így érthető, ha a megkérdezetteknek csaknem négyötöde panaszskodik a tanuláshoz szükséges idő biztosításának nehézségeiről. A hallgatók meglehetősen nagy hányadánál jelenik meg problémaként a tanulmányi költségek előteremtése. Szignifikáns különbségeket képzési irányonként két tényező esetében találtunk: a tananyag elsajátításával a legnagyobb arányban a gazdasági-társadalomtudományi, a jogi és a pedagógiai képzésben részesülőknek adódtak nehézségei, míg a tankönyvek és jegyzetek felkutatása a bölcsészek és az egészségügyi főiskolások jellemző problémája volt.

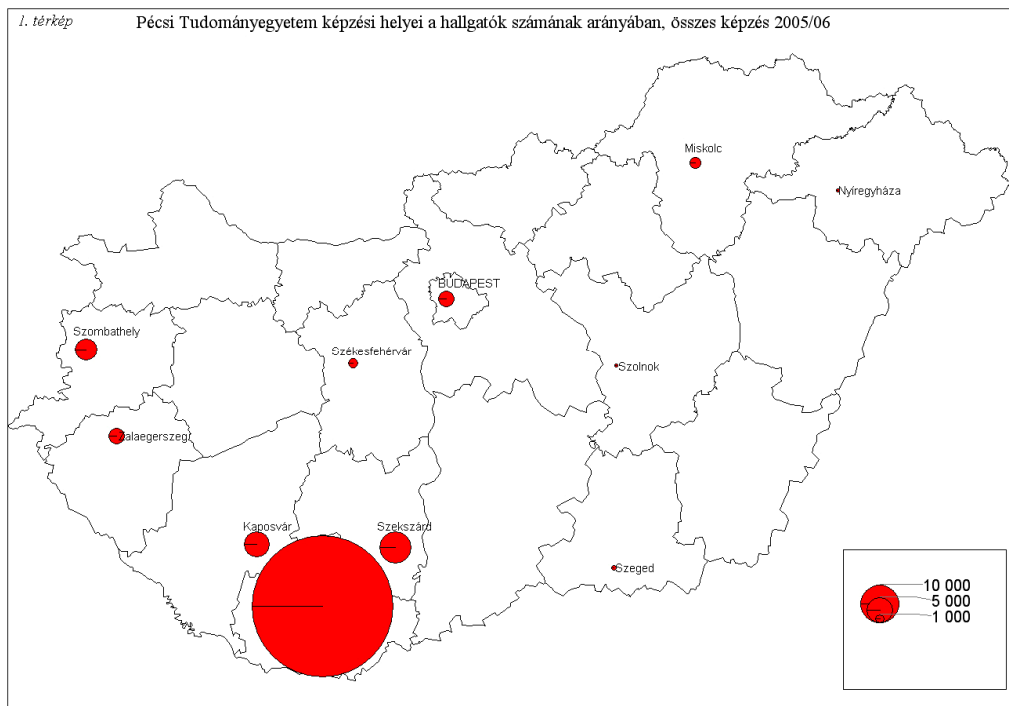
Zárásként tekintsük át, hogy mennyire elégedettek tanulmányaikkal a Debreceni Egyetem hét karának lekérdezett levelezős hallgatói, és milyen terveik vannak a diploma megszerzése után. Teljes mértékben a válaszadók 37%-a, részben pedig 57%-a találta kielégítőnek az egyetemet, illetve főiskola által nyújtottakat. Legnagyobb arányban az egészségügyi és a mezőgazdasági-környezettudományi vonalon tanulók voltak megelégedve képzésükkel: 48,6, és 48 százalékkal nyilatkozott így. A tanulmányokkal való elégedettség másik fontos mércéje, hogy egy adott szak hallgatói ugyanazt az intézményt és képzést választanák-e, ha az adatfelvétel időpontjában kellene dönteniük. A térségünk levelezős hallgatóiból vett mintánk 82,2 százaléka igennel felelt a fenti kérdésre, s csak 14,6%-uk mondta azt, hogy tapasztalatai birtokában máshová jelentkezne, ha tehetné (arányuk legnagyobb a műszaki főiskola hallgatói között volt: 21,1%). Ami a felsőfokú tanulmányok befejezését követő időszakot illeti: a megkérdezettek 53%-a folytatni kívánta aktuálisan is végzett munkáját; 17,2%-uk munkahelyet kívánt változtatni, s 16,3%-uk remélte, hogy végzettsége birtokában munkába áll. Néhányan – 4,9% – a továbbtanulást fontolgatták, s csak a hallgatók elenyészően kis hányada tervezte azt, hogy diplomája kézhezvétele után külföldre megy.

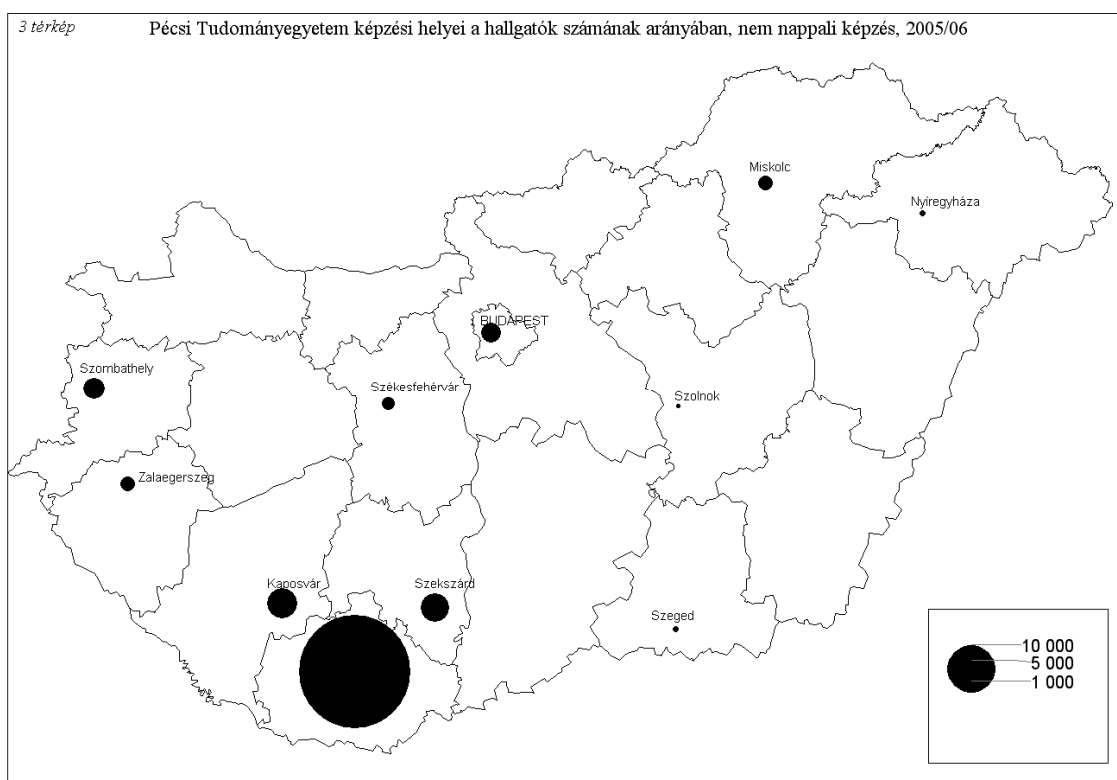
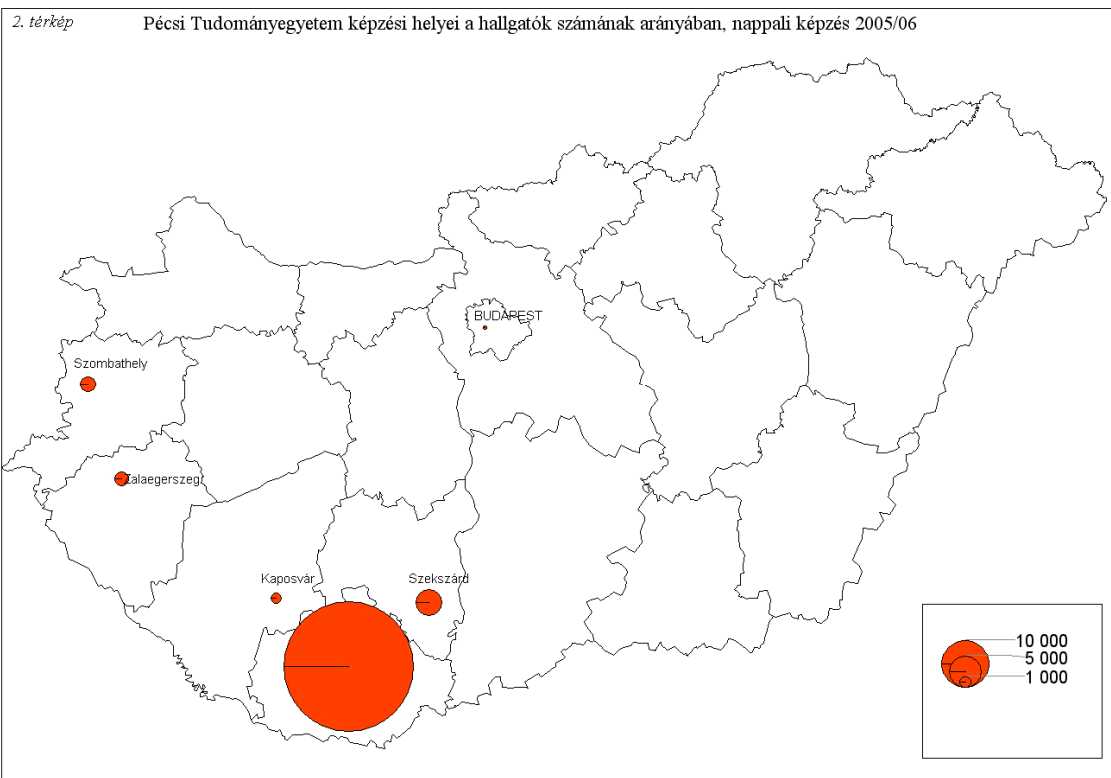
4. Az intézményhálózatok

A kutatás során vizsgált három felsőoktatási intézmény képzési helyeit térképen ábrázolva jelentős különbségekkel találkoztunk. A három intézmény eltérő képzési stratégiát követ, míg Pécsi Tudományegyetem igyekszik a lehető legtöbb sokszor egymástól távol eső helyszínen is jelen lenni, leginkább levelező képzéssel, addig a Debreceni Egyetem és a Szent István Egyeteme magmaradt szűkebb környezetében. Az utóbbi kettő között a különbség, hogy Debrecennek a határmenti helyzeténél és a történelmi, nemzetiségi kapcsolatai miatt külföldön Nagyváradon is van kihelyezett levelező tagozata.

Az 1. térképen a *Pécsi Tudományegyetem* képzési helyei láthatók. A képzések szétszórva az ország különböző távol eső területein találhatók. A képzés nem kötődik szorosan az „anyaintézményhez”. Arányában leginkább a nappali képzés folyik Pécsen, Pécsen kívül még további 5 helységben van kihelyezett képzés, ezek zöme a Dél-Dunántúlon található (2. térkép). A nem nappali képzés, már Pécsen kívül további 10 helységben folyik a Pécsi Tudományegyetem keretében.(3. térkép). Közöttük olyan abszolút távoli településeken is

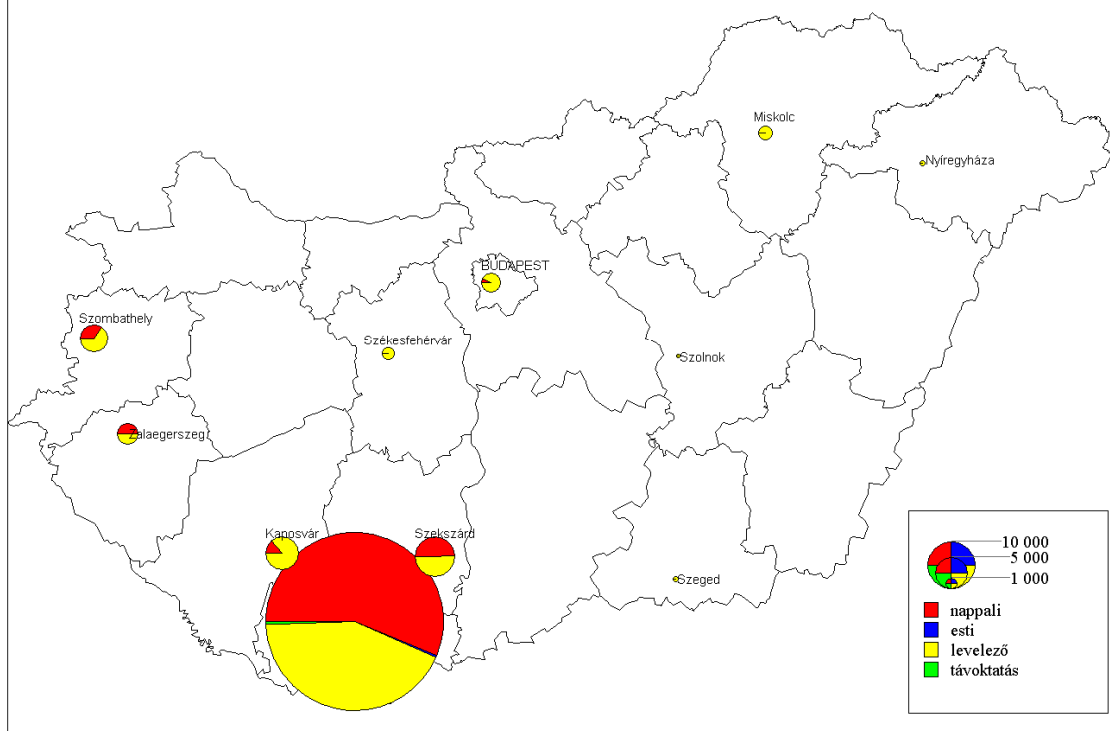
mint Miskolc, Nyíregyháza. Az előbbiben főiskolai szintű levelező pedagógusképzés folyik, míg az utóbbiban, szintén levelező testnevelő tanári képzés. Leginkább a levelező képzés folyik Pécsről jelentős távolságra, ez látható a 4. térképen, ahol a körök nagysága mutatja, hogy bár létszámban nem túl sokan vannak a távolabbi helyszínen tanulók, de az egyetem képzése az ország valamennyi régiójában jelen van. Érdekesség, hogy Budapesten nappali munkarendben felsőfokú szakképzéssel van jelen az egyetem (televíziósműsor-gyártó). Szintén nappali munkarendben jelentősebb létszámban Szekszárdon, Kaposváron, Szombathelyen és Zalaegerszegen folyik képzés leginkább oktatás, egészségügy és szociális szolgáltatások területén, Szekszárdon idegenforgalom, gazdálkodás szakterületen is.

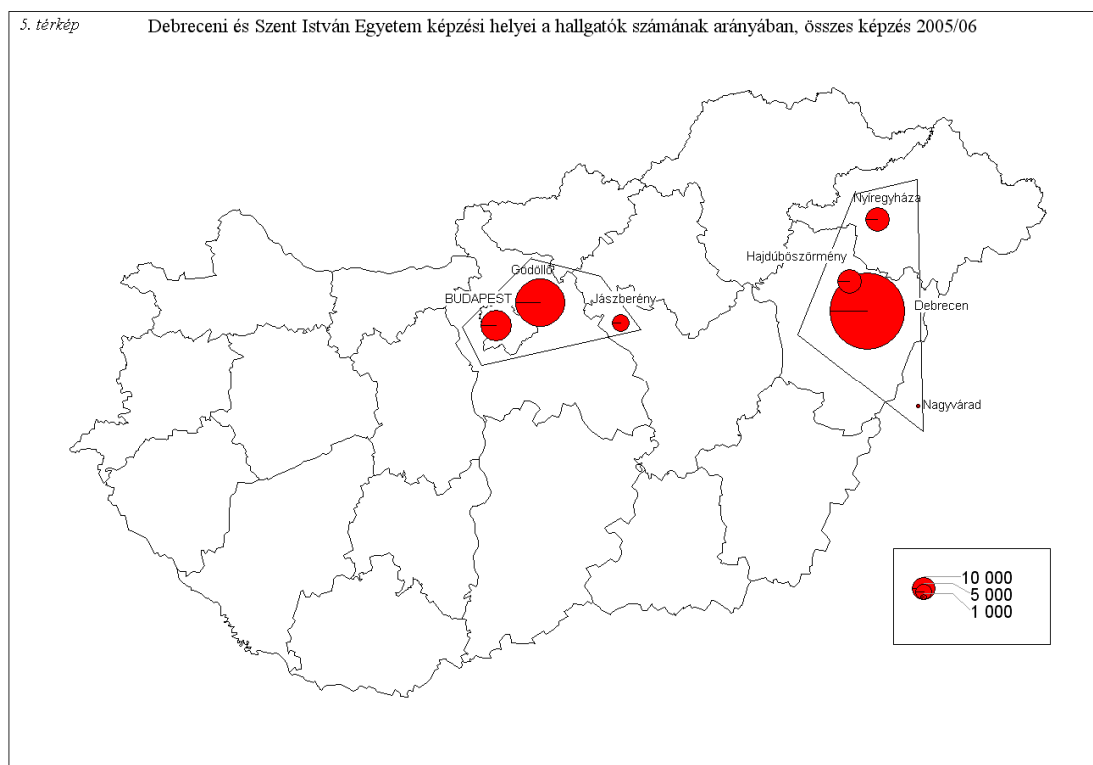
4. térkép

Pécsi Tudományegyetem képzési helyei a hallgatók számának arányában, 2005/06

A Pécsi Tudományegyetemtől eltérő hálózati taktikát követnek a Gödöllői és a Debreceni Egyetemek. Az 5. térkép megmutatja, hogy egymás közelében kevés településen helyezkednek el a képzéseik. Bár a *Debreceni Tudományegyetem* körülbelül ugyanannyi szakot indít mint a Pécsi Egyetem (150 illetve 149 szak a székhelyen) mégsem törekszik a képzéseit távolabbi helyszínekre is elvinni. A két intézmény nappali szakos hallgatóinak száma közel megegyezik (17,7 ezer és 17,9 ezer fő). Az esti és a távoktatási elenyésző, 100-200 fő tanul összesen ilyen munkarendben. A fő különbség a levelező képzésben van míg Debreceni Egyetemen 10,4 ezer fő tanul (a hallgatók 37%-a) addig Pécsen 16,7 ezer a hallgatók közel fele. A rendkívül felduzzasztott és sok helyszínen jelen levő levelező képzésnek köszönhetően a Pécsi Tudományegyetem a legnagyobb hallgató létszámú vidéki felsőoktatási intézmény. A Debreceni Tudományegyetem azonban külföldön is folytat képzés Nagyváradon mezőgazdasági mérnöki. szakon 50 fő tanul.

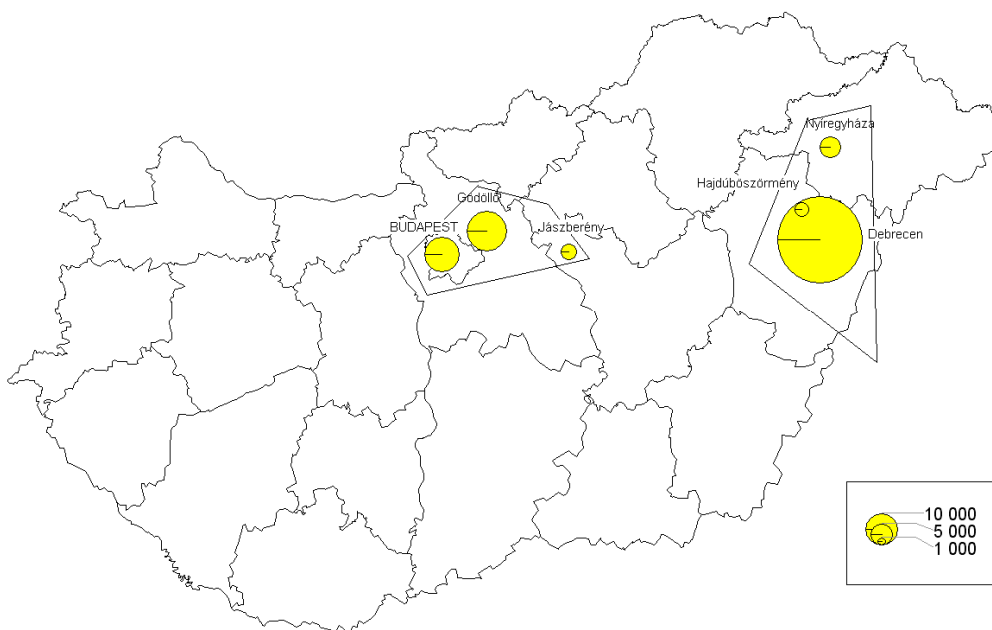
A gödöllői *Szent István Egyetem* hozzájuk képes jóval kisebb, mind hallgató létszámában (kb. fele az előzőeknek) mind indított szakok terén (40 szak Gödöllőn 21 szak Budapesten, 4 Jászberényben) valamint területileg (három helyszín). Eltér a másik két intézménytől abban is, hogy viszonylag jelentős számban (közel 900 fő) folytat távoktatással főiskolai szintű képzést.

A 6. és 7. térképek a nappali és a nem nappali képzést ábrázolja a Szent István és a Debreceni Tudományegyetem.

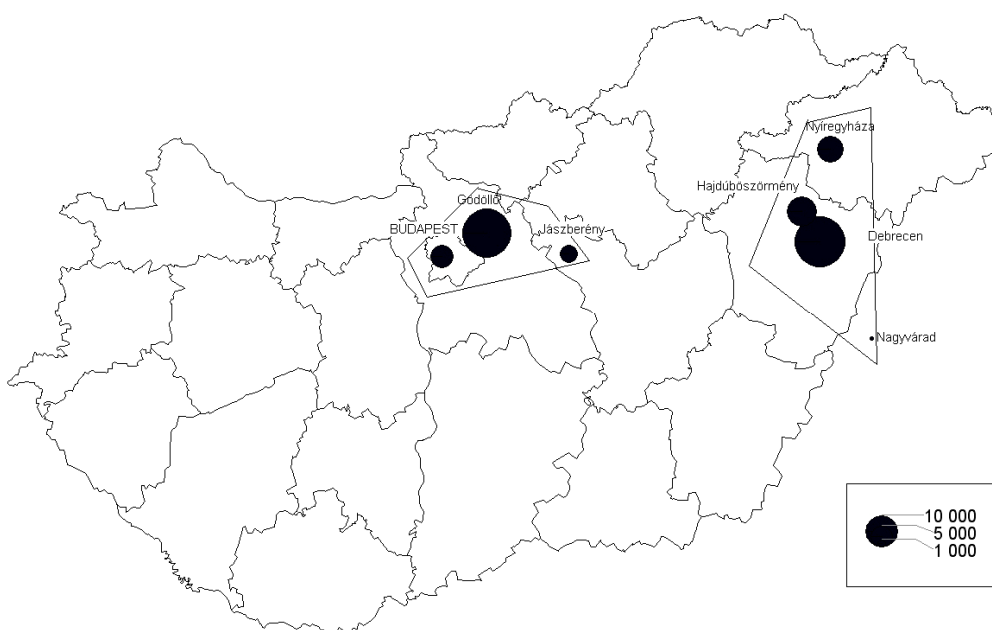
6. térkép

Debreceni és Szent István Egyetem képzési helyei a hallgatók számának arányában, nappali képzés, 2005/06

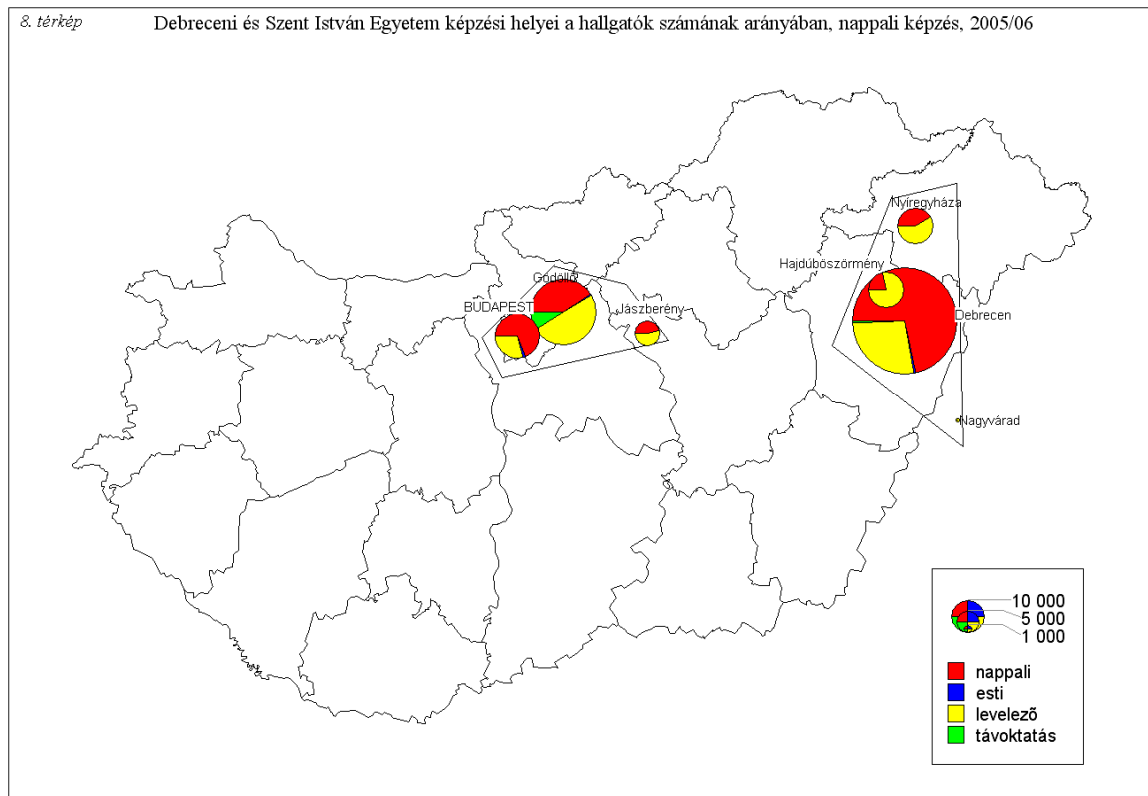

7. térkép

Debreceni és Szent István Egyetem képzési helyei a hallgatók számának arányában, nem nappali képzés 2005/06

A 8. térkép a jól szemlélteti a két intézmény képzési helyszíneit, a tagozatokat a hallgató létszám arányában

A következő két táblázat összefoglalóan mutatja be a különböző helyszínen folytatott képzéseket tagozat és szintek szerint:

--	--

5. Motivációk és nehézségek a levelező tagozatos hallgatók körében

Bevezetés

A tanulmány hangsúlyosan a levelező tagozatos hallgatók motivációs nyálábjaait és tanulmányaik háttérében álló nehézségek feltárására törekszik – a Lakossági-társadalmi igények a felnőttek felsőfokú továbbtanulásában című OTKA kutatás kérdőíves felvételével nyert adatok további – elsősorban statisztikai – elemzésével. Az összefüggések mélyebb megértéséhez pl. a háromdimenziós kereszttáblák értelmezése járul hozzá.

A korábbi elemzés alapján a legfontosabb megállapítások az alábbiakban foglalhatók össze.

- A mintában az érvényes válaszadók neme többségében nő volt (*I/1. tábla*). Szintén a felsőoktatásban való női többségi részvételről árulkodnak a felvételi statisztikák – ld. pl. az Országos Felsőoktatási Információs Központ adatbázisát, mely a 2001. évtől követi nyomon és teszi elérhetővé a felvételi adatokat, elemzéseket, trendeket. A népszámlálási adatokban a befejezett felsőfokú végzettséggel rendelkezők tekintetében a női többség először a 2001-es felvételekben mutatkozik meg.
- Az 1941-1950 között születettek körében közel azonos a levelező képzésben való részvételi arány. A válaszadók születési idejét tekintve, hogy az 1951-1960, valamint az 1961-1970 között született nők nagyobb arányban ülnek iskolapadba, mint a hasonló korú férfiak. Azonban az 1971-1980 között született nők igencsak alulreprezentáltak a levelező képzésben való részvételben, enyhébb arányban szintén kevesebb a nő hallgató az 1981-től születettek körében (*I/2. tábla*). Mindezek egyik nyilvánvaló oka lehet a család biológiai funkciójának betöltése, amelyben jellemzően az 1971-től született nők vesznek részt. A család reprodukciós szerepe abban is érezteti hatását, hogy a kettőnél több gyermekkel bíró nők már alulreprezentáltak a levelező felsőoktatási képzésben a férfiakhoz viszonyítva. Az egy gyermekes anyák még nagyobb arányban, a két gyermekes anyák már jóval kisebb arányban, ám még mindig felülreprezentáltak a továbbtanulási részvételben. A gyermekteleneknél azonban a férfiak jóval nagyobb arányban vesznek részt a levelező képzésekben. (*I/3. tábla*).
- Jól észlelhető az is mintánkban, hogy a családi állapot különbözőképpen ösztönzi a nemeket a tanulmányokban való részvételre. Az elvált nők felülreprezentáltak a felsőfokú levelező képzésben. A férfiak úgy tűnik messze nagyobb arányban vesznek részt a levelező képzésben akkor, ha nőtlenek. A házas, illetve élettársi kapcsolatban élők körében jelentős különbség nem jelentkezik a nemek között a felsőfokú levelező képzésben való részvételi arányban (*I/4. tábla*). Némiképp összefüggésben lehet a családi állapot és a továbbtanulási motiváció. Az elváltak körében levelező képzésben való részvételük során nagyobb arányban válik jelentéktenné a társadalmi kapcsolatok megújításának igénye.
- A motivációk tekintetében (*I/5. tábla*) a férfiak gyakrabban választják a képzést a munkahelyi kötelező képzés keretében, a család-barát-környezet hatására. Az

„egyéb” kategóriájú motiváció kivételével az összes többi ösztönzés nagyobb mértékben jelentkezik a női válaszadóknál – kiemelten a kíváncsiság, az egyetemi végzettség szerzése, társadalmi kapcsolatok megújítása, szabadidő hasznos eltöltése. A motivációkat áttekintve azt kell kiemelnünk, hogy gyakorlatilag nincsen különbség a nők és férfiak között. Az említett magasabb arányok tendenciaszerűek ugyan, de nem jeleznek szignifikáns eltérést. Kivétel viszont „a társadalmi kapcsolatok megújítása” válasz, ahol – ugyan 10 % alatt – szignifikánsnak mondható az eltérés mértéke.

Tekintettel arra, hogy a nemek között a motivációk tekintetében eltérések adódnak, ezért ezen összefüggések részletesebb feltárása is indokolt. Mind a varianciaanalízis (ld. Melléklet), mind a korábbi keresztábrák összefüggések alátámasztják a nemek közötti eltéréseket az ösztönző erők vonatkozásán.

A varianciaanalízis alapján szignifikáns különbség mutatkozik a nemek között az alábbi motivációk terén:

- munkahelyi kötelező továbbképzés
- szabadidő hasznos eltöltése
- egyéb motiváció.

A *munkahelyi kötelező továbbképzés (II./1. tábla)* a férfi válaszadók körében felülreprezentált volt az alábbi csoportokban : az 1941-1950 között születettek, az 1951-1960 között születettek, valamint az 1961-1970 között születettek körében. Közülük is ez utóbbi csoportban volt a legerőteljesebben felülreprezentált az ezirányú a motiváció. Fontos megemlíteni azt is, hogy a két másik korcsoportban (1971-1980, 1981-) a férfiak kisebb arányban tartották motiváló tényezőnek a munkahelyi továbbképzést. Mindezek háttérében állhat pl., hogy

- az idősebb korosztályok találták meg azt a pályát, ill. munkahelyet, amelyet érdemesnek találnak megőrizni.
- az idősebb korosztályokban jellemzően többen nők/élettársi kapcsolatban élők, gyermekkel megáldottak, így a munkahely megőrzésének háttérében a család fenntartásának folyamatos igénye áll.
- a munkáltatók inkább ragaszkodnak az általuk is már „kiképzett”, tapasztalattal bíró munkaerőhöz.

A *munkahelyi kötelező továbbképzés (II./1. tábla)* a nő válaszadók körében ugyanazok a születési csoportokban vált kiemelten fontos motiváló szemponttá, mint a férfiaknál. A nők tekintetében érdemes még kiemelni azt az összefüggést, hogy az 1981 után születettek körében senki sem tartotta ösztönző szempontnak tanulmányaiban a munkahelyi kötelező továbbképzést.

A *szakmai érdeklődés (II./1. tábla)* mint motiváló erő az alábbi csoportokban hangsúlyos:

- az 1971-1980 között született férfiak kivételével a férfiaknál, valamint
- az 1981 előtt született összes nő körében.

A *munkakeresés (II./3. tábla)* mint motiváló tényező a férfiak körében nagyobb hangsúllyal az 1941-1950 között születetteknel, a nők körében az 1961-1970 között,

valamint az 1981 után születetteknel jelentkeznek. A nők esetében az 1981 után született korosztály szorosabb munkakeresési érintettsége összefüggésben lehet a pályaválasztással, ill. az első munkahelyre való jelentkezéssel. Az 1961-1970 között született nők munkakeresésének hátterében az is meghúzódhat, hogy gyermekeik már nagyobbak és a nők ezáltal több időt szentelhetnek karrierelképzeléseik megvalósítására.

Új munkahely keresésének (II./4. tábla) szándéka leginkább a fiatalabb férfiak (1971-1980 között, 1981 után születettek) csoportjaiban húzódik meg. A nők esetében a tanulmányok kapcsán szintén az 1971-1980 közöttiek számára vált fontos motiváló szemponttá az új munkahely keresése; azonban az 1981 után született nők esetében már nem hangsúlyos irányelv.

Így még meg tud valahogy élni (II./5. tábla) motiváció kitüntetté vált az 1951-1961 között és az 1971-1980 között született férfiaknál, valamint az 1941-1950 között, az 1971-1980 között, valamint az 1981 után született nők körében.

A *kíváncsiság (II./6. tábla)* jellemzően az idősebb hallgatókra jellemző mindkét nem esetében. A férfiaknál leginkább az 1951-1960 között és az 1961-1970 közöttiekéről, a nőknél kiegészülve az 1941-1950 között születettekkel csoportjával kiegészülve ugyanezen időszakban születettekről mondhatni, hogy fontos szempont tanulmányaik során a kíváncsiság.

A *család, barát, munkatárs hatása (II./7. tábla)* mint motiváció a férfiak körében legjellemzőbben az 1971-1980 között születetteknel látható a legmarkánsabban. Az 1941-1950 között született férfiak motivációs nyalábjában egyáltalán nem szerepel ez a szempont. A nőknél az 1941-1950 között, továbbá az 1961-1970 között született hallgatóknál válik igazán fontos motiváló tényezővé a család, barát, munkatársa hatása.

Új diploma szerzésének (II./8. tábla) ösztönző ereje a férfiak 1961-1970 között született, valamint az 1981 után született csoportjaira jellemző leginkább. Ugyanez a szempont a nők esetében a két legfiatalabb korcsoportban (1971-1980 között, 1981 után születettek) válik jelentékenyvé.

Egyetemi végzettség szerzése (II./9. tábla) fontos motiváló erő az 1941-1950 között, az 1951-1960 között, valamint az 1981 után született férfiaknál. A nők 1951-1960 között, 1971-1980 között, továbbá az 1981 után született csoportjai számára igazán fontos az egyetemi végzettséghez való jutás.

A *társadalmi kapcsolatok megújításának igénye (II./10. tábla)* fontos ösztönző erő a férfiak 1941-1950 között, tovább az 1961-1970 között született csoportjainak számára. Levelező hallgatói stásusban a nők körében az 1951-1960 között, valamint az 1971-1980 között születettek köreiből jelentékeny szempont a társadalmi kapcsolatok megújítására való törekvés. (A 10-10 év eltérés férfiak és nők körében mintha az irányba mutatna, hogy a férfiak és nők megfelelő korcsoportjainak képviselői egymást keresnek párválasztási igénygel.)

A *szabadidő hasznos eltöltésének (II./11. tábla)* motiváló ereje a férfiak körében a legmarkánsabban az 1961-1970 között születetteknel jelentkezik. A férfiak körében az 1941-1950 között, az 1951-1960 között, valamint az 1981 után született korcsoportoknál egyáltalán nem jelent meg ez a fajta ösztönző erő. A nők esetében az 1941-1950 között és az 1971-1980 közötti született korcsoportok felülreprezentáltak ebben a vonatkozásban.

Egyéb motiváció (II./12. tábla) jelentkezett a férfiaknál az 1951-1960 között, az 1971-1980 között, továbbá az 1981 után születettek csoportjaiban. A nők körében pedig az 1951-1960 között, az 1961-1970 között, valamint az 1981 után születetteknel merült fel a fentiekén kívüli egyéb ösztönző erő.

Érdemes először csupán egy változó mentén áttekinteni azt, hogy melyik csoport ösztönzi leginkább levelező képzésekben való részvételre a válaszadó hallgatókat.

A levelező képzésben való részvételre ösztönző egyének/csoportok aránya a válaszadók neme szerint

Nem	Ösztönzők					
	Nincs válasz	Család, rokon	Barát	Munkatárs	Egyéb	Összesen
Férfi	11,8%	55,9%	2,9%	5,9%	23,5%	100%
Nő	7,8%	63,6%	9,1%	1,3%	18,2%	100%

A táblázat adataiból kitűnik, hogy a nőknél jóval nagyobb arányban érekezik a motiváció a családi vagy baráti körből.

A háromdimenziós keresztátláblából (II./13. tábla) kitűnik, hogy a férfiak körében enyhén felülreprezentált az 1971-1980 között, valamint az 1981 után születettek csoportja, abban a tekintetben, hogy a család, mint ösztönző erő náluk jelenik meg leginkább. A nők esetében szintén e két fiatalabb korcsoportban jelenik meg hangsúlyosabban a család motiváló erőként. A munkatárs ösztönző hatása kiemelkedő a férfiak 1941-1970 között született csoportjai körében, leginkább az 1951-1960 között születettekre jellemzően. A nőknél az 1941-1970 között születettekre jellemző, hogy a munkatársak motiváló hatása nyomatékosabb, közülük is leginkább az 1961-1970 között született nők csoportjára.

Az anyagiak (III./1. tábla) mint nehézség a férfiaknál az 1971-1980 között születetteket érinti leginkább, de enyhén felülreprezentált az 1981 után születettek korcsoportjában is. A nők körében szintén ebben a két fiatalabb születési korcsoportba tartozók érzik igazán nehézségnek a tanulmányokhoz szükséges anyagiak biztosítását.

A tanulási idő biztosítása (III./2. tábla) mint probléma a férfiak körében enyhén felülreprezentált az 1951-1980 között született korcsoportokban. A nők körében az 1941-1980 között született válaszadók jelentkezik hangsúlyosabb nehézségként a tanulásra szánt idő biztosítása.

A tananyag elsajátítása, a vizsga (III./3. tábla) a férfiak körében leginkább az 1941-1950 között, az 1951-1960 között, továbbá az 1981 után születettek között jelent nehézséget. A nőknél az 1941-1970 között és az 1981 után születettek csoportjaiban jelent inkább nehézséget a tananyag elsajátítása, ill. a vizsga. Mindkét nemnél a legtudatosabbnak az 1971-1980 közöttiek tűnnek.

A csoportba való beilleszkedés (III./4. tábla) mint nehézség a férfiak körében csupán két születési csoportban jelenik meg: az 1951-1960 között, az 1971-1980 között születetteknél. A nők valamennyi születési csoportjában megjelent nehézségként a csoportba való beilleszkedés, azonban legnyomatékosabban az 1941-1950 között, továbbá az 1981 után születetteknél.

A tankönyvhöz, jegyzethez jutás (III./5. tábla) mint nehézség a férfiaknál nagyobb arányban jelenik meg az 1941-1950 között, az 1961-1970 között, valamint az 1981 után születetteknél. A nőknél problémaként leginkább az 1941-1970 között születetteknek jelent meg a tankönyvhöz jutás nehézsége.

Kapcsolatteremtés másokkal (III./6. tábla) mint probléma az 1951-1980 között született férfi korcsoportoknál jelent meg, közülük is legmarkásabban az 1951-1960 és az 1971-1980 között születetteknél. A nőknél az 1951-től napjainkig született csoportokban jelent meg nehézségként a másokkal való kapcsolatteremtés, de felülreprezentáltan egyedül az 1981 után születetteknél jelentkezett. Ezek az eredmények nagyon hasonlóak a csoportba való illeszkedés nehézségeivel.

Az önálló tanulás, felkészülés (III./7. tábla) nehézsége a férfiaknál nyomatékosan jelenik meg az 1961-1970 között, valamint az 1981 után születettek korcsoportjaiban. A nők körében csupán az 1961-1970 között született korcsoportban vált igazán meghatározó problémává az önálló tanulás kérdése.

Egyéb nehézség (III./8. tábla) felülreprezentáltan a férfiak 1941-1950 között született korcsoportjában, a nőknél az 1971-1980 között születetteknél jelentkezett.

Motivációk, nehézségek a válaszadó nemének és születési időszakának összefüggései szerint

A fentiek alapján néhány jellegzetes hallgatói csoport megjelenése érzékelhető.

- Az egyik markáns csoport az 1971-1980 között született férfiaké, akik alapvetően új munkahely keresésére, családjuk, esetleg barátjuk, munkatársuk indíttatására fogtak bele levelező tagozatos tanulmányaikba. Ők azok, akik valószínűleg, hiszen nehézségként jelenik meg az anyagiak biztosítása körükben, karriert és magasabb jövedelmet szeretnének elérni az új munkahely keresésével, melyhez új végzettségüket kamatoztatnák. Mindehhez szakmai érdeklődést nem mutatnak. Ám ennek a csoportnak a tudatosságára utal pl., hogy az önálló tanulás, vagy a tankönyvhöz jutás okozza számukra a legkevesebb gondot. Azonban a másokkal való kapcsolatteremtés vagy éppen a csoportba való beilleszkedés már problémás számukra.
- Egy másik kirajzolódó csoport az 1981 után született nőké, akik a legkevésbé tudatosak, mondhatni a legbizonytalanabbak. Céljaik között csupán annyi szerepel, hogy egy új diplomát szerezzenek, amivel talán még meg tudnak valahogy élni. Szakmai érdeklődés, kíváncsiság, társadalmi kapcsolatok megújításának igénye egyáltalán nem jellemzi ezt a kört. A csoportba beilleszkedés, a másokkal való kapcsolattartás problémát jelent számukra.
- A harmadik kör a legheterogénebb motivációk, a nehézségek és a születési korcsoportjuk tekintetében. Ők azok a hallgatói csoportok, akiknél tanulmányaik kapcsán igazán motivációs nyalábokról beszélhetünk. Jellemzően pl. a kötelező továbbképzésen túl van bennük szakmai érdeklődés, és ezen felül még a társadalmi kapcsolatok megújításának az igénye is megjelenik náluk. Elmondható róluk, hogy lehetőségeikhez mérten komplexen vesznek részt a diplomaszerezéshez vezető tanulmányokban.

Motivációk a válaszadó nemének és a kar/szak összefüggései alapján

A *munkahelyi kötelező továbbképzés* (V./1. tábla) a férfi válaszadók körében felülreprezentált volt az alábbi karokon/szakokon: Jászberényi Főiskola, mezőgazdasági és környezettudományi kar, Pollack Mihály Műszaki Főiskola, FEEFI, pedagógia.

A *munkahelyi kötelező továbbképzés* (V./1. tábla) a nő válaszadók körében a Jászberényi Főiskolán, a FEEFI-n tanulók, a természettudományi karon, az egészségügyi karon, pedagógia szakon tanulók a legjellemzőbb. Különös, hogy pl. jogi tanulmányokra egyik nem képviselőit sem kötelezte munkáltatója.

A *szakmai érdeklődés* (V./2. tábla) mint motiváló erő az alábbi csoportokban hangsúlyos:

- Gépészmérnöki, mezőgazdasági és környezettudományi, természettudományi, műszaki (Ybl Miklós Műszaki Főiskola, Pollack Mihály Műszaki Főiskola) tanulmányokat férfiak körében. A férfiak körében a legélénkebb szakmai érdeklődés mintánkban az Ybl Miklós Műszaki Főiskola hallgatóinak körében volt tetten érhető.
- Bölcsész, gépészmérnöki, egészségügyi főiskolai karon, jogi karon tanulmányokat folytató nők körében. A nők körében sem jelentkezett kiemelt szakmai érdeklődés a pedagógiát hallgató, ill. a Jászberényi Főiskolán tanuló körében.

A *munkakeresés* (V./3. tábla) mint motiváló tényező a férfiak körében legnagyobb hangsúllyal a gazdasági és társadalomtudományi tanulmányokat folytatók körében érzékelhető. A férfiak munkakereséshez még az alábbi folyó tanulmányokat is előszeretettel felhasználják: gépészmérnöki, bölcsészettudományi, egészségügyi, jogi, pedagógia. Különös, hogy sem a természettudományos képzésben, sem a mezőgazdasági és környezettudományi képzésben résztvevő férfiak egyáltalán nem kívánják felhasználni munkakeresésre folyó tanulmányaikat. A nőket folyó tanulmányaik nagy arányban ösztönzik munkakeresésre a gazdasági és társadalomtudományi, a Jászberényi Főiskola, a mezőgazdasági és környezettudományi, az egészségügyi főiskolai kar, a jogi kar, a pedagógia területéről. Különös, hogy a természettudományi képzésben résztvevő nők sem kívánják munkakereséshez felhasználni végzettségüket. A férfiakkal szemben viszont a mezőgazdasági és környezettudományi képzésben részesülők hasznosítani szeretnék munka keresésére is képesítésüket.

Új *munkahely keresésének* (V./4. tábla) szándéka leginkább a gépészmérnöki, az Ybl Miklós Műszaki Főiskolán, az egészségügyi főiskolai karon, jogi karon tanuló férfiak csoportjaiban húzódik meg. A nőknél mindenfajta tanulmány kapcsán fontos motiváló szemponttá az új munkahely keresése; kiemelkedően azonban a gazdasági és társadalomtudományi, valamint a Jászberényi Főiskola képzésében résztvevők köreiben jelentékeny.

Így még meg tud valahogy élni (V./5. tábla) motiváció kitüntetté vált a férfi műszaki főiskolások körében. A nőknél kiemelkedően jelentékeny szemponttá vált a megélhetés a természettudományi, egészségügyi területen tanulók körében, továbbá jelentőséggel bír még a mezőgazdasági és környezettudományi ismereteket, valamint a pedagógiát hallgatók körében.

A *kíváncsiság* (V./6. tábla) jellemzően a bölcsész, gazdasági, pedagógiai tanulmányokat folytató férfi hallgatói csoportokra, valamint a bölcsész és pedagógia szakos nőkre igaz.

A *család, barát, munkatárs hatása* (V./7. tábla) mint motiváció a férfiak körében legjellemzőbben gazdaság- és társadalomtudományi, a Jászberényi Főiskola, az Ybl Miklós Műszaki Főiskola, az egészségügyi karok tanulói köreiben érhető tetten. Érdekesség, hogy a mintában szereplő két műszaki főiskola hallgatói között nagy eltérések mutatkoznak pl. a család, barát, munkatárs ösztönzésével összefüggésben.

Új *diploma szerzésének* (V./8. tábla) ösztönző ereje a férfiak gazdaság- és társadalomtudományokat hallgatók, műszaki főiskolás, gépészmérnök hallgatók, Jászberényi Főiskolán tanulók csoportjaira jellemző leginkább. A nőknél a férfiakéval közel megegyező hallgatói körök számára vált jelentékeny motiváló szemponttá az új diploma szerzésének lehetősége. A nők esetében a gépészmérnök hallgatók nem, azonban a FEEFI-s hallgatók esetében vált kiemelkedő szemponttá az új oklevél megszerzése.

Úgy tűnik, hogy az *egyetemi végzettség szerzése* (V./9. tábla) fontos motiváló erő mindkét nemnél. Jelentős eltérések nem tapasztalhatók karonként. Alapvetően a bölcsész, gazdaság- és társadalomtudományi, pedagógiai végzettségek megszerzésével kívánják elérni a hallgatók az egyetemi oklevelet.

A *társadalmi kapcsolatok megújításának igénye* (V./10. tábla) a legtöbb karon fontos ösztönző erő a férfiak számára. Kivételt jelent ez alól a műszaki képzés, a FEEFI-n folyó képzés, és a pedagógia szak. A nők esetében jellemzően a bölcsész, a pedagógia képzésben résztvevők, valamint a Jászberényi Főiskola hallgatói számára fontos a társadalmi kapcsolatok megújításának igénye. Érdekes figyelni arra, hogy a férfiak hallgatóknál sokkal szélesebb körben jelentkezik ez a fajta igény. Azonban arra is érdemes figyelni, hogy míg a férfi pedagógia szakosok körében nem volt a felülreprezentált a társadalmi kapcsolatok megújításának igénye, addig a pedagógia szakos nőknél ez nagyon fontos igény. Úgy tűnik, a nők a számukra „megszokottabb, hagyományosabb” diszciplínák tanulmányozása közben érzik, fejezik ki inkább azt az igényt, amely a társadalmi kapcsolatok megújítására irányul.

A *szabadidő hasznos eltöltésének* (V./11. tábla) motiváló ereje a férfiak körében a legmarkánsabban a bölcsész, gazdaság és társadalomtudományi, pedagógiai és egészségügyi tanulmányok során jelentkezik. A nők esetében a kép még összetettebb: különösen a gazdasági és társadalomtudományi, a jogi tanulmányokat folytatók, valamint a Jászberényi Főiskola és az Ybl Miklós Főiskola hallgatói számára jelentékeny a szabadidő hasznos eltöltésének igénye.

Egyéb motiváció (V./12. tábla) jelentkezett nagyobb arányban a bölcsészeknél mind a férfiaknál, mind a nőknél. A férfiaknál kiegészül mindez a gazdasági és társadalomtudományi képzésben résztvevőkkel, továbbá a Pollack Mihály Műszaki Főiskolán, a FEEFI-n tanulókkal. A nőknél egyéb motiváció tűnt föl nagyobb arányban a pedagógia szakosoknál és az Ybl Miklós Műszaki Főiskolai hallgatóknál.

A hallgatók nemek szerinti megoszlása

Mintánkban az érvényes válaszadók neme többségében nő volt (1. tábla). Szintén a felsőoktatásban való női többségi részvételről árulkodnak a felvételi statisztikák – ld. pl. az Országos Felsőoktatási Információs Központ adatbázisát, mely a 2001. évtől követi nyomon és teszi elérhetővé a felvételi adatokat, elemzéseket, trendeket. A népszámlálási adatokban a befejezett felsőfokú végzettséggel rendelkezők tekintetében a női többség először a 2001-es felvételekben mutatkozik meg.

1. tábla

A válaszadó neme

NEM	FŐ	%
Férfi	406	37,1
Nő	680	62,2
Érvénytelen	8	0,7
Mindösszesen	1094	100,0

A vizsgálatba bevont egyetemek tekintetében úgy tűnik, a férfiak nagyobb arányban képviseltetik magukat a Szent István Egyetemen, mint a nők, akik a Debreceni, valamint a Pécsi Tudományegyetemen tanulnak nagyobb arányban (2. tábla).

2. tábla

A válaszadó neme intézményenként

		Debreceni Tudományegyetem	Pécsi Tudományegyetem	Szent István Egyetem	Mindösszesen
Férfi	FŐ %	92 22,7%	124 30,5%	190 46,8%	406 100,0%
Nő	FŐ %	255 37,5%	238 35,0%	187 27,5%	680 100,0%
Érvénytelen	FŐ %	2 25,0%	2 25,0%	4 50,0%	8 100,0%
Mindösszesen	FŐ %	349 31,9%	364 33,3%	381 34,8%	1094 100,0%

Ez az egyetemek közötti részvételi megoszlás tükrözheti a karok, szakok férfiak és nők körében nemenként favorizáltabb kínálatát is. Így a Szent István Egyetem, mely 2000. január 1-én jött létre öt felsőoktatási intézmény (Állatorvostudományi Egyetem; Gödöllői Agrártudományi Egyetem; Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem; Jászberényi Tanítóképző Főiskola; Ybl Miklós Műszaki Főiskola) egyesülésével, a férfiak körében kedvezőbb képzési területeket nyújt – a fentebb felsorolt hat kar közül ebben a tekintetben csupán a Jászberényi Tanítóképző Főiskola jelenthet kivételt. A karonkénti megoszlás táblák ezt az feltevést javarészt megerősítik. A nők aránya a megkérdezettek körében erősen felülreprezentált az egészségügyi főiskolai karon, továbbá a bölcsészettudományi karon, enyhén felülreprezentált arányuk a gazdasági- és társadalomtudományi karon, valamint a Jászberényi Főiskolán, a természettudományi karon, a FEEK-en, ezenkívül a pedagógia szakon. Továbbra is a férfiak domináns részvétele tapasztalható a műszaki pályákra képző karokon, szakokon, úgy mint a gépészmérnöki karon, az Ybl Miklós Műszaki Főiskolán, illetőleg a Pollack Mihály Műszaki Főiskolán. Mintánkban a férfiak a hagyományos jogász képzésben enyhén felülreprezentáltak a nő hallgatótársaikhoz képest.

Az eredmények alapján, úgy tűnik, hogy a mintavételben szereplő karok/szakok tekintetében a férfiak domináns részvétele kizárólag a műszaki oktatásban maradt fenn. Amennyiben a „hagyományosabb” női foglalkozásokat vesszük számba, akkor mintánk alapján is kirajzolódik, hogy a nők részvételi aránya továbbra is kimagasló az alacsony társadalmi presztízzsel és alacsony javadalmazással bíró tanítói és egészségügyi (főiskolai) oktatásban. A jogász pálya presztízse továbbra is magas, a jogász végzettséget tanúsító oklevél más magasabb presztízű foglalkozásokra való konvertálhatósága szintén vonzerőt jelent mindkét nemnél. A magyar és történelem tárgyakból való felvételi/pontszámok

számítása is hozzájárul ahhoz, hogy a reáliáktól idegenkedő – férfi és nő egyaránt – felvételizők is eljussanak a jogász végzettség megszerzéséhez.

Az 1941-1950 között születettek körében közel azonos a levelező képzésben való részvételi arány. A válaszadók születési idejét tekintve, hogy az 1951-1960, valamint az 1961-1970 között született nők nagyobb arányban ülnek iskolapadba, mint a hasonló korú férfiak. Azonban az 1971-1980 között született nők igencsak alulreprezentáltak a levelező képzésben való részvételben, enyhébb arányban szintén kevesebb a nő hallgató az 1981-től születettek körében.

3. tábla

A válaszadó neme születési időszakonként

		1941-1950	1951-1960	1961-1970	1971-1980	1981-	Érvénytelen	Mind-összesen
Férfi	FŐ %	4 1,0%	36 8,9%	90 22,2%	215 53,0%	27 6,7%	34 8,4%	406 100,0%
Nő	FŐ %	6 ,9%	77 11,3%	160 23,5%	326 47,9%	34 5,0%	77 11,3%	680 100,0%
Érvénytelen	FŐ %		1 12,5%	1 12,5%	2 25,0%	3 37,5%	1 12,5%	8 100,0%
Mind-összesen	FŐ %	10 ,9%	114 10,4%	251 22,9%	543 49,6%	64 5,9%	112 10,2%	1094 100,0%

Mindezek egyik nyilvánvaló oka lehet a család biológiai funkciójának betöltése, amelyben jellemzően az 1971-től született nők vesznek részt. A család reprodukciós szerepe abban is érezteti hatását, hogy a kettőnél több gyermekkel bíró nők már alulreprezentáltak a levelező felsőoktatási képzésben a férfiakkal viszonyítva. Az egy gyermekes anyák még nagyobb arányban, a két gyermekes anyák már jóval kisebb arányban, ám még mindig felülreprezentáltak a továbbtanulási részvételben. A gyermekteleneknél azonban a férfiak jóval nagyobb arányban vesznek részt a levelező képzésekben. (4. tábla). Mégis azt emeljük ki, hogy a gyermeknevelés nemcsak a férfiaknál, de a nőknél sem abszolút akadálya a felnőttként való tanulásnak. Társadalmunkban – sajnos – a három vagy több gyermek igazi ritkaságnak számít – mintánkban viszont minden nyolcadik válaszoló ebbe a csoportba tartozik.

4. tábla

A válaszadó neme a válaszadó gyermekeinek száma alapján

		Nincs gyerek	1 gyerek	2 gyerek	3 gyerek	3-nál több gyerek	Mind-összesen
Férfi	FŐ %	242 59,6%	55 13,5%	78 19,2%	25 6,2%	6 1,5%	406 100,0%
Nő	FŐ %	332 48,9%	149 21,9%	164 24,2%	31 4,6%	3 ,4%	679 100,0%
Érvénytelen	FŐ %	5 62,5%	1 12,5%	1 12,5%		1 12,5%	8 100,0%
Mindösszesen	FŐ %	579 53,0%	205 18,8%	243 22,2%	56 5,1%	10 ,9%	1093 100,0%

Jól észlelhető az is mintánkban, hogy a családi állapot különbözőképpen ösztönzi a nemeket a tanulmányokban való részvételre. Az elvált nők felülreprezentáltak a felsőfokú levelező képzésben. A férfiak úgy tűnik messze nagyobb arányban vesznek részt a levelező képzésben akkor, ha nőtlenek. A házasság, illetve élettársi kapcsolatban élők körében jelentős különbség nem jelentkezik a nemek között a felsőfokú levelező képzésben való részvételi arányban (5. tábla). Némiképp összefüggésben lehet a családi állapot és a továbbtanulási motiváció. Az elváltak körében levelező képzésben való részvételük során nagyobb arányban válik jelentékenyvé a társadalmi kapcsolatok megújításának igénye.

5. tábla

A társadalmi kapcsolatok megújítása motiváció családi állapotonként

		Igen	Nem	Érvénytelen	Mindösszesen
Házasság, élettársi kapcsolat.	FŐ %	70 12,1%	321 55,3%	189 32,6%	580 100,0%
Házadon, nőtlen	FŐ %	51 12,4%	264 64,4%	95 23,2%	410 100,0%
Elvált	FŐ %	13 15,1%	37 43,0%	36 41,9%	86 100,0%
Özvegy	FŐ %	2 66,7%	1 33,3%		3 100,0%
Egyéb	FŐ %		3 75,0%	1 25,0%	4 100,0%
Érvénytelen	FŐ %	1 9,1%	6 54,5%	4 36,4%	11 100,0%
Mindösszesen	FŐ %	137 12,5%	632 57,8%	325 29,7%	1094 100,0%

A motivációk tekintetében a férfiak gyakrabban választják a képzést a munkahelyi kötelező képzés keretében, a család-barát-környezet hatására. Az „egyéb” kategóriájú motiváció kivételével az összes többi ösztönzés nagyobb mértékben jelentkezik a női válaszadók körében – kiemelten a kíváncsiság, az egyetemi végzettség szerzése, társadalmi kapcsolatok megújítása, szabadidő hasznos eltöltése. A motivációkat áttekintve azt kell kiemelni, hogy gyakorlatilag nincsen különbség a nők és férfiak között. Az említett magasabb arányok tendenciaszerűek ugyan, de nem jeleznek szignifikáns eltérést. Kivétel viszont „a társadalmi kapcsolatok megújítása” válasz, ahol – ugyan 10% alatt – szignifikánsnak mondható az eltérés mértéke.

6. tábla

A válaszadó neme és továbbtanulási motivációk

		Munkahelyi kötelező továbbképzés				Szakmai érdeklődés			
		Igen	Nem	Érvénytelen	Mindösszesen	Igen	Nem	Érvénytelen	Mindösszesen
Férfi	FŐ %	55 13,5%	260 64,0%	91 22,4%	406 100,0%	248 61,1%	110 27,1%	48 11,8%	406 100,0%
Nő	FŐ %	71 10,4%	396 58,2%	213 31,3%	680 100,0%	411 60,4%	190 27,9%	79 11,6%	680 100,0%
Érvénytelen	FŐ %	1 12,5%	6 75,0%	1 12,5%	8 100,0%	5 62,5%	2 25,0%	1 12,5%	8 100,0%
Mindösszesen	FŐ %	127 11,6%	662 60,5%	305 27,9%	1094 100,0%	664 60,7%	302 27,6%	128 11,7%	1094 100,0%

		Munkakereséshez				Új munkahelyhez			
		Igen	Nem	Érvény- telen	Mind- összesen	Igen	Nem	Érvény- telen	Mind- összesen
Férfi	FŐ %	17 4,2%	265 65,3%	124 30,5%	406 100,0%	120 29,6%	178 43,8%	108 26,6%	406 100,0%
Nő	FŐ %	30 4,4%	413 60,7%	237 34,9%	680 100,0%	206 30,3%	297 43,7%	177 26,0%	680 100,0%
Érvénytelen	FŐ %		6 75,0%	2 25,0%	8 100,0%	2 25,0%	4 50,0%	2 25,0%	8 100,0%
Mindösszesen	FŐ	47	684	363	1094	328	479	287	1094
		Egyetemi végzettség szerzése				Társadalmi kapcsolatok megújítása			
		Igen	Nem	Érvény- telen	Mind- összesen	Igen	Nem	Érvény- telen	Mind- összesen
Férfi	FŐ %	80 19,7%	227 55,9%	99 24,4%	406 100,0%	44 10,8%	243 59,9%	119 29,3%	406 100,0%
Nő	FŐ %	169 24,9%	348 51,2%	163 24,0%	680 100,0%	90 13,2%	386 56,8%	204 30,0%	680 100,0%
Érvénytelen	FŐ %	1 12,5%	5 62,5%	2 25,0%	8 100,0%	3 37,5%	3 37,5%	2 25,0%	8 100,0%
Mindösszesen	FŐ %	250 22,9%	580 53,0%	264 24,1%	1094 100,0%	137 12,5%	632 57,8%	325 29,7%	1094 100,0%

Valószínűnek látjuk, hogy a megfogalmazás konnotációi, illetve az elvárt válaszok adására való törekvés is szerepet játszik abban, hogy a „szakmai érdeklődés” hangsúlyos motívuma a tanulásnak, a kíváncsiság pedig messze elmarad ettől.

A munkapiaccal kapcsolatos motivációk is hasonlóra engednek következtetni: például munkahely kereséséhez nem akarják felhasználni az új képzettséget, ám új munkahelyhez annál inkább. Az egyetemi végzettség szerzése a nőknél döntő motívum (itt 0,1% szignifikanciájú a nemek közötti eltérés). Ennek egyik oka lehet, hogy a válaszadó nők között a férfiaknál magasabb az alkalmazotti munkakörben dolgozók (vagy ilyen munkakörre vágyók) aránya, az egyetemi végzettség körükben fizetésre váltható, mivel alkalmazotti osztályok közötti előrelépést jelent.

Foglalkozás alapján a férfi válaszadók körében nagyobb arányban találhatók a vállalkozók között, a nők körében – természetesen – a GYES-en/GYED-en lévők felülreprezentáltak. A végzettség birtokában a férfiak nagyobb arányban tervezik a munkahelyváltást, valamint a külföldi munkavállalást, azonban az addig végzett munka folytatását is nagyobb arányban tervezik (7. tábla).

7. tábla

A válaszadó neme és a tervek a végzettség birtokában

		Munkába áll	Eddigi munka f.	Munka-helyet változtat	Továbbtanul	Külföldre megy	Nem tudja	Egyéb	Érvénytelen	Mindösszesen
Férfi	FŐ %	40 9,9%	222 55,0%	73 18,1%	27 6,7%	10 2,5%	23 5,7%	5 1,2%	4 1,0%	404 100,0%
Nő	FŐ %	94 13,9%	353 52,3%	111 16,4%	43 6,4%	12 1,8%	43 6,4%	15 2,2%	4 ,6%	675 100,0%
Érvénytelen	FŐ %	1 12,5%	5 62,5%	1 12,5%			1 12,5%			8 100,0%
Mindösszesen	FŐ %	135 12,4%	580 53,4%	185 17,0%	70 6,4%	22 2,0%	67 6,2%	20 1,8%	8 ,7%	1087 100,0%

A nők körében több a munkába álló és a bizonytalan, tervek hiányában lévő. A továbbtanulást közel azonos arányban irányozzák elő a két nem képviselői. Úgy tűnik, a férfiak mobilabbak a hazai és nemzetközi munkaerő-piacon.

A válaszadók családjai otthoni környezetükben – a válaszadó saját megítélése alapján – jellemzően a nőknél nagyobb arányban tartoznak az átlagos vagyoni helyzetűekhez, míg a férfiaknál valamivel több a magát az „inkább szegényebb” kategóriába soroló (8. tábla). Ezt a megoszlást valószínűleg a realitásokhoz közeliként fogadhatjuk el, hiszen a felnőttként való továbbtanulás kerülőút, amelyet sokszor éppen azok választanak, akik a „királyi utat” társadalmi, gazdasági (vagy személyes) okok miatt nem tudtak haladni.

8. tábla

A válaszadó családja otthoni környezetében nemek szerint

		Inkább jómódú	Inkább átlagos vagyoni helyzetű	Inkább szegényebb	Nem tudja megítélni	Érvénytelen	Mindösszesen
Férfi	FŐ %	33 8,1%	288 70,9%	56 13,8%	14 3,4%	15 3,7%	406 100,0%
Nő	FŐ %	59 8,7%	520 76,5%	73 10,7%	15 2,2%	13 1,9%	680 100,0%
Érvénytelen	FŐ %		6 75,0%	1 12,5%		1 12,5%	8 100,0%
Mindösszesen	FŐ %	92 8,4%	814 74,4%	130 11,9%	29 2,7%	29 2,7%	1094 100,0%

A válaszadó családjában a férfiaknál felülreprezentált a „diplomával nem rendelkező”, továbbá a „minden családtag diplomás” válasz (9. tábla). A nőknél a „kisebbségben vannak diplomások”, valamint a „többségben vannak a diplomások” válaszok kerültek némiképp túlsúlyba. A mintánkban szereplő férfiak baráti körében azonban kisebbségben vannak az oklevéllel rendelkezők, míg a nőknél a baráti körben felülreprezentált a többségében diplomával bírók, valamint a mindenki diplomával rendelkezők aránya (10. tábla).

9. tábla

(Vannak-e) Diplomások a válaszadó családjában – nemek szerint

		Nincs	Kisebbségben vannak a diplomások	Többségben vannak a diplomások	Mindenki diplomás	Érvény- telen	Mind- összesen
Férfi	FŐ %	101 24,9%	184 45,3%	79 19,5%	31 7,6%	11 2,7%	406 100,0%
Nő	FŐ %	126 18,5%	353 51,9%	155 22,8%	31 4,6%	15 2,2%	680 100,0%
Érvénytelen	FŐ %		3 37,5%	2 25,0%	2 25,0%	1 12,5%	8 100,0%
Mindösszesen	FŐ %	227 20,7%	540 49,4%	236 21,6%	64 5,9%	27 2,5%	1094 100,0%

10. tábla

(Vannak-e) diplomások a válaszadó baráti körében – nemek szerint

		Nincs	Kisebbségben vannak a diplomások	Többségben vannak a diplomások	Mindenki diplomás	Egyéb	Érvény- telen	Mind- összesen
Férfi	FŐ %	16 3,9%	196 48,3%	168 41,4%	7 1,7%		19 4,7%	406 100,0%
Nő	FŐ %	27 4,0%	269 39,6%	321 47,2%	32 4,7%	2 ,3%	29 4,3%	680 100,0%
Érvénytelen	FŐ %		2 25,0%	4 50,0%	1 12,5%		1 12,5%	8 100,0%
Mindösszesen	FŐ %	43 3,9%	467 42,7%	493 45,1%	40 3,7%	2 ,2%	49 4,5%	1094 100,0%

Ezek a válaszok utalnak arra, illetve megerősítik, hogy a felsőfokú továbbtanulásnak a felnőttként, munkavállalóként választott módja a társadalmi felemelkedést szolgálja – új társas kapcsolatokat, még ha a válaszolók nem szívesen vallják be maguknak. A válaszolóknak csak egyötödében nincsen a családban diplomás (a férfiak családjában szignifikánsan gyakrabban fordul elő), de mindkét nemnél ritkaság, hogy a baráti körben ne legyenek diplomások.

Olyan társadalmi csoporttal állunk tehát szemben, amelyet határozottan és egyértelműen a diplomával való rendelkezés, az elvégzett egyetem/főiskola jellemez, ezt hangsúlyozza az is, hogy a családi, még inkább a választott, a baráti kör jellemzően diplomásokból rekrutálódik. A felnőttként való egyetemi, főiskolai továbbtanulás ebből a szempontból elsősorban társadalmi korrekció – a tágabb családhoz, a választott baráti körhöz való alkalmazkodás – eszköze. Ez a megállapítás mindkét nemre külön-külön is jellemző, a nőkre még inkább, mint a férfiakra.

Saját szavaikkal a másik oldalról

Kérdéseinket interjúban is feltettük néhány levelező tagozatos hallgatónak és tanáraiknak: hogyan látják ők a saját helyzetüket, illetve – a tanárok esetében – hogyan látják képzésük perspektíváját. Mert igaz ugyan, hogy a hallgatói motivációkat és célokat akartuk

elsősorban vizsgálni, azonban nem hagyhatjuk figyelmen kívül a képzőhelyeket sem. Kétségtelen ugyanis, hogy a képzés „üzletág”, és a levelező tagozatos hallgatók költségtérítése a képzőhelynek bevételt jelent. (Ezt mutatja kutatásunknak az a vonulata, amikor a vizsgált egyetemek területi elhelyezkedését, hálózatait vizsgáltuk meg.) A tanárok egyike-másika szkeptikusnak látszik:

„Az egyetemeknek nincs célzott lövésük, lönek minden hallgatóra, aki mozog, jöjjön be, és iratkozzon be, olyannyira, hogy az egyetemek lemennek már a felsőfokú szakképzésre is. Tetőzik, elérte a csúcst, ez már évek óta van. Ez van a közgazdasági és a bölcsészképzésben is. Előre kellene gondolkodni és felkészülni, és nem lefele nyitni, hanem felfele meg oldalt”. (Közgazdász professzor)

- A fizetős hallgatókra nagy szüksége van az egyetemnek, az egyes tanszéknek, ezért igyekeznek valamiféle „betoborzás” szervezni.

„A tanszéknek ilyen hivatalos PR tevékenysége nincs, a kari felvételi irodának viszont igen, mi pedig a képzésen belül a képzésben résztvevők maximális kiszolgálásával jó hírünket keltjük, szájról-szájra terjed, hogy ide érdemes jönni. Városi szakmai programokat is szervezünk, részben nekik, őket is hívja az általuk befizetett pénzből is.” (bölcsész docens)

„Sajnos nincs a tanszékünknek PR tevékenysége, most gondolkodunk ezen, próbálunk az iskolákba eljutni, a honlapunk is készülődben van. A régió megyéiben próbáljuk felkeresni az iskolai tanárokat és szaktanácsadókat.” (bölcsész docens)

„PR-tevékenység van, nem úgy, hogy maga a tanszék csinálja, hanem nekünk megvannak a magunk fórumai, ahova eljut a képzésről az információ. A weblapunk, a különböző tájékoztatás, legfőképpen, hogy másként gondoljuk ezt: nem konkrét, célzott, azonnali PR-tevékenységgel, hanem pl. azzal, hogy az egyesületet alapítottunk, és amit elmondtam, az mind ide tartozik. ... A célzott csoportnak, ahova most ki fogjuk küldeni a leveleket, új lesz, mert egyrészt lehet, hogy egy olyan egyesülettől kapják, amelyről nem tudnak, másrészt egy képzésről kapnak, amiről hallottak, de részleteiben nem ismerik. Harmadrészt nem tehetik meg, hogy válasz nélkül hagyják őket, mert nem egy közvéleménykutató cég keresi meg őket, tehát ők tulajdonképpen nem tudják, hogy ők részesei egy ilyen tevékenységnek.” (jogász professzor)

„Ezzel nincs gond, többen doktori iskolásaink már, hívnak bennünket iskoláikba előadást tartani, e-mail-kapcsolatban vagyunk sokukkal. A hallgatók egyharmada hobbiból, luxusból végzi a szakot. Ők nem ezen a területen dolgoznak, és nem is ilyen az ambíciójuk (pl.: közgazdász, gépész, építész). Ők valóban szenvedélyből tanulnak, és a legjobbjaink lesznek. Mások neves szakemberek humán területen (színházigazgató, költő, kritikus), akik nem tanárnak készülnek, hanem szükségesnek érzik ezt az általános műveltséget és a diplomát.” (társtud. szakos adjunktus)

- Az utóbbi interjúrészlet elvezet a hallgatói motivációk kérdéséhez. Valójában – bár karakterisztikus az a hallgatói réteg, amely „hobbiból, luxusból” (ahogy a legutóbbi tanár fogalmazott) vesz részt felnőttként a felsőoktatásban – a leggyakoribb cél a jobb pozíció munkapiaci. Amikor azt kérdeztük, miként látják a tanárok a képzés és munkapiac közötti kapcsolatot, sokféle választ kaptunk.

„Oktatáspolitikai kontextusban közelítem meg. Mert az oktatás, oktatáspolitikai egy egészen más rendszer, mint amit a gazdaság megfogalmaz. Az oktatáspolitikai mindig stabilabbnak és perspektivikusabbnak tűnhet. Én a levelező képzéssel kapcsolatban mindig azt látom, hogy a tananyag tartalma mit ad. Nem önmagában a levelező

képzés érdekes, hogy hány százalék itt, ott, amott, hanem oktatáspolitikailag fontos, hogy mi az, amiért levelező képzés létezik.” (politológia professzor)

- A képzés szerkezetének és tartalmának egyes szakemberek szerint kevés köze van a tényleges munkapiaci igényekhez.
“A gazdasági terület telítődik ezekben az években. Ahogy a túlképzés beáll, úgy nyilván nem fognak tudni elhelyezkedni. Azon belül, hogy itt milyen szakot vagy szakirányt vett fel, ehhez sok köze már nincsen. Ahol állást talál. Túlszakosodott a képzés ahhoz képest, hogy milyen sokrétű a vállalati lehetőség. Jobb lenne általánosabb jellegű képzést csinálni, majd utána a szakirányú továbbképzés, speciális ismeretek, amik kellenek. Gyakran olyan speciális ismeretet kap, amihez nem találja meg az íróasztalt, például menedzsment tanácsadásra képzik az utolsó két évben, és nincsen annyi tanácsadó cég, és ráadásul nem kell nekik még egy zöldfülű. Ezért lenne jobb általános képzéssel odakerülni egy tanácsadó céghez, és onnan jön vissza szakirányú továbbképzésre az, akinek ez tényleg kell. Itt jön be az élethosszig tartó tanulás, mert pl. ha munkahelyet vált, ahhoz kell az a mélyfúrás, ami éppen szükséges.” (közgazdász professzor)
- Egy további interjúpartnerünk tartalmilag ehhez hasonlóan érvel egy másik szakterület logikája szerint.
“Mindig ütközik egymással a munkaerő-piac és az oktatás. Ezeknek a megfeleltetése soha nem lesz meg és nem is szabad, mert minél inkább a napi igényeket akarja kielégíteni egy oktatás, annál kevésbé lesz átváltható bármire, hiszen mire már végez, elavul az egész. Ez nemcsak a szakmáknál van így, hanem a felsőoktatásnál is. Éppen ezért, ami a képzés szerkezeti tartalmát illeti, mindig is azt képviseltem, hogy az a bizonyos elméleti képzés 60% körül van azt kell, hogy jelentse, nem a biflázsát, hanem azt a széles medert, amiben el tudja helyezni az összefüggéseket. Nagyon fontos a társadalomtudományi képzés itt is. Eleve úgy állítottuk össze, hogy 60-40% az elmélet-gyakorlat arány. Az elméletben olyan dolgok vannak, amik társadalomtudományilag alapozzák meg ezt a képzést is. Benne van a szociológia, társadalomstatisztika, ezek a kreditálható tárgyak, amik átvihetők, amelyek egy általános, széles medert biztosítanak, vagy pl. a közjogtan, amely az alkotmányos berendezkedéshez, a társadalmi folyamatokhoz, az egyes jelenségek értelmezéséhez szélesebben járulnak hozzá, alapozzák meg. A levelező képzésben sem feltétlenül azt kell elfogadni, amit a gazdaság sulykolni akar, hogy azonnal legyen valaki, aki azt tudja csinálni, amire ma szükség van. Mert csak az tudja csinálni, akinek van széles medre és a mára is tud reagálni. De, ha mi a mának képzünk, akkor a tegnapot fogjuk konzerválni. Ezt oktatáspolitikailag veszélyesnek tartom. Nem a megalapozás, a széles meder, hanem az „azonnal képzett legyen!” kell a gazdaságnak, ami nem lesz, mert a váltások nem fognak menni. Az azonnalra nem fog tudni az reagálni, aki mindig csak az azonnalra tud valamit.” (jogász professzor)
- Más területek képviselői is optimistán látják képzésük munkapiaci kilátásait.
„A képzés biztos alapokat nyújt a szakmán belüli elhelyezkedéshez, legyen szó fejlesztési, tervezési rendszerekről, vagy akár egy adott program bevezetéséről, szervizelésről is. Olyan alapvető és a legújabb matematikai modellek ismeretére tehetnek szert a hallgatók, ami nélkül informatikusként nem lehet továbbfejlődni a szakmában. A csapatmunkában való részvétel alapkövetelmény, és aki beiratkozik erre a szakra, azt hiszem ebben az irányban személyesen is elég sokat fejlődhet.” (informatika tanár)

„A mi területünkön például szakmai elvből nem vesznek fel olyan edzőt, akinek nincsen ezen a szakterületen legalább folyamatban a felsőfokú, egyetemi szintű képzése. Van, aki enélkül is nekifogott volna, mert akinek sikerül, az gyakran nyugatabbra megy, és az ottani esélyeit egy felsőfokú diploma csak növeli.”(testnevelés szak)

- A végzetek nyomon követése adna alaposabb információt a diplomák munkapiaci értékéről – erről egyébként már van törvényi szintű elhatározás. A nyomon követés nemcsak igazolhatja, erősítheti a képzést, hanem veszélye is van.

„Most már törvény írja elő, hogy kell egy ilyen nyomkövető rendszer. Ez egy rendszer, ami folyamatosan töltődik föl. Van ilyen rendszer, szerencsére ez már egy országos rendszer. Azonkívül ezek a nagy gazdasági lapok rájöttek, hogy ez eladhatóbbá teszi a lapot, érdekli az olvasót, megkezdtek amerikai mintára a rangsorok készítését. Energiát fordítanak erre, s azokban néha ilyen is van, milyen az elhelyezkedés, pályán marad-e, tehát olyan diplomát ad, ami munkához is juttatja. Van ilyen a Népszabadságnak, HVG-nek, Figyelőnek. Kötet formájában is kiadják, plusz pénzekhez lehet jutni.” (közgazdász professzor)

„A munkában való elhelyezkedés nyomon követése prevencióként is szolgálhat az intézet fennmaradása érdekében, a tanszékek tantárgyegységeinek, képzési tartalmának a minél célszerűbb összeállítását segíthetné elő. Negatív következménye lehet annak, veszélyes lehet, ha „híre megy, hogy az itt végzett hallgató munka nélkül van”, és ha ez a képzés tartalmára vagy más intézeti, belső hiányosságokra vezetődik vissza, akkor csökkenni fog a felvételizők száma.” (pszichológia adjunktus)

„Mindenképpen támogatnánk olyan vizsgálat kivitelezését, ami a hallgatók elhelyezkedésének feltárására irányul, mert az a levelezőszakos hallgató, aki család mellett, munka mellett képes félévi 160ezer forintot szánni arra, hogy továbbtanuljon, plusz rengeteg időt és energiát, igen magas motivációja kell, hogy legyen, és ha ezek nem teljesülnek, akkor az egész rendszer hibás valahol. (szociológia adjunktus)

- A levelező diplomának a nappalin szerzett viszonyított értéke régóta vitatott – miként sajnos esetenként a (fizetős) levelező hallgatónak a nappalishoz viszonyított értéke. A képzések ilyen horizontális tartalmáról formálódnak az alábbi tanári vélemények.

„A levelező tagozatos hallgatók, van, ahol nappalisokhoz viszonyítva sokkal inkább háttérbe vannak szorulva, például egy műszaki rajz mechanika tárgynál a nappalin van heti négy elméleti és két gyakorlati óra, ami nyilván azt hozza magával, hogy a nappalisok képzése sokkal jobb minőségű. Ilyenkor nagyon nehéz eldönteni, hogy 12 óra alatt, ami három alkalmat jelent egy félévben, mi az, amit leadjak, milyen tananyagot. Nagyon nehéz feladat volt nekem, a levelezős órák megszervezése a nappali szakosokhoz képest. Az teljességgel lehetetlen, hogy az egész tananyagot átvegyük, mert egyszerűen nem engedi az idő, és az óraszám sem.” (mérnökstanár, adjunktus)

„A levelező azért levelező, hogy ők otthon tanulják meg a tananyagot, tehát nekünk itt már másabb funkciónk van, kicsit próbáljuk érdekesebbé tenni, egy olyan alapot adunk nekik, amire majd otthon felkészülnek, önmaguktól. És a mi levelező képzésünk már egy diplomára épülő, mert eleve feltételezi, hogy maguktól otthon fel tudnak készülni az itt leadott, röviden átvett tananyagból.” (természettud. docens)

„Ami a hallgatói elvárásokat illeti, néha nem is a tananyag körül vannak elégedetlenségek, hanem az oktatók hozzáállásával: nagyon szigorúan veszik az előadásokat, de főként a gyakorlati órákat és nem mindig lehet ezeknek megfelelni, jelenléti problémákat illetően. Nagyon kevés az a tanár, aki figyelembe veszi, hogy

vannak közöttük olyan hallgatók, akik munka mellett tanulják ezt a szakot, és sajnos a vizsgán gyakran ez alapján dől el, hogy sikerül-e megszerezni a kreditet vagy sem, és nem azon, hogy ki mit és mennyit tud abból a tárgyból. Vannak olyanok, akik minden alkalommal jelen vannak, mégsem értik úgy az anyagot, mint aki nem tud jelen lenni, de már van hasonló végzettsége és dolgozik is ebben a munkakörben. Még azokkal a hallgatókkal sem elnézőbbek, akiknek már családjuk, sőt gyerekeik vannak, általában az a válasz, hogy mindenki így tanul mostanság, munka és család mellett, és aki nem tudja egyeztetni, az választhat olyan szakirányt, ahol nem fontos a jelenlét. Más részről előfordul az is, hogy az előadó nem tudja megtartani az órát, vagy a gyakorlat során egy órára magára hagyja a csoportot, de ez viszonylag ritkán fordul elő.” (tanulmányi osztály dolgozója)

- Külön kérdésünk volt, hogyan látják a felkeresett egyetemek oktatói az ún. Bologna-folyamatot, s benne saját szakterületük helyzetét. Elsőként a legátfogóbb szakmai elemzésből idézünk.

„A Bologna-folyamatot” a közgáz komolyan vette. Formailag a rendszer kiépült, tehát az alapképzési struktúra és a mesterképzés is, elég sikeres is a kar. A probléma itt – és másutt is az –, a pénzügyi nyomás, a rettegés, hogy nem lesz hallgató, hogy nem tud mit oktatni professzor úr. Nem a bologna-koncepciónak megfelelően töltjük fel az alapképzést. Ez arról szól, hogy az európai munkaerő-piacon hasznosítható tudással jelenik meg a végzett hallgató. A gyakorlati jellegű képzéshez nem is értünk, mert itt professzorok ülnek. Ugyanazok az elméleti alapozó tantárgyak a minőségi zászló lobogtatásával kerültek be az alapképzésbe, a gyakorlati jelleg nem jelenik meg. Ezt megoldották azzal, hogy három év után van egy fél év vállalati gyakorlat, de ez nem ugyanaz. Az ortodox professzorok úgy értelmezik a minőséget, hogy ezt csak úgy lehet teljesíteni, ha ezek a régi, kemény alapozó tárgyak ott vannak. De ez nem egyetem! Az alapképzés nem az egyetemi képzés alapozását szolgálja. A mesterfokon indul az egyetemi képzés, és a Ph.D.-vel folytatódik! Fölcsúszott az egyetemi szint, ide egy tömeg jött be. Most már 400 ezer fölött van a hallgatók száma, '90-ben csak 100 ezer volt, '49-ben pedig csak 16 ezer. Szinte minden középiskolást bevezetünk, hogy jöjjön. Egy mérnököt arra kell felkészíteni, hogy jelenjen meg a gyakorlati szintén megfelelő képességekkel, itt a képességeken van a hangsúly és nem a lexikális tudáson. A tantárgyakból az időtálló alapismereteket kell tudni. Alkalmazni kell tudni. Problémafelismerő képesség, kommunikációs képesség, nyelvismeret, számítástechnikai ismeret, és képes is legyen használni. Gyakorlati problémák kezelése, a gyakorlati aspektus, mindez leöntve egy EU-mázzal. Ami hiányzik a rendszerből az mind, amit elsoroltam. Formailag felállt, de valójában lehozták a professzorok elméleti tárgyaikat ide le. Mert ide jön a hallgató, majd a hallgatók egyharmada megy tovább. Tartalmilag szembe megyünk a bolognával.

A 10 ezer lakosra jutó diplomások száma nálunk az európai átlag alatt marad. De a friss diplomások száma is bőven az európai átlag alatt marad. A környezet szívértésének kellene generálni. Ez a globalizáció következménye, meg a tudományos technikai forradalom következménye, hogy sokkal több kiművelt emberfőre van szükség. De nem biztos, hogy egyetemi szinten, lehet, hogy az alapképzésben. Itt meg a rendszer úgy épül fel, hogy az egyetemre alapozunk. Nem erre a struktúrára van szüksége a társadalomnak. Felsőfokú szakképzésre minimálisan fordított hangsúlyt a közgáz, mert egy rangos kar, az országos listán a második helyen áll. Az alapképzést is könnyedén fel tudta tölteni a kar. Nincs szükség arra, hogy lejjebb menjünk. Olyan van, hogy szerződést kötöttünk

középiskolával, és a mi felügyeletünk mellett ők csinálják a képzést. Ezt inkább a régi főiskoláknak kellene művelni, és nem az egyetemi képzés fele törekedniük. Most az van, hogy a főiskolák egyetemi képzés felé törnek, az egyetemek pedig lefele. Teljesen értelmetlen dolog. Nincsen munkamegosztás, nincs értelmes feladatmegosztás, hogy mindenki azt csinálja, amihez jobban ért. Mi nem értünk a gyakorlati képzésekhez. Itt olyan tanárok vannak, akik itt végeztek a karon, tudományos fokozatot szereztek, el nem hagyták a kart, innen mennek nyugdíjba, s ezek tanítják azokat, hogy milyen a vállalat meg a gyakorlat. Vállalatot nem láttak, csak látogatóként. A tudománynak lehet művelni az elméleti szegmensét is, de amikor képzésről van szó, pl. a felsőfokú szakképzésről, akkor arra nem ezek a legalkalmasabb emberek.

A kreditrendszer eszköz, olyan eszköz, ami megelőzte azt a rendszert, aminek nagy szüksége lesz a kreditrendszerre, mert a „bologna” még el sem készült, de kreditrendszer már évek óta volt. Annak a hallgatói mobilitást kellene szolgálni. Ennek több dimenziója van. A karon, szakon gyorsabban, lassabban haladni. Ez működik. A másik, hogy országon belül a hasonló képzések között legyen átjárás. Ez nem működik. Az egyetemek nem ismerik el egymás kreditjeit. Kreditegyezmények kellenének. Egy kicsit jobb a helyzet a külföldi egyetemekkel, főiskolákkal. Az ERASMUS rendszer finanszírozza a hallgatót is, oktatót is. ERASMUS-ban megindult, ez országosan is csak néhány százalékot jelent. Kredittanúsítványt hoznak-visznek a hallgatók, én el szoktam fogadni őket. Ami még hiányzik a rendszerből az egyes diszciplínák között is lehessen kreditet gyűjteni, pl. innen valaki hallgat történelmet. Ehhez az kellene, hogy legyen egy sáv, amit ő szabadon tölt ki ilyen célra. Van szabad sáv, de csak az itteni tárgyakra. Arra már nincsen, hogy amit akar, azt tanulja. Diszciplínaváltást kisebb veszteséggel tenne lehetővé a szabad sáv. Volt egy EU-szakirány a régi képzésben, most az is megszűnt. Ha európai értelmiséget akarunk nevelni, mitől lesz az? Hiányoznak az EU-s ismeretek. Hiányoznak az értelmiségképző tárgyak és az EU-s ismeretek, a képesség- és készségfejlesztő ismeretek olyan mennyiségben, mint ahogy az kívánatos lenne. Ettől lenne alapozó képzés. “ (közgazdász professzor)

- A fenti részletes okfejtés megalapozottan és meggyőzően érvel a lineáris oktatásszervezés mellett. Mások – ha nem ilyen mélyrehatóan – a képzési rendszer átalakításának problémáit emelik ki.

„Nincs jó véleményem a Bologna folyamatról. Magyarország kicsi ország, egységes a tanügyi rendszerrel rendelkezik, véleményem szerint ezért nincs szükség a hallgatók közös szintre hozására, mint például Amerikában, ahol a magyar rendszerrel ellentétben az ottani 50 államnak 50-féle tanügyi rendszere van. A rendszerek sokszínűsége és különbözősége miatt szükségszerű az alapozás, a közös szintre emelés. A Bologna folyamat Magyarországon rendszeridegen, a Bsc legfeljebb emelt szintű érettséginek felel meg, ami semmire nem használható szakmai szempontból” (bölcész docens)

„Az a véleményem, hogy az egészségtudomány területén a Bologna folyamat erőltetett. Olyan speciális területei vannak, amelyeket nehéz összehozni. Az egészségtudományok területén nagyon nehéz ezt a folyamatot megvalósítani. Nem véletlen, hogy az orvostudományok oktatásában nem valósították meg a Bologna folyamatot. Más képzések esetében viszont van helye a Bologna-i rendszernek, mint pl. a bölcsészképzésben” (eü. adjunktus)

„Több sebből vérzik, túl sok az óra, lehetetlen a minor szakot is elvégeztetni velük, pedig csak így lehetnek tanárok; a tanszékek közti időszáv egyeztetés és a tananyag

hypertömrítése miatt (mi marad így a kétszer „minor” szakból?). A legfőbb baj az azonban, hogy a harmadik év végén még nem lehetnek tanárok, ami alapvetően ellentétes a magyar oktatási rendszer eddigi jellegével. A levelezősöknek ez nagyon nem éri meg. Így sokkal tovább és többet kell tanulniuk az egyetemi magyar szakos diplomaért, mint a korábbi rendszerben. A rendszer pozitívuma az, hogy kb. 20 %- a szabadon választható tantárgy, sáv; ide betehetjük mindazt, ami a tantervünkől kimarad, és amihez mi különösen értünk.” (bölcész docens)

- Végezetül tekintsük át a hallgatói motivációkat, illetve azokat a célokat, ösztönzőket, amelyekre a fentiekben kevés hangsúly került.

„Arra a kérdésre, hogy én hogy látom a hallgatók munkahelyi elhelyezkedését, csak azt tudom mondani, hogy aki szeretne ebben a szakmában dolgozni, biztosan lehet állást találni, ha nem is jól keresőt, de el lehet helyezkedni szociális intézményeknél, alapítványoknál, különböző non-profit szervezeteknél, aki még nincs elhelyezkedve persze. Ez nem egy olyan szakterület, ahol az emberek pénzért vagy valamilyen egyéb anyagi juttatásért dolgoznak, szerintem nem erről szól, hanem igazi hivatástudattal dolgozó, adni, segítséget nyújtani és ezáltal szolgálni a társadalmat. Végül is szociálpolitikai szempontból kulcsszerepeket látunk el, azáltal, hogy segítünk a társadalom „perifériájára” szorult embereink, de nem csak egyéni, hanem szervezeti szinten is, megelőzhető a munkanélküliség, különböző antiszociális megnyilvánulások, devianciák”(decens, szociális munka)

„Akad hallgató, akinek alapmotivációja egy jobb diploma megszerzése, bízik benne, hogy ha elvégzi, jobb munkakörben dolgozhat, és van, aki egyértelmű gazdasági, megélhetési motivációból adódóan tanul, és olyan hallgatóval is találkoztunk, aki azért iratkozott be a képzésre, mert „jó közösségben lenni”. Sokan főiskola után jönnek, vagy már elvégeztek egy egyetemet és szeretnék még egy felsőfokú diplomát.(bölcész adjunktus)

„Általában mindenki a munkahelye unszolására iratkozott be a képzésre, de vannak, akik saját maguk számára kezdték el, lényeg, hogy többnyire olyan szakterületen dolgoznak, ahol szükség van erre a tudásra, ahhoz, hogy a már dolgozó munkakörében továbblépjen, előrelépjen. Van, aki a jobb pozíció elérése érdekében végzi. Igazgatói munkaköréből adódóan, amennyi műszaki feladat adódik itt a kollégiumban, azokat próbálom meg koordinálni, ellátni”.(mérnök-tanár, levelező hallgató)

„Volt olyan hallgató, aki még maga sem tudta, hogy milyen tervei vannak, ha elvégzi ezt a szakot, a jövőre bízza, ahogyan lesz, és nincsenek konkrét, jól körülhatárolt, tudatos céljai, tervei a diplomaszerzés következtében. Nagy része a hallgatóknak azért végzi, mert a munkahelyén előre akar lépni, vagy mert ettől reméli a munkahelyet. Az alapképzést követően szeretnék elvégezni a kétéves mesterszakot, ha a tanulmányi átlaguk ezt lehetővé teszi és a helyek száma is” (bölcész tanársegéd)

- Végezetül egy olyan tanártól idézünk, aki elsősorban levelezőn tanuló felnőtteket tanít már évek óta. Véleménye – bár tudományosan nem megalapozott – elég árnyalt, sokrétű ahhoz, hogy a jelen fejezet zárásaként adjuk közre.

„Össztársadalmi szempontból már szinte elvárásnak tekintető a folyamatos továbbképzés, tanulás, a munkáltató részéről elsősorban. Nagyon sok olyan álláshirdetés van, ahol a kínálatban olvashatjuk a képzés lehetőségét, biztosítását. A teljes értelemben vett felnőttképzéssel kapcsolatban az a véleménye, hogy valakinek minél többféle, sokszínű ismerete van egy adott területről, annál jobban nőnek az elhelyezkedési lehetőségei a munkaerőpiacon, vagy a már meglévő munkahely

biztonsága erősödik. A továbbtanulni vágyó felnőttek motivációit a személyes érdeklődésen túlmenően a munkahely megőrzése vagy jobb munkahely szerzése indíthatja illetve az a tény, hogy már nem tud leállni a tanulással, folyamatos igénye van arra, hogy haladjon az adott szakterület fejlődésével együtt. Az is előfordul, hogy mindössze „papírgyűjtögetés” céljából tanul, mert divatnak tekinti a továbbképződést, netán az egyetemre járást. Abban a tekintetben mindenképpen nagy különbségek vannak, hogy van, aki a „papír miatt” jön, van viszont, aki a tényleges tudásért. Levelezős hallgatóknál is gyakran előfordul, hogy a legjobb jegyért küzd, nyilván valamit bizonyítani szeretne ezzel, van viszont olyan hallgató, akinek teljesen mindegy, egyáltalán nem érdekli a teljesítmény eredménye, vagy maga képzés minősége, csak a végső diploma”. (docens, pedagógia szak).

6. Új hallgatói csoportok a felsőoktatásban

Korábbi kutatásainkban bemutattuk a középfokú, majd pedig a felsőfokú oktatás területi terjedését az 1970-es és az 1980-as évek Magyarországon (Forray 1983, Forray 1988). Az oktatás tömegesedését társadalmi innovációként fogtuk föl, amely területileg meghatározott társadalmi szabályok szerint terjed (Forray, Kozma 1992: 69-80, 111-27). Egy újabb kutatásban a felnőttképzés területi terjedését vizsgáljuk (Forray 2004). Egy-egy régió társadalmi térszerkezetének azokat a sajátosságait kutatjuk, amelyek magyarázhatják a régióban keletkező igényeket a felsőfokú felnőttoktatás iránt; majd intézményi és egyéni szinten közelítjük meg egyrészt az igények keletkezését, másrészt a rájuk adott válaszokat. A kutatás három egymást kiegészítő lépése a következő.

- Fő törekvésünk, hogy az *„élethosszig tanulás”* képzési térképét megkonstruáljuk. Ettől a felnőttoktatás térbeli kiterjedésének meghatározását várjuk. Korábbi területi kutatásaink szemléletmódját, módszertanát és továbbfejlesztett adatbázisát (OTTIR, vö. Híves 1994) fölhasználva, azokat a statisztikailag megragadható regionális jellemzőket tárjuk föl, amelyek összefüggésbe hozhatók a felnőttoktatás kibontakozásával.
- A kutatás másik mozzanataként *igyekezünk föltárni a felsőoktatásban részt vevő felnőttek törekvéseit*, beilleszkedésüket a jelenlegi felsőoktatásba, igényeiket, valamint társadalmi és kulturális háttérüket. Ez a részkutatás az ún. „keresleti oldalt” segít megismerni. Azaz kik is vesznek részt felnőtt fejjel a felsőfokú képzésekben, s ezen keresztül hogyan áll, hol tart a felnőttoktatás terjedése ma Magyarországon.
- Harmadik megközelítésként *intézményi esettanulmányok készültek* három olyan hazai felsőoktatási intézményről, amely nagy volumenű felnőttképzést folytat, és egyúttal regionális szerepe, kisugárzása is jelentős. Ezek: a Pécsi Tudományegyetem (dél-dunántúli régió), a gödöllői Szent István Egyetem (közép-magyarországi régió) és a Debreceni Egyetem (észak-alföldi régió). Az intézmények képzési stratégiáját kerestük, azaz hogyan válaszolnak a felnőttek felsőfokú képzési igényeire a régióban.

Az intézményi esettanulmányok összefoglalásával és elemezésével az a célunk, hogy megvizsgáljuk, *hogyan változtathatja meg a hagyományos képzést a felnőttek megjelenése, a felsőfokú felnőttoktatás iránti igény*. Elemzésünk az alábbi részekből áll. Előbb összefoglaljuk, milyen változásokkal járt együtt és milyen változásokat hozott a felnőttek megjelenése a felsőoktatásban (új hallgatói csoportok, nem-szokványos tanulók). Majd három hallgatói csoportot igyekezünk körvonalaizni, arculatukat megrajzolni intézményi esettanulmányaink alapján. Végül egybevetjük e hallgatói csoportok közös vonásait, és keressük a rájuk adható egyetemstratégiai és felsőoktatás-pedagógiai válaszokat.

Nem szokványos (non-traditional) hallgatók. A nem szokványos hallgatók olyan társadalmi csoportokból kerülnek ki, amelyek épp most hódítják meg az iskolát és az oktatási rendszert. Az 1960-70-es években nem szokványos hallgatóknak tekintették a társadalom egy-egy olyan csoportjából jövőket, akik a történelemben először érkeztek el az iskolázásig, annak bizonyos szintjéig vagy irányáig (pl. a lányok, hátrányos helyzetű társadalmi rétegek,

foglalkozások és osztályok fiataljai vagy az elmaradott, gazdaságilag stagnáló körzetekben élők). Az ő befogadásukra és felzárkóztatásukra – egyenlőségük megteremtésére vagy iskolai esélyeik megnövelésére – nagy szabású fölzárkóztató programokat indítottak. Ez az 1970-es évek Európájában társadalompolitikai kérdéssé vált, és iskolareformok sora hivatkozott rá.

A nem szokványos hallgatók olyan csoportokból is jöttek azonban, amelyek csupán együtt éltek a többségi társadalommal, de annak még nem vagy már nem a részei. Ezt a problémát is ismerjük az oktatás történetéből mint a kisebbségi oktatás, az iskolai kétnyelvűség, az 1970-es évek végétől pedig mint a multikulturális társadalom és az interkulturális nevelés kérdéseit. A nemzeti, etnikai, faji és vallási kisebbségekből származók az európai oktatáspolitikák egyik súlyos, bár sokáig takargatott problémája, amely szokatlan és látványos megoldásokhoz vezetett mint pl. az iskola „olvasztótégely” szerepe, a kétnyelvű oktatás (az irányítástól az osztálytermek szintjéig). Az 1990-es években e csoportok törekvése és követelése már túllépett a közoktatáson, és elérte a felsőoktatást is (kisebbségi és /vagy regionális egyetemek).

Az 1990-es években az ilyen nem szokványos hallgatók új csoportjai jelentkeztek tömegesen az oktatásban: a dolgozók, felnőttek, idősök csoportjai. Az ő bevonásuk az oktatásba magát a hagyományos oktatást feszíti szét (permanens nevelés, élethosszig tanulás).

Az 1990-es évek új fejleménye a korábbiakhoz képest továbbá a tömeges vándorlás, elmenekülés és megérkezés egyik világból a másikba, egyik társadalomból (kultúrából) egy másikba. E vándorló, helyváltoztató és letelepülni nem tudó /akáró csoportok persze már az 1960-as években is megjelentek a kontinentális Európában (amint hogy ez már akkor is világjelenség volt). Vendégmunkásoknak nevezték őket. Kibocsátó országaik kezdetben Európa periferiáján voltak (Spanyolország, Portugália, Szicília, a Balkán), célországaik pedig a kontinens ún. centrum országai (pl. Nyugat-Németország, Franciaország). Az 1970-80-as években a periféria kitolódott a kontinensen kívülre (Közel- és Közép-Kelet), a vándorlás pedig tömegessé vált Európa jóléti államai felé.

Az 1990-es évek új jelensége, hogy az Európába az eurázsiai kontinensről vándorolnak be, hogy Európa a világ egyik migrációs állomássá válik. E világméretű helyváltoztatás hajtóereje az a gazdasági és társadalmi egyenlőtlenség, amely az elmúlt fél évszázadban kialakult, és a kelet-nyugati konfrontáció elmúltával markánssá vált (Észak-Dél konfrontáció). Európa társadalmi fokozatosan elöregednek; miközben az eurázsiai kontinens más társadalmi óriási népességlellyel küszködnek, amelyeket születési helyük képtelen eltartani. Az Unesco demográfiai előrejelzése szerint Európának 2050-ig mintegy 150 millió új bevándorlóra van szüksége ahhoz, hogy magas szintű jóléti ellátását fönnt tudja tartani. Az 1990-es évek végén a nem szokványos hallgatók Európában már a vendégmunkások, bevándorlók, menekülők, beköltözők gyerekeiből tevődtek ki.

Európa keleti fele – Magyarországgal együtt – ebből a világméretű népesedési átrendeződésből az 1990-es években még csak keveset érzett. A szovjet érdekszférába tartozás fél évszázada mintegy jegelte a társadalmi és kulturális feszültségeket, amelyek közt a világháború előtt ezek a társadalmak éltek. E tradicionális konfliktusok (nemzeti, etnikai, vallási, faji) is „felszabadultak” az 1989/90-es fordulat során. Európa pereme egyelőre még keveset tapasztalt meg abból a fölbolydulásból, amely a centrumban lévő társadalmakat folyamatosan érte. Most

egyszerre kell(ene) megküzdeni a tradicionális konfliktusokkal és azokkal, amelyeket ez a modern kori népvándorlás fog okozni és okoz máris. Így – amint a történelemben oly sokszor – hagyományosan megoldatlan konfliktusok torlódhatnak mai feszültségekkel; a kétfajta konfliktus kezelése szokatlan és hatalmas erőfeszítést kíván.

Élethosszig tanulás. Korábban arra mutattunk rá – a vonatkozó szakirodalom, illetve statisztikák alapján –, hogy minél magasabb az iskolázottak-képzettek aránya egy adott közösségben, annál több további képzést „fogyasztanak”. A jelenséget behelyeztük az oktatás tömegesedésének társadalmi folyamatába. Azt feltételezzük, hogy a felsőoktatás tömegessé válásának következő lépése nem a napjainkban sok vitát kiváltó szűkítés és „minőségivé tétel” (a felsőoktatás drágítása), hanem az oktatás újabb fokozatának megszerveződése. Ezt a szakaszt feltételelesen „negyedik fokozatnak” neveztük el a korábbi első (alapfok), második (középfok), illetve harmadik (felsőfok) mintájára (Kozma 2000). A szűkítés (drágítás) jelenleg nemzetközileg divatos politikáját olyan átmeneti beavatkozásnak tartjuk a kormányzatok részéről, amilyeneknek a XX. században már többször is tanúi lehettünk (Jonasson 2004). Az ezzel kapcsolatos politikai vitákat pedig egy új képzési szakasz bevezető folyamatának fogjuk föl, amely szakasz már jelenleg is velünk van, tapasztalható.

Mint a tömegesedés minden jelenségét – az oktatásban csakúgy, mint más társadalmi magatartások más köreibben (pl. népesedés, migráció vagy akár divatjelenségek) – a felnőttoktatás tömegesedését is két változás eredőjeként fogjuk föl. Az egyik változás az, amely az adott közösségben megy végbe: megváltozik az iskolázással kapcsolatos magatartásuk, méghozzá egymást erősítő módon és tömeges méretekben. Ezt a megközelítést fejezi ki az „élethosszig tanulás”, mert a változás szubjektív oldalára, a tanulás (képzettség, diploma) iránti igények növekedésére utal. A másik változás a politikában megy végbe, amely tömegessé teszi a kapacitásokat (az objektív oldal, amelyet a „felnőttoktatás, felnőttképzés” szóhasználat tükröz). A tömeges tanulási igények kikényszeríthetik a kapacitások növekedését, a megnövekedett képzési kapacitások (szervezetek, férőhelyek) generálják a további igényeket.

A hazai szaknyelvben a 'felnőttoktatást' és a 'felnőttképzést' hajlamosak vagyunk szimultán használni. Valójában különböző oktatáspolitikai csoportok kifejezései. A 'felnőttoktatás' elsősorban az oktatásügyhöz kötődő szakmai csoportoknak (pl. pedagógusok) a szóhasználat. Azt fejezi ki, hogy a felnőttek oktatásának leginkább bevált módja az iskola, káderei pedig a pedagógusok. A 'felnőttképzést' ezzel szemben a vállalatokhoz kötődő szakmai csoportok használják. Azt fejezi ki, hogy a felnőttképzés a szakképzés egy sajátos esete. (A 'felnőttnevelés' egy harmadik szakmai kör kifejezése, amely az alternatív politikai mozgalmakig vezet el.) Az 'élethosszig tanulás' (*lifelong learning*, *LLL*) kifejezését olyan szakmai-politikai csoportok kezdeményezték a XX. század közepén, akik a felnőttek képzését tudatosan akarták kiszabadítani a vállalati kötöttségekből (a felnőttképzés mint érdekvédelem). A kifejezést azóta számosan tekintették magukénak, és a XX. század végére az Európai Unió hivatalos kifejezésévé vált. (Kozma 2006: 124-35).

Újabb és újabb hallgatói csoportok kialakulásával és megjelenésével a (felső)oktatásban a tömegesedés eddig is így haladt előre. Így kerültek a hátrányos helyzetű csoportok, a különböző kisebbségek gyermekei a felsőoktatásba, és így alakult át eddig is a felsőoktatás rendszere egész Európában (sőt azon kívül). A felnőttek olyan új hallgatói csoport, amely tömegesen most jelenik meg az egyetemek kapujában.

Felnőtt hallgatók három egyetemen

Módszertani megjegyzések. Az új hallgatók a felsőoktatásban tehát korunk egyik égető kérdésévé válik. Nem ismerjük őket eléggé, jelszavakban („élethosszig tanulás”, munkaerő-piaci igények” „kompetencia-alapú képzések” stb.) gondolkodunk róluk anélkül, hogy megkérdeznénk, kik is ők és mit is szeretnének. Kutatásunkkal ezt a hiányt igyekeztünk pótolni. Három magyarországi egyetem felnőtt (levelező) hallgatóit kérdeztük meg. Válaszaik alapján igyekeztünk jellegzetes csoportokként kezelni őket, keresve közös és eltérő magatartásaikat és törekvéseiket. Az alábbi módszertani megfontolásokat bocsátjuk előre.

- Az egyes intézmények kiválasztása mindenekelőtt regionális jelentőségük alapján történt. Igyekeztünk figyelembe venni azokat a sajátos szociológiai, demográfiai, gazdasági, társadalomföldrajzi jegyeket, melyek mentén az intézménynek helyet adó régió jellemezhető. Hiszen az egyes intézmények működését, problémáit, lehetőségeit, képzési repertoárját, illetve – számos más tényező mellett természetesen a jelentkezők körét is – meghatározzák az adott régió társadalomföldrajzi sajátosságai, a térségben mozgósítható források.
- A vizsgálandó karok kijelölésekor a nappali és a levelező tagozatok hallgatói létszámának arányát vettük figyelembe. Ennek megfelelően azokat a karokat választottuk ki, ahol a levelező képzésben résztvevők aránya kiugróan magas volt a nappali tagozatos hallgatók számához képest, s minden esetben közel azonos számú kérdőívet kérdeztünk le, összesen 1097. A minta tehát nem tekinthető reprezentatívnak sem a karok, sem a szakok, sem a szakirányok tekintetében. Vagyis megállapításaink, statisztikai értelemben, csak azokra vonatkoznak, akik kutatásunkban részt vettek, kérdéseinkre válaszoltak.)
- Alább eltekintünk a kérdőívek szisztematikus földolgozásának ismertetésétől; ez a kutatási beszámoló főadata (Forray 2004) . Most az egyes intézményekben tanuló (alapképzésben, nem doktori képzésben részt vevő) felnőttek „társadalmi és pedagógiai” arculatát igyekszünk megrajzolni.
- A hallgatók szociológiai jellemzőinek, jelentkezésük motívumainak, döntési stratégiáinak, valamint „jövőforgatókönyveiknek” tükrében azt keressük, milyen jellegzetes hallgatói csoportokat vonzanak a megvizsgált intézmények, milyen képzéseik népszerűek s melyek nem, milyen szervezeti formák látszanak megfelelőknek az új hallgatói csoportok megjelenésével, s melyek szorulnak folyamatosan háttérbe.

Felnőtt hallgatók a Pécsi Tudományegyetemen. A PTE vonzáskörzete nagy, bár nem hasonlítható össze a budapesti egyetemével, amelyek jelentkezőinek több mint felét a közép-magyarországi régiókból jelentkezők adják. Mégis, a tíz legnépszerűbb egyetem adatait összehasonlítva a PTE-re szokatlanul nagy arányban jelentkeznek fővárosiak. Erre hivatkozva két kar (Felnőttképzési Kar, Műszaki Főiskolai Kar) főiskolai képzési helyeket is létrehozta. A vonzás nemcsak a városon terjed túl – Budapest felé –, hanem a határon is (Eszék, távolabban Horvátország felé). A levelező képzésben három legaktívabb kar a már említett kettő, valamint az ÁJK. A legtöbb kar iránt csökkent az érdeklődés 2001 óta –

különösen a hagyományos egyetemi karok iránt –, bár ugyanebben az időszakban néhány képzésben kiugróan magas volt a levelező képzésre jelentkezők száma. A pécsi felnőtt hallgatókat az alábbiak jellemzik (vö. Balázsovits, Sánta 2005).

- Nemek tekintetében a nők dominálnak (66 %), Nők ugyan a műszaki levelező képzésben nem találhatók – ellenben 100 % volt nő az egészségügyi főiskolai karon, több mint 80 % a BTK-n, 69-80 % a TTK-n és a FEEK-en. Zömük párkapcsolatban él (57 %). Alapvégzettségük rendszerint egyetem (TTK) vagy főiskola (BTK)
- Havonta vannak konzultációik. Ezekre a hallgatók többségben tömegközlekedéssel jutnak el (leginkább a bölcsészek, legkevésbé a műszakiak). A tanulmányok költségeit mintegy felük teljesen saját maga fizeti, mintegy ötödüknek vállalja át a munkahely (leginkább a FEEK, valamint az ÁJK képzésekben).
- A végzettség megszerzése után 70 %-uk nem kíván állást, munkahelyet változtatni (legkevésbé a bölcsészek, valamint a ttk-sok). Legmobilabbnak azonban az ÁJK-ra, valamint az egészségügyi karra járók látszanak. Elégedett a képzéssel csaknem a részt vevők fele (43 %), csak részben elégedett több mint a felük (az egészségügyi képzésben részt vevők a legkevésbé elégedettek. 85 %-uk mégis elsősorban ugyanoda iratkoznék, ahol most tanul, s csupán az egészségügyi karon hallgatók voltak látni valóan elégedetlenek azzal, amit kaptak.
- A tanulmányi nehézségek közül a legnagyobb gond a tanulmányi idő (70 %), valamint a tanulmányok költségei (41 %). A tankönyvhöz jutás jelent nehézséget csaknem 30 %-uknak, a vizsgák (formái, szervezése, egyáltalán a ténye) 26 %-nak.
- Motivációik közül elsősorban a szakmai érdeklődést, továbbá a diploma, illetve az egyetemi végzettség megszerzését nevezték meg. A munkaerő-piaci elgondolások és igények csupán a 4.-5. helyet foglalták el a motívumok sorrendjében.
- Családi-társadalmi háttérüket illetően a pécsi felnőtt hallgatók elsősorban első generációs értelmiségiek, akik ezen az úton szerzik meg felsőfokú végzettségüket, egyetemi diplomájukat (elsősorban az egészségügyiek és a műszakiak – legkevésbé a jogászok). Mégis elsősorban a családok támogatják felnőttkori tanulásukat (37 %), valamint a munkatársak és a társas környezet (23-23 %).

A kép, amely a pécsi felnőtt hallgatók válaszaiból kibontakozik, körülbelül a következő. Első generációs értelmiségiek – vagy annak készülnek, azok lesznek –, átlagos anyagiakkal ellátva, akiket a családjuk és munkatársaik ösztönöztek elsősorban diplomaszerezésre. Azért fogtak hozzá a továbbtanuláshoz, hogy társadalmi (családi, baráti) pozícióikat megerősítsék a felsőfokú végzettséggel, egyetemi diplomával. Ezért ha újra kezdenének, leginkább ismét oda jelentkeznének, ahol most tanulnak (kivételt az egészségügyi karon hallgatók képeznek). Munkahelyi megfontolások nem, vagy csak áttételesen jelennek meg köztük. Nagyobb részük nő, rendszerint férjnél, családban, párkapcsolatban, akinek a családi-társadalmi helyzete kívánja a továbbtanulást főiskolai, egyetemi karon. Ezért jelentős részben áldozni is képesek. Csaknem a felük maga fizeti a költségeket, havonta tömegközlekedéssel jár el az egyetemre. Ami a tanulmányi munkát illeti, a legnagyobb nehézséget a tanuláshoz szükséges idő kigazdálkodása jelenti; továbbá a tankönyvek és segédeszközök megszerzése, valamint az „élethosszig tanulás” rutinjainak hiánya.

Felnőtt hallgatók a Debreceni Egyetemen. Az egyetem valamennyi karán folyik felnőttképzés (esti, levelező, sőt távoktatási formában). Három karon azonban egyenesen meg is haladja a nappali képzést (egészségügyi, jogtudományi, valamint pedagógiai kar). Ezeken egyenként 700-1300 felnőtt tanul. A legnagyobb választékot – ettől némileg eltérően – a műszaki kar, valamint a bölcsészkar kínálta (előbbi elsősorban főiskolai vagy az alatti szinten, utóbbi elsősorban egyetemi szinten). A szakirányú képzések kevésbé népszerűek; az egyetem a vizsgált időszakban elsősorban az első diplomához jutás színhelye volt a felnőttek számára. Ezek közül a legnépszerűbb a főiskolai képzés. A Debreceni Egyetemen hallgató felnőttek elsősorban azért tanulnak itt, hogy első diplomájukat megszerezzék, és azt is főiskolai szinten. A Debreceni Egyetem felnőtt hallgatóit a következőkkel jellemezhetjük (Kóródi, Engler 2005).

- A felnőtt korban hallgatók (továbbtanulók) több mint 70 %-a nő (a műszaki kar kivétel, a pedagógiai kar természetesen túlreprezentált). Közülük mintegy 100 nem magyar állampolgár; az adatokból (magyar nyelvű képzések) kiderül, hogy ők az ún. „határon túli” magyarok közül kerülnek ki (elsősorban Partium-Románia és Kárpátalja-Ukrajna a kibocsátó területük).
- Debrecenben a felnőttek 24 %-a bölcsészprogramokban tanul (2005), 19 % pedagógusképző programokban, egészségügyi képzésben pedig 20 % vett részt. Az összes többi a maradék, beleértve a sokat reklámozott gazdasági képzést (5 %), műszaki képzést (vö. „munkaerő-piac”, 15 %) és mezőgazdasági képzést (7%). A debreceni egyetemi felnőttképzés csúcsán kétségtelenül a bölcsész- és pedagógusképzés áll, együttesen a képzésben részt vevők 43 %-át teszi ki!
- A felnőttek több mint 60 %-a párkapcsolatban él (30 % hajadon, nőtlen – a debreceni hallgatók kifejezetten konzervatív családszervezésben élnek). A legradicionálisabb képzési programokban a házasságban élők aránya ennél is magasabb (kb. 70 %).
- A felnőtt hallgatók több mint 70 %-a teljes munkaidőben dolgozott; mintegy 10-20 % vezető beosztásban, jellemzően azonban beosztottként. (Önálló vállalkozókkal leginkább a műszaki képzésekben lehetett találkozni.)
- A képzés célja egyértelműen a felsőfokú végzettség megszerzése. A felnőttek kétharmadának ez a képzési forma nyújtja az első diplomát (képzési irányonként eltérően, mert a felnőtt joghallgatók 76 %-ának már volt felsőfokú végzettsége). Az első diplomát legjellemzőbben azok akarták megszerezni felnőtt fejjel, akik az egészségügyi képzésekre jártak.
- Több mint felük (58 %) maga fedezi tanulmányi költségeit, 8-13 % kap részleges vagy teljes munkahelyi támogatást. Csaknem felük tömegközlekedéssel jut el a konzultációkra, csaknem ötödük használ ehhez gépkocsit.
- A debreceni felsőoktatásban hallgató felnőtteket is elsősorban a szakmai érdeklődés, illetve az új diploma megszerzésének vágya hajtja. Az új munkahelyért való tanulás harmadik lett a rangsorban. Magasabbra sorolták még a kíváncsiságot (18 %), mint a megélhetést (7 %), a családnak és a baráti körnek való megfelelést (22 %), mint a munkakeresést (8%), az egyetemi végzettség megszerzését és a társadalmi

kapcsolatok megújítását (13-14 %), mint a munkahelyi kötelezettségeket (12 %). Bár Debrecenben fontosabbnak tartották a munkahelyváltást megalapozó a továbbtanulást, mint Pécsen, ezért itt is markánsan megjelent a szakmaszeretet és a diplomaszerzés motívuma.

- Az ösztönző hatások közül a debreceni felnőtt hallgatók még nagyobb arányban emelték ki a család és a rokonság szerepét (52 %), mint a pécsiek; és alacsonyabbra tették a barátok és munkatársak hatását (5-6 %). Ugyanakkor a „belső indíttatás” itt szerepet kapott – amivel Pécsen nem találkoztunk.
- A hallgatók túlnyomó többsége itt is „első generációs” vagy közel első generációs értelmiségi (kivételt a jogon továbbhallgatók jelentik). Tanulságos ugyanakkor, hogy a baráti kör jelentős részben diplomásokból kerül ki, sőt egyötödüknek „minden ismerőse”.
- Közel azonos arányban a pécsiekkel, a debreceni felnőtt hallgatóknak is legnagyobb problémája a kevés idő (80 %). Hasonlóan a pécsiekhez, a következő két nehézség itt is az anyagiak (42 %) és a tankönyvhöz való hozzájutás (46 %). És szintén hasonlóan a pécsiekhez – bár az övéknél nagyobb arányban (22 %) – a tanulási rutin és a szereplés, vizsgakészségek hiánya jelent még nagyobb nehézséget.
- Elégedettségben némileg lemaradtak a pécsiektől: teljesen elégedettnek mondta magát 37 %, részben elégedett volt 57 %. Mégis ugyanúgy 80 % fölött voltak azok a válaszadók, akik ismét a mostani képzésüket választanák, az elégedetlenek aránya Debrecenben a műszaki (Pécsen az egészségügyi) karon volt a legmagasabb. 53 % folytatni kívánta a munkáját, ha tanulmányait befejezte, 17 % akart munkahelyet változtatni, és 16 % a munkába állásban reménykedett.

A debreceni felnőtt hallgatók – bár a számukra nyújtott egyetemi kínálat több rétű, de mindenképp eltér a pécsitől – konzervatívabb értékrenddel kezdtek tanulmányaikba, mint pécsi kollégáik. Bár kisebb mértékben, de azért jelentős részben ők is első generációs értelmiségiek, akiknek azonban családi és baráti köre, rokonsága jelentős mértékben már diplomát szerzett. Maguk elsősorban ehhez a körhöz szeretnének fölzárkózni. A legfontosabb motívum Debrecenben is a társadalmi pozíció megszerzése, a közösségi elfogadottság növelése (bár a munkahely megszerzése, megtartása és megújítása itt valamivel fontosabb szerepet tölt be). Ez a konzervatívabb csoport még konzervatívabb képzéseket választ (főként bölcsész és pedagógus képzettségeket), ösztönzőik és támogatói között még fontosabb szerepet tölt be a család. A felnőtt hallgatók zömmel itt is nők, akik még nagyobb arányban élnek házasságban, mint Pécsen, és még kisebb arányban alternatív kapcsolatokban. Ez a tradicionális kötődés határozza meg munkahelyi mobilitásukat és a képzettség fölhasználását: túlnyomóan hasonló képzettséget szereznének, ha újra kezdenék, és csak egyhatodik akar munkahelyet változtatni (azért munkahelyhez is szeretnének jutni).

Felnőtt hallgatók a Gödöllői Egyetemen. A gödöllői Szent István Egyetem öt karán (gazdaság- és társadalomtudományi kar, gépészmérnöki kar, mezőgazdasági kar, műszaki főiskolai kar (Ybl Miklós), valamint a jászberényi főiskolai kar) vizsgáltuk a felnőttképzést. Péccsel vagy Debrecenrel – különösen a Debreceni Egyetemmel – összehasonlítva mindenekelőtt megállapíthatjuk, hogy a SzIE karai hálózatosan helyezkednek el, a székhely (Gödöllő, az eredeti agrártudományi egyetem) kevésbé dominál. Azaz kevésbé határozza meg, kevésbé szabványosítja az egyes karok arculatát, mint Debrecen a Debreceni

Egyetemét (jellemző az ún. „debreceniség”) vagy akár Pécs a Pécsi Tudományegyetemét. Ez megnehezíti, hogy hasonló összefoglaló képet alkossunk – mintánk alapján – a gödöllői felnőtt hallgatókról, mint a pécsiekről vagy debreceniekről. Inkább az egyes karok hallgatóiról kellene beszélnünk, ami viszont töredezetté tenné a képet és mozaikossá a megállapításainkat. (Részletesebben lásd: Nagy 2006.)

- Ez a hallgatói csoport fiatalos (a 20-30 évesek határozzák meg, az Ybl-en 61 %-uk 30 év alatti). Eltérően a debreceni és a pécsi hallgatói csoporttól, a nők és férfiak aránya nagyjából kiegyenlített (karonként eltérő mértékben, a nők aránya a jászberényi pedagógusképzésben a legmagasabb, a férfiak az Ybl-en vannak több mint 90 %-ban).
- A házasságban, illetve párkapcsolatban élők aránya életkoruk szerint változik: míg a műszaki karok fiatalabb és férfiasabb hallgatói túlnyomórészt gyerektelenek, és nem házasságban élnek, addig a jászberényi kar idősebb és nőiesebb hallgatósága nagyrészt házasságban vagy párkapcsolatban él, és gyereket vagy gyerekeket nevel.
- A megkérdezettek 35 %-a Budapestről jár a különféle gödöllői képzésekre (az állatorvostudományi, illetve a gyöngyösi karon hallgatókat nem kérdeztük). Ez azt jelenti, hogy az egyetem – egyes karai – erősen helyi-regionális vonzerejűek (ami fontos szempont az intézményválasztásnál, mert időben és pénzben is mérhető hatással lehet a továbbtanulásra). A képzésben részt vevők több mint 60 %-a a megyén belülről érkezik Gödöllőre továbbtanulni. Ahogy a karok székhelye távolodik Budapeستől, úgy nő azoknak az aránya, akik kisebb településekről járnak be továbbtanulni. (Az egyetem regionális funkcióját azért nehezebb fölbecsülni és pontosabban megrajzolni, mert egyes karai – pl a jászberényi – szinte önálló életet élnek. A jászberényi karnak pl. önálló vonzáskörzete, hagyományai és a jelek szerint önálló közönsége is van, amely más környékről érkezik Jászberénybe, mint az egyetem más karainak hallgatósága.) Érdekes módon elsősorban a 40 év felettiek hajlandók távolabbról is fölkeresni a képzést (ők a munkahelyükre is távolabb hajlandók eljárni). A fiatalabbak inkább helyben vagy közelben keresnek munkát is, iskolát is.
- Ami a továbbtanulás célját illeti, a gödöllői egyetem csoportja sem különbözik lényegesen a debrecenitől vagy a pécsitől. A felnőttkori továbbtanulás két kiemelkedő motívuma itt is a diplomaszerezés és a szakmai érdeklődés. Ezekből a legfontosabb motívumoktól csak távol elmaradva gyakoriságban említik az új munkahelyhez jutást (akárcsak Debrecenben) és ettől is jócskán elmaradva az egyetemi diploma megszerzését (e tekintetben már különböznek a pécsi vagy a debreceni csoporttól). Az összes többi motívum, amely a kérdőíven választható volt (szabad időtöltés, barátok, család, kíváncsiság) éppúgy eltölpül ettől a néhánytól, mint ahogy eltölpül a munkakeresés, a megélhetés vagy a kötelező továbbképzés is. (A jászberényi karon továbbhallgatók alcsoportja e tekintetben is elkülönül a gödöllőiek csoportjától általában: ők még nagyobb arányban választották egyrészt az új diploma megszerzésének szükségességét, másrészt viszont a társadalmi hovatartozás erősítését, mint a gödöllői csoport általában.)
- A gödöllői csoportban jóval kisebb azoknak az aránya, akik munkahelyükön akarnak maradni, miután elvégezték a képzést; és magasabb azoknak az aránya, akik igenis munkahelyet szeretnének változtatni. A praktikus szempontok – az ún. „eszköztudás”

– ebben a csoportban sokkal lefogadottabb, mint a debreceni csoportban, de akár a pécsi csoportban is. (Ez utóbbi a két véglet között áll, közelebb a debreceni csoport értékorientációjához, mint a gödöllői csoportéhoz.)

- A gödöllői csoport hallgatói is túlnyomórészt elégedettek a választott képzéssel, és ha újra kellene választani, akkor még nagyobb arányban (csaknem 90 %) azt választanák, amit most tanulnak. (Karonként eltérően, de kisebb arányban találkozni elégedetlenekkel. Nem találkoztunk az elégedetlenek olyan masszívan kirajzolódó csoportjával, mint Pécsen az egészségügyi képzésben részt vevők, Debrecenben a műszaki programokban hallgatók.)
- Nagyobb arányban, mint Pécsen vagy Debrecenben, a hallgatók maguk teremtik elő a tanulmányok költségeit (57 %). A munkahelyek nagyjából ugyanolyan arányban támogatják őket, mint az előző hallgatói csoportokat (11 %).
- A tanulás fő nehézségeként itt is elsősorban a rendelkezésre álló idő szűkösségét emelték ki. A gödöllői csoport is nehezményezi a tankönyvek és tananyagok beszerezhetőségét; itt viszont olyan motivummal is találkozunk, amellyel eddig nem: a tanulmányi infrastruktúra elégtelenségeivel. Kevesebbet panaszkodnak tanulmányi nehézségekre (pl vizsgadruk), és látványosan jobb a belépéskor magukkal hozott – vélt vagy valóságos – nyelvismeretük, mint akár a pécsi, akár a debreceni csoportba tartozóknak.

Ha a debreceni csoportot tarthatjuk az egyik végletnek, ami a felsőfokú felnőttoktatást, az ahhoz való hozzáférést és hozzáállást illeti (a „értékmegőrzők”), akkor a gödöllői csoport nyilvánvalóan a másik véglet („az instrumentalisták”). A pécsi csoport (a „törekvők”), mint említettük, valahol e kettő között van, közelebb a debreceni csoporthoz, mint a gödöllői hallgatókhoz. A gödöllői hallgatók csoportja markánsan fiatalosabb, mint a másik két csoport, férfiak és nők nagyjából egyenlő arányban vannak benne (a pécsi, de különösen a debreceni csoportban a nők vannak túlsúlyban). Családi hátterük is más; részben, de nem többségben ők is első generációs értelmiségiek, de a család távolról sem játszik annyira meghatározó szerepet sem a továbbtanulási döntésekben, sem a tanulmányok végzésében, mint a másik két esetben (de különösen a debreceniek esetében).

Bár a gödöllőiek is mindenképp a diploma megszerzéséért, valamint szakmai kíváncsiságból tanulnak – akárcsak pécsi vagy debreceni társaik –, de az ő esetükben az „eszköztudás” jóval nagyobb szerepet játszik (továbbtanulás a munkahelyért, az elhelyezkedésért vagy a munkahely megváltoztatásáért). Képzésükkel egészében elégedettek – ha kellene, megint ugyanezt választanák, még hozzá nagyobb arányban, mint a debreceniek vagy pécsiek –, nem jelöltek meg egyetlen olyan programot sem, amellyel kiugróan elégedetlenebbek lennének, mint a többivel. S bár őket is elsősorban az időhiány nyomasztja, akárcsak pécsi vagy debreceni társaikat, kevesebbet panaszkodnak tanulási nehézségekre, talán mert az előképzettségük jobb? Vagy mert magasabb a nyelvtudásuk? Vagy mert jelentős részben – egyes karokon túlnyomórészt – férfiak? Ők is maguk fizetik a költségeiket, közülük is csak alig több mint 10 %-nak vállalja át a munkahelye – részben vagy egészben – a tanulással járó terheket. A csoport meghatározó arányban budapesti, ami sokat megmagyaráz a SzIE képzésein továbbhallgató felnőttek többitől eltérő arculatából. És értelmezhetőbbé teszi a gödöllői csoport mozgékonyabb, instrumentalista hozzáállását a felnőttkori felsőfokú továbbtanuláshoz.

Egy új „felsőoktatási pedagógia” felé

A következőkben a három felnőtt hallgatói csoport néhány közös vonását emeljük ki, amelyekre az egyetemi stratégiák alakításakor figyelni kell. Ezek: a hallgatók családi-társadalmi háttere; továbbtanulási céljaik, törekvéseik; valamint jellegzetes tanulási nehézségeik.

Felnőttek a felsőoktatásban – kik azok? Az első probléma az, kik is vesznek részt a felnőttkori felsőfokú továbbtanulásban. Ebből a szempontból mind a pécsi, mind a debreceni csoport nagyon hasonló egymáshoz – a gödöllői csoport valamelyest eltér (de az eltérés könnyen értelmezhető). Nos, esettanulmányaink szerint mind a pécsi, mind a debreceni csoport nagyjából nőkből áll, életkoruk jellemzően 30-45 év, többségük házasságban vagy párkapcsolatban él. Ez az a társadalmi-demográfiai csoport, amely a felsőfokú képzéseket – mind Pécsen, mind pedig Debrecenben – jellemzően „fogyasztja”. Tegyük hozzá: jellemzően a vonatkozó régióból (Dél-Dunántúl, Észak-Alföld) kerülnek ki. Bár kihelyezett képzésekre is járnak, ahol elérik őket, a jellemző mégis az egyetem székhelye és annak vidéke.

A gödöllői hallgatók csoportja ettől a képtől eltér. A gödöllői csoportot fiatalosabbnak és városiasabbnak találtuk, a nők és férfiak aránya ebben a csoportban kiegyenlített. A gödöllői hallgatói csoportot azonban nehezebb egyben felfogni és jellemezni, mivel a felnőtteknek szóló továbbképzéseket különböző karok különböző helyszíneken hirdetik meg és folytatják. (Az Ybl Miklós Műszaki Főiskolai Kar Budapesten képez, a Jászberényi Főiskolai Kar Jászberényben, továbbá folyik képzés Gyöngyösön is). Így a gödöllői csoport helyett helyesebb volna egy-egy kar felnőtt hallgatóiról beszélni, pl. a jászberényi karéről. Ehhez viszont a megkérdezettek száma túl kevés, nem tekinthetjük őket az odajárók reprezentánsainak. Mivel azonban hasonló vonásokat mutatnak a pécsiekkel és debreceniekkel, a jászberényiekre például szintén vonatkoztatjuk a pécsi és debreceni hallgatókról mondottakat.

E túlnyomórészt fiatal és középkorú, nagyrészt családban élő, gyereket nevelő nők jellemzően első generációs értelmiségiek. Szüleik még nem voltak diplomások, házastársuk és környezetük azonban rendszerint már diplomás (a pécsi csoportra kifejezettebben áll ez a megállapítás, a debreceni csoportra elmosódottabban.) A gödöllői csoportról is elmondható, hogy rendszerint első generációsok; az ő baráti-ismeretségi körükben azonban több a diplomás, mint akár a pécsiek, akár a debreceniek körében. (Ez bizonyára összefügg azzal, hogy a megkérdezettek mintegy harmada a fővárosban él, úgy vesz részt a képzésben.)

A három hallgatói csoport összehasonlítása alapján arra hívjuk föl a figyelmet, hogy a sokat emlegetett felsőfokú képzésben részt vevők ma Magyarországon tipikusan *fiatal és középkorú nők, akik egy-egy egyetemi központ (régiónálközpont) vonzáskörzetében, jellemzően kisvárosban élnek*. Első generációs értelmiségiek, akik a felsőfokú képzésben részt véve „emelkednek ki” szüleik társadalmi rétegéből. Erőforrásaik, amelyekkel gazdálkodnak: a fiatalságuk és a családjuk, amely megtartja és támogatja őket. A havi konzultációkra rendszerint kevesebb mint egy napi utazással, tömegközlekedéssel jutnak el; ilyenkor a gyerekek a családra maradnak. Ez a felnőtt hallgatói csoport, amellyel a felsőfokú képzéseket szervező egyetemeknek számot kell vetniük. Mit jelent ez a felsőfokú képzéseket szervezőknek?

- Közvetlen oktatásszervezési következtetéseket nem vonhatnak ugyan le mindebből, de mint nevelésszociológiai háttérismeretet hasznosítaniuk lehet. A felnőtt hallgatói csoportok sokszor erősebbek és összetartóbbak, mint a nappali hallgatói csoportok, ami családi kötődéseikkel, közösségi beágyazottságukkal, munkahelyi elköteleződésükkel és nemi hovatartozásukkal együttesen magyarázható. Ez azt jelenti, hogy a képzés szempontjából könnyebb szervezni őket. Olyan oktatók közöttük a legsikeresebbek, akik hálózatosan (nem hierarchikusan) tudnak és szeretnek dolgozni; az információk is hálózatosan terjeszthetők és terjednek. Felnőttként ezek a hallgatók több erőforrással (több pénz) rendelkeznek, mint a nappali hallgatók (gyakran és szívesen szerveznek rendezvényeket stb.), és elvárják, hogy oktatóik kollégaként közelítsék meg őket. Ezt tudva *az egyetemi-főiskolai oktatónak más (felnőtt, kollegiális) attitűdökre van szüksége, mint amikor nappali hallgatókkal dolgozik.*
- *Az egyetem, főiskola számára az ilyen hallgatói csoportok mint egyetemisták ideálisak.* Minthogy önként választották az intézményt, ritkán jutnak el ide, szemükben a felsőoktatási intézmény presztízse magas. Bár egyes felsőfokú képzések menedzserei „fogyasztóknak” szeretik nevezni őket – akiket „kiszolgálhatnak” és akiknek az igényeihez „alkalmazkodni kell” –, valójában ez a hallgatói csoport nem ezt várja az egyetemtől. Sokkal inkább azt, hogy egyetem legyen a maga hagyományaival és konvencióival. A hallgatói csoport meghatározó körei igyekeznek újra élni, föleleveníteni vagy elképzelni fiatalságukat, amelyből hiányzott az egyetem, és átélni azt, hogy végül egyetemre kerülhettek. (Ezért is keresték az egyetemet, nem pedig rövid ciklusú, vállalkozásban szervezett szakképzéseket.)
- *Ez a hallgatói kör a tradicionális egyetem kiváló „fogyasztója”.* Abban az értelemben is, hogy több anyagi erővel rendelkezik, mint a nappali hallgatók, és felnőttként magasabbak az igényei is. A diákjóléti szolgáltatásokat tehát számukra nívósabban és drágábban lehet megszervezni, mint a nappaliak számára (büfé, pihenő, szállás, közlekedés stb.). Ha az egyetemi menedzser adásvételről és fogyasztásról beszél, akkor fejben kell tartsa, hogy intézménye nemcsak diplomát, tudást „ad el” – ide nem illő szavak e hallgatói körben –, hanem kiegészítő szolgáltatásokat is. Ebben pedig mindhárom megvizsgált egyetem meglehetősen gyöngye – különösen egyik-másik nyugat-európai partneréhez hasonlítva).
- Végül az említett családi-társadalmi háttér arra figyelmeztet bennünket, hogy a felsőfokú továbbtanulás nemcsak egyéni vállalkozás, hanem *egy-egy család, sőt néha az egész rokonság együttes vállalkozása is.* A beiratkozó, konzultációra utazó, otthon vizsgára készülő, diplomát szerző apa vagy anya (többnyire az utóbbi) mögött hasonló életkorú felnőttek, gyerekek és nagyszülők is állnak. A továbbtanulás sokszor ilyen csoportos vállalkozássá növi ki magát (az különösen a debreceni csoport esetében markáns, de körvonalazható a pécsi hallgatók vagy a jászberényi alminta esetében is). Az nagy esély az egyetemnek: ha menedzserei ügyesek, olyan társadalmi csoportokhoz és olyan térségekbe is sikerül eljutniuk, ahová a felnőtt hallgatók nélkül nem tudnának. Ezzel megalapozhatják és előkészíthetik az egyetem további társadalmi beágyazódását: családok és rokoni körök számára válik természetessé, hogy gyerekeiket Pécsre, Debrecenbe, Jászberénybe vagy Gödöllőre járassák.

Miért tanulnak tovább? Azért, hogy diplomát szerezzenek, meg azért, hogy érdeklődésüket kielégíthessék. Kivétel nélkül mindhárom hallgatói csoportban ezek voltak a leggyakrabban emlegetett – legtöbbször értékelt – célok, törekvések. Ebből a szempontból nem volt a három hallgatói csoport között különbség. A különbségek csak abban mutatkoztak meg, hogy más, lehetséges célokban a magukra ismertek-e. Így pl. a „nyitott” magatartást megtestesítő pécsi hallgatói csoportban a munkaerő-piaci meggondolások csak a 4.-5. helyet foglalták el a fontossági sorrendben; az „értékközlő” magatartást megtestesítő debreceni csoportban azt az érdekességet találtuk, hogy a családi-baráti körnek megfelelést is fontosabbnak tartották, mint az elhelyezkedést és munkahely-váltást mint továbbtanulási célt, motívumot. Leginkább „instrumentalistának” a gödöllői csoport bizonyult, amelyben, mint kiderült, fontosabbak a 30-41 közötti, egyedülálló férfiak, mint az előző két csoportban. De még ezzel együtt is vitán felüli, hogy a gödöllői felnőtt hallgatók is mindenekelőtt a végzettségért és a szakmai érdeklődés okán tanulnak tovább a felsőoktatásban. Az új munkahelyre kerülés csak távolról követi ezt a célt, bár a gödöllőiek értékrendjében a harmadik helyre került.

A diploma rendszerint vagy az első felsőoktatásban megszerzett végzettség (mint a debreceni csoport esetében), vagy az első egyetemi diploma, amelyet főiskolai végzés után szereztek. Kevésbé másoddiploma vagy szakképzés, inkább színtemelő, magasabb végzettséget nyújtó. Mindhárom hallgatói csoport megkérdezése alapján nyilvánvaló, hogy ezek a felnőttek ma Magyarországon a felnőttképzést még mindig egyfajta „pótló oktatásként” veszik igénybe. Lemaradtak vagy kimaradtak a főiskoláról, egyetemről – tehát pótolni szeretnék (hogy miért, azt a társadalmi-családi háttérüket elemezve láthattuk). Az egyetem, amikor felsőfokú képzést szervez a számukra, tulajdonképpen diplomát ajánl föl (még ha szakképzésbe csomagolva is). És ők a diplomáért tanulnak, még ha azt állítják is sokszor, hogy a szakmai érdeklődés hajtja őket.

Munkahelyük sokszor jobban tudja ezt, mint ahogy ők maguk bevallják. Talán ezért is van, hogy a munkahelyek csupán 10-15 %-ban támogatják a felnőttek felsőfokú továbbtanulását; nem ebben volnának érdekeltek (hanem föltehetően valamilyen szaktudás, kompetencia megszerzésében, esetleg nyelvtanulásban vagy számítógépes ismeretekben stb.) Esetleg vállalati továbbképzéseket ajánlanának föl – semmi esetre sem, mondjuk, diplomaszerezést vagy doktorálást. Ezért mindhárom csoportra vonatkozik, hogy továbbtanulási költségeiket felerészt vagy annál nagyobb arányban saját zsebből állják. (Ami, mint láttuk, családi elkötelezettség is lehet, azaz egy-egy család és rokonság együttesen állja a továbbtanulás költségeit és vállalja, mint rámutattunk, a további terheit.)

Milyen társadalom az, amelynek tagjai – legalábbis azok, akiket ez alkalommal elértünk és megkérdezhettünk – ekkora terhet vállal magára a felsőfokú továbbtanulásért, az egyetemi diplomáért, sőt a tudományos fokozatért? Ez, hogy egy korábbi kutatásunk (Kozma 2002: 128-43) megállapítását idézzük, olyan társadalom, amely az egyetemét, a főiskoláját inkább „szimbolikusan”, mintsem „instrumentálisan” használja. (A nemzetközi szakirodalomban ezt a jelenséget *kredencializmusnak* hívják, és úgy írják le mint az oktatás tömegesedésének jellegzetes hajtóerejét, vö: Price, Matzdorf 1999, Jonasson 2004.) A felnőtt hallgatók vizsgálatakor, kultúrájuk feltárásakor alighanem a felsőoktatás tömegesedésének és a negyedik fokozat kialakulásának mikrovilágát ragadtuk meg.

A hazai társadalom – annak meghatározott körei (amelyekhez szociológiailag mindhárom hallgatói csoport is sorolható) – még mindig ki vannak éhezve a felsőoktatásra, az egyetemi diplomára. Az ettől való elzártág túl hosszú nyúlt – egészen az 1990-es évek első feléig; a felsőoktatás iránti társadalmi igények növekedése máig tart. Ez alátámasztja azokat az előrejelzéseket, amelyek a felsőoktatás tömegesedését tartják az európai típusú társadalmak egyik kulturális hajtóerejének, az ezzel ellentétes kormányzati politikákat pedig

átmenetinek, epizodikusnak (Jonasson 2004). Az oktatáspolitiká számára mindez komoly és súlyos figyelmeztetés lehet.

- Ha napjaink oktatáspolitikusai arra hivatkoznak, hogy a kormányzati politikába nem fér bele a felsőoktatás bővítése, alternatív formáinak megszervezése, hálózatának kiterjesztése, akkor tudhatják, hogy mögöttük (az oktatáspolitiká) mögött áll a társadalmi támogatás. Ha napjaink kormányzati politikája (mondjuk, költségvetési vagy jóléti politika) arra hivatkozik, hogy külső kényszerek miatt kell szűkítenie a (felső)oktatást, akkor valószínűsíthető, hogy társadalmi szándékokkal és törekvésekkel szembemegy. Az államközi szervek jóváhagyása így megnyerhető, a politika viszont hosszabb távon elveszthető. E hallgatói csoportok szándékai és törekvései inkább olyan oktatáspolitikát sugallnak, amely a nehézségek között is a képzések kiterjesztésének lehetőségeit keresi, erre biztatja és bátorítja az intézményeket.
- Az intézmények stratégiai szempontjából is meghatározó lehet az ilyen hallgatói irányultság. Azoknak az intézményvezetőknek lehet igazuk, akik nem annyira a gazdasági szférával és a vállalkozásokkal való együttműködést hangoztatják, hanem a társadalmi környezetbe való beágyazottságot és intézményük regionális „küldetését”. Úgy látszik, mind a pécsi, mind a debreceni, de még a jóval hálózatosabb gödöllői egyetemmel szembeni legerősebb társadalmi elvárás az, hogy azt adja, amire eredetileg kitalálták és megszervezték: felsőfokú képzettséget, egyetemi diplomát. Ha szükséges és lehetséges, ezt a végzettséget, diplomát (fokozatot) szakképzettségbe is be kell csomagolni. Úgy látszik azonban, hogy ha az említett egyetemek – és érintett karai – meg akarják szerezni és meg is tartani felnőtt hallgatóikat, akkor nem szakképző intézménnyé kell álcázniuk magukat, hanem vállalniuk kell egyetemi küldetésüket.
- A felnőtt hallgatókkal foglalkozó programvezetők és oktatók számára is fontos figyelmeztetés ez. Felnőtt hallgatóik látnivalóan elkötelezettek azok iránt a képzések iránt, amelyeket választottak (mind a pécsiek, mind a debreceniek éppen a szűkebben szakképző programokra panaszkodtak, nem tartották eléggé szakképzőnek őket). Ebben az egyetem esélytelen: soha sem tud olyan gyakorlati lenni, mint maga a gyakorlat. Talán nem is kell, hogy olyan gyakorlati legyen, mert azt tudja adni, amit a gyakorlat nem: a gyakorlatot megalapozó elméletet és a társadalmi hovatartozást megjelenítő diplomát. Ha tehát a felnőtt hallgatók erre kötelezik el magukat, az kiváló szelektáló eszköz és tanítás-tanulási motiváció. Szelekciós eszköz: ez azt jelenti, hogy az egyetemekre azok jönnek, akik végzettséget akarnak szerezni – s távol tartják magukat azok, akik munkát akarnak szerezni vagy egyszerűen pénzt keresni. A felsőoktatás közönsége más – ez az, amit az egyetemi menedzserek csakúgy, mint a szakpolitikai tanácsadók elfelejtenek. Az a társadalmi csoport, amely felnőtt fejjel egyetemre jár – egyetemre küldi vagy engedi hozzátartozóját, támogatja tanulmányait, maga is elköteleződik az egyetemi tanulmányok és a diplomás lét iránt –, az hajlandó teljesíteni az oktatásban, hogy megszerezhesse a végzettséget. Ha nem is annyira képzett, mint a nappali hallgatók (egyes csoportjai), viszont céltudatosabb és elszántabb. Ez olyan felsőoktatási pedagógiát igényel (tesz lehetővé), amely hosszabb úton, kisebb lépésekkel, de mindenképp elvihet azonos szintekre, vagy még tovább.

- A dolgozó felnőttek megjelenése az egyetemeken arra kell figyelmeztessen az egyetemi vezetőket, hogy rövidebb képzési programokat szervezzenek, amelyek azonban mindig egyetemi végzettséget is jelentenek. Ez a felismerés hajtotta az európai egyetemeket (Európai Egyetemi Szövetség), amikor elhatározták, sürgették és sok oktatási tárcára valósággal ráerőltették a megszokottnál (4-5 év) rövidebb egyetemi programokat (1-3 év, magiszteri és doktori programok). Európán kívül egy-két év alatt is szerezhető valamilyen egyetemi végzettség; az európai egyetemeken ez csak nehezen, körülményesen volt eddig lehetséges. A „bolognai folyamat” rövidebb ciklusú képzési programjai az olyan hallgatóknak kedveznek, akik hol kiszállnak az egyetemi tanulmányokból, hol pedig visszakapcsolódnak (ún. szendvics-képzések). Az általunk megkérdezett hallgatói csoportok, amelyek diplomát, felsőfokú végzettséget kívánnak szerezni elsősorban, ideális fogyasztói volnának az ilyen, modulszerűen egymás után fölvehető és elvégezhető programoknak. Sajnos, hogy a „bolognai folyamatnak” ez az oktatásszervezési mozzanat nálunk beleveszett a körülötte kavargó, pártpolitikával is átszínezett finanszírozási vitákba.

Tanulási nehézségek, oktatásszervezési módszerek. Mindhárom csoport, közel egyenlő arányban két tanulási nehézségre panaszkodott. Az egyik nehézséget az időhiány jelentette, a másikat a nehezen hozzáférhető tankönyvek és segédeszközök. (A gödöllőiek emellett hozzátették: a hiányos oktatási infrastruktúra. A debreceniek, de különösen a pécsiek viszont hiányos tanulási készségeikre és erős vizsgadrukjukra panaszkodtak.)

Az időhiánynál – különösen mert ennyire krónikus (mindhárom csoportban a legnagyobb tanulási nehézségként említették) – érdemes megállni. Napjaink divatos jelszavai – köztük az élethosszig tanulás – mozgósító erejűek bár, tehát jelszónak jók, mégis megvalósíthatatlanok. „Élethosszig” tanulni – ezt a jelszót olyanok adták ki, olyan közegben, amelyben sokkal több a szabad idő, mint azoknak a szabad ideje, akiket mi ennek a vizsgálatnak a során megtaláltunk. Az „élethosszig tanulás”, akár a civil társadalom sok más jelszava és magatartása a sok szabad idővel rendelkezők luxusának látszik – legalább is azoknak a szemében, akik Pécsre, Debrecenbe vagy Gödöllőre utaznak vonaton, buszon havonta konzultálni. Ezt felismerni és tudatosítani nagyon fontos, mert az első lépés lehet egy gyakorlatiasabb LLL-stratégia és egy realistább felnőttoktatási koncepció kidolgozása felé.

A tanulási nehézségekkel küzdő felnőttek jelensége szintén köztudott, csak épp nem a felsőfokon továbbtanulókhoz kötjük. Holott köthetnénk. Bizonyos értelemben mindnyájan küzdünk tanulási nehézségekkel (pl. idegen nyelvhasználat, az IKT-környezettel való lépéstartással), és e nehézségek kiterjedését, méreteit, elterjedtségét, típusait még nem tárta föl a pedagógiai kutatás. Annyi valószínűsíthető, hogy a felnőttkori tanulás azoknak megy jobban, akiket kis korukban rendszeresen és fegyelmezetten treníroztak (formális oktatás, elemi kultúrkészségek), és akiknek iskolai sikereik voltak. Az élethosszig tanulás – vagy egyszerűbben: a felnőttkori iskolába járás – annak természetes, aki a formális oktatásban hosszan és alaposan vett részt. Minél többet járunk iskolába, annál könnyebben és szívesebben kapcsolódunk vissza. Az élethosszig tanulás nem a formálisan szervezett tanulási folyamat (liberális) alternatívája. Hanem olyan magatartás, amelyet a legmagasabb iskolázottak tettek és tesznek a legkönnyebben magukévá.

Végül a nehezen megszerezhető tankönyvek és segédeszközök is visszatérő nehézségei a továbbhallgató felnőtteknek (mindhárom csoportban ezt említették mint második legfontosabb nehézséget). Ebből jól érzékelhet annak a hitnek a naivitása, amely a tankönyvet és más segédeszközöket virtuális tanítás-tanulással javasol helyettesíteni. A távoktatók tévedése rendszerint abban rejlik, hogy nem ismerik föl és nem számítják be a továbbtanulásra vállalkozók előképzettségét és valóságos motivációit. Elektronikusan

fölkészülni a tanulásra is korai gyerekkorban kell (nemzetközi összehasonlítások és nevelépszichológiai kutatások szerint, összefoglalja pl. Komenczi 2007: 26-35, 48-61); egyik nem helyettesítheti a másikat. Tanulni közösségben könnyebb, mint magányosan – bár egy-egy vizsgára magányosan lehet, sőt kell is fölkészülni –, vagyis a felnőtt tanuláshoz legalább annyira kell a közösség, mint a gyerekkori tanuláshoz, mivel a felnőtt korban hallgató embernek is kell a társai ösztönzése, a „közösségi élmény”. Így a hagyományos eszközök (pl. tankönyvek) megkerülhetetlenek, nem lehet elektronikusan helyettesíteni őket. Mit mondanak a fentiek az egyetem vezetőinek és oktatóinak?

- A „kevés időt” az intézmények felnőttoktatási menedzserei leginkább úgy fordíthatják le maguknak, hogy kihelyezett központokat szerveznek (vagyis az oktatót mozgatják a hallgató helyett, vagy mindkettőt utaztatják). A felnőttoktatással régen és nagy volumenben foglalkozó intézmények gyakorlatából – egyes megvizsgált karok ilyenek voltak mindhárom egyetemen – tudhatjuk, hogy ez más típusú munka, más nehézségekkel, mint a tradicionális felsőoktatás. Egyfelől más készségeket és felkészültséget kíván oktatótól és menedzsertől egyaránt – másfelől mást nyújt a hallgatónak is. A mi hallgatói csoportjaink, különösen a pécsiek és a debreceniek elég konvencionálisak ahhoz, hogy szeressenek az egyetem székhelyére járni, legalább is időnként. A konzultációra járás más, mint az egyetemre járás – más közönséget választ ki, más értékrendet alakít. Amit nyer hallgató és menedzser (oktató) egyfelől, abból veszíthet is másfelől. Az idő mindenképp szűk keresztmetszet marad – de *hogyan a hallgatónak valamivel több ideje maradjon, ahhoz az intézménynek kell több időt áldoznia az oktatás szervezésére.*
- Hasonló dilemmát jelent a tankönyvek és segédeszközök hiánya. Nem egyszerűen nyomtatási probléma (mert akkor meg pénzt kellene szerezni hozzá és adni érte; áthidalható elektronikus adathordozóval stb.). A fő kérdés az oktatott anyag. Tradicionális anyagot az oktató alaposan tud és gyakorlottan oktat – ehhez rendelkezésre állnak a segédeszközök is. Csakhogy a tradicionális anyaghoz lassan változó képzési programok kellenek; ahhoz viszont, hogy a felnőtt hallgató megnyerhető legyen, a képzési programokat rendszeresen korszerűsíteni kell. A felsőoktatás dilemmája az, hogy a tanítási programok gyorsabban korszerűsödnek, mint ahogy fölkészülhetne rájuk, beleértve a segédeszközök készítését is. A felnőttek oktatásához, a kiszolgálásukhoz nagy és szervezett oktatási háttér kell; amint ezt a távoktatás nemzetközi tapasztalatai évtizedek óta mutatják (Clark 1998). A tradicionális felsőoktatásra nem lehet minden további nélkül felnőtt hallgatók tömegét rászervezni; nem erre való. *A tömeges felnőttképzés kiszolgálására az egyetemnek külön szervezeti egységet kell létrehoznia, és – mint a fentiekben már említettük – ez külön szolgáltatási ággá nőheti ki magát.* (A felnőtt hallgatók pl. kitűnő könyvpiac – ezt kevesen veszik figyelembe, holott az egyetemi kiadók piacának jelentős részét éppen ők tehetnék ki. Hasonlóképp ők lehetnének a jelentős fogyasztói az egyetem kiadványainak, folyóiratainak, médiájának.) A modern egyetem meg sem élhet másként, mint régiója felnőttjeinek beiskolázásával. Sajnos, ez a felismerés a hagyományos egyetemi vezetésben még késik.
- Azok, akik vizsgadrukkra és tanulás nehézségekre panaszkodnak, új közönséget jelentenek a felsőoktatónak. A felsőoktató a hagyományos egyetemen hozzászokott, hogy válogatott közönsége van (még ha kifogásolja is a színvonalat, vagy békétlenkedik a társadalmi vonatkozásai miatt). A felnőttekkel dolgozó felsőoktatónak, mint fentebb mondtuk, más pedagógiára volna szüksége, azaz más

készségekre és tanári attitűdökre. A felnőttkori felsőfokú továbbtanulás nálunk egyelőre még vigaszág – azok mennek tovább rajta, akik valamilyen okból kimaradtak a felsőoktatás „királyi útjáról”. Nem igazi „élethosszig hallgatók”, készségeik nincsenek kellően megalapozva, gyakrabban kellett tanulmányi kudarcot szenvedniük. Nem egyszerűen hallgató felnőttek, hanem segítségre szoruló felnőttek is. *Pedagógiájuk egyfajta segítő pedagógia felnőtteknek.* A sokszor lebecsült „felsőoktatási pedagógia” (Bábosik, Széchy 1999) egy hasznos és még kidolgozatlan területe

Új hallgatói csoportok megjelenése a modern felsőoktatásban az a hajtóerő, amely az egyetemeket és más intézményeket részben tömegessé teszi, részben pedig elindítja és tovább löki a megújulás és átalakulás útján. Ezek az „új hallgatói csoportok” Európa-szerte egyre láthatóbbak; nálunk leginkább a felnőttek megjelenésével válnak kézzel foghatóvá. Kik ezek a felnőttek, akik felsőfokú továbbtanulásra szánták el magukat? Egy kutatás nyomán három csoportjukat körvonalaztuk három magyarországi, regionális hatókörű egyetemen (Pécs, Debrecen, Gödöllő). A debreceni hallgatókat találtuk a leginkább „értéktörzőnek”, a gödöllőieket pedig a leginkább „instrumentalistának”. A pécsi hallgatók e két csoport között helyezkedtek el törekvéseikkel és értékválasztásaikkal (közelebb a debreceniekhez, távolabb a gödöllőiektől).

Bár e hallgatói csoportok arculata eltér egymástól, vannak meglehetősen közös vonásaik is. Zömében első generációs értelmiségiek, akik a hagyományos felsőoktatás ún. „vigaszágát” járják be: pótolják azt, amire fiatalabb korukban nem tudtak vagy nem akartak vállalkozni. Ez az egyetemek számára figyelmeztetés: legsikeresebbek azok a rövidebb (1-3 éves) képzési programjuk lehet, amely nem elsősorban szakmát tanít vagy specializál, hanem mindenképp diplomát, fokozatot, egyetemi végzettséget kínál. A mai magyarországi felnőtt hallgató a felsőoktatást „szimbolikus javakként” fogyasztja ahelyett, hogy – mint a munkaerő-tervezők és a munkagazdászok várnák, „instrumentálisan” akarná fölhasználni (tehát kiképzést szerezni, új munkahelyi ismereteket megszerezni stb.)

A hallgatók túlnyomórészt fiatal és középkorú nők, családi háttérrel. Ez arra figyelmezteti az egyetemek felnőttoktatási menedzsereit, hogy nem egyszerűen felnőtt hallgatókkal kell foglalkozniuk, hanem családi-rokoni vállalkozásokról van szó. A felsőoktatásban továbbtanulni rendszerint nem egyéni teljesítmény, hanem több ember hosszú évekre szóló elkötelezettsége. Rájuk tekintettel kell lennie a befogadó intézménynek, ugyanakkor számíthat is rájuk. A felnőttek szervezése az egyetem körül olyan, ma még lényegében kihasználatlan erőforrás, amely a jövőben könnyen lehet az egyetemek egyik túlélési eszköze is.

Bár sokat emlegetik manapság az „élethosszig tanulást”, a kutatásban részt vevő mindhárom csoport tanulási nehézségekkel küzd. Elsősorban időzavarra, másodsorban a segédletek hiányára, harmadsorban pedig a felsőoktatásban szükséges készségek és képességek hiányára panaszkodik. Ez arra figyelmezteti a felnőttoktatókat, hogy jelszavak helyett ismerjék meg pontosabban tanítványaik képességeit és szükségleteit. Az „élethosszig tanulás” szép jelszavát olyanok találták ki, akik maguk jól elsajátították az alapokat, évekig fegyelmezetten tanultak, formális oktatásban vettek részt, iskolai sikereik voltak. Ebből érthető az a jelenség, hogy a felnőttképzések javát kitevő továbbképzések (pl. felsőfokú továbbtanulás) azoknak hasznos, akik máris sok egyetemet „fogyasztottak”. Az élethosszig tanulás elterjedéséhez sok szabad idő kell, valamint magasan iskolázott társadalmi csoportok. Akik a vigaszágon haladnak – mint megkérdezetteink általában –, azoknak testre szabott „felsőoktatási pedagógiára” volna szükségük.

- Bábosik István, Széchy Éva (1999), *Felsőoktatás-pedagógia*. Budapest: ELTE Neveléstudományi Intézet.
- Balázsovcics Mónika, K Sánta Hajnalka (2005), *Társadalmi igények a felnőttek felsőfokú továbbtanulásban: intézményi esettanulmány a Pécsi Tudományegyetem levelező tagozatos képzéseiről* (kézirat). Pécs: PTE Neveléstudományi Intézet dokumentációja.
- Beluszky P. 1999. *Magyarország településföldrajza. Általános rész*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó.
- Berde Éva - Czenky Klára - Györgyi Zoltán - Híves Tamás - Morvay Endre - Szerepi Anna: Diplomával a munkaerőpiacon, Felsőoktatás és munkaerőpiac, Felsőoktatási Kutatóintézet, 2006
- Castel, Robert 1998. A szociális kérdés alakváltozásai. Max Weber Alapítvány – Wesley Zsuzsa Alapítvány – Kávé Kiadó, 362-431.
- Clark, B. R. (1998) *Creating Entrepreneurial Universities*. Oxford etc: Pergamon Press, Elsevier
- Csatári B. 1999. *A kedvezményezett kistérségek besorolásának felülvizsgálata, I–II.* Kecskemét, MTA Regionális Kutatások Központja. (Kézirat).
- Dalminé Dr. Kiss Gabriella 2000. A munkatársadalom válsága és a fiatalok életesélyei. *Valóság*, 11, 35-45.
- Enyedi Gy. 1996. *Regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában*. Bp., Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület.
- Enyedi Gy. 1997. A sikeres város. *Tér és Társadalom*, 4. sz. 1–7. p.
- Enyedi Gy. 2000. Globalizáció és a magyar területi fejlődés. *Tér és Társadalom*, 1. sz. 1–10. p.
- Faluvégi A. 2000. Magyarország kistérségeinek fejlettségi különbsége. In *Magyarország kistérségei*. KSH. 6-16. p.
- Forray R Katalin (1983), „A felsőfokú továbbtanulás iránti igények.” *Pedagógiai Szemle* 1983, 6:527-539.
- Forray R Katalin (1988), *Társadalmunk és középiskolája*. Budapest: Akadémiai
- Forray R Katalin (2004), *Társadalmi igények a felnőttek felsőfokú továbbtanulásában: kutatási terv* (kézirat). Pécs: PTE Neveléstudományi Intézet dokumentációja.
- Forray R Katalin, Kozma Tamás (1992), *Társadalmi tér és oktatási rendszer*. Budapest: Akadémiai
- Forray R. K 1988. *Társadalmunk és középiskolája*. Akadémiai, Budapest.
- Forray R. K. – Kozma T. 1992. *Társadalmi tér és oktatási rendszer*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Forray R. K. – Kozma T. 1999. Regionális folyamatok és térségi oktatáspolitikai. Oktatókutató Intézet. *Educatio füzetek* 225.
- Forray R. Katalin – Híves Tamás (2003) A leszakadás regionális dimenziói. Bp. : Oktatókutató Intézet, 89 p. (Kutatás közben 240)
- Forray R. Katalin – Híves Tamás (2003) A szakképző intézmények alkalmazkodása a társadalmi-gazdasági feltételekhez (1990-2000). Bp. : Oktatókutató Intézet, 54 p. (Kutatás közben 249)
- Forray R. Katalin – Híves Tamás 2003. A Szakképzési rendszer szerkezeti és területi átalakulása (1990-2000) Kutatás közben 82 p. In. Press.

- Forray R. Katalin - Híves Tamás: Jelentkezés a felsőoktatásba, *Tér és Társadalom* XVI. évf. 1.sz., 2002
- Forray R. Katalin - Juhász Erika: Az autonom tanulás és az oktatás rendszere, <http://www.autonomtanulas.hu/Az%20autonom%20tanulas%20az%20oktatasi%20rendszerben.pdf>
- Galasi Péter – Varga Júlia: Hallgatói létszám és munkaerőpiac, Felsőoktatás és munkaerőpiac, Felsőoktatási Kutatóintézet, 2006
- Galasi Péter: Fiatal diplomások a munkaerőpiacon a tömegesedés időszakában, *Educatio*, 2002/III
- Györgyi Z. – Imre A. 1997. *Az alap- és a középfokú oktatás közötti átmenet kérdései.* (Kézirat). Oktatókutatató Intézet.
- Györgyi Zoltán: Frissdiplomás fiatalok a munkaerőpiacon, *Educatio*, 2004/I
- Györgyi Zoltán: Tanulás felnőttkorban, Felsőoktatási Kutatóintézet, *Kutatás Közben*, 2003
- Györgyi Zoltán: Tanul-e a magyar társadalom? In: Mayer József. – Singer Péter (szerk.): *A tanuló felnőtt – a felnőtt tanuló.* Országos Köznevelési Intézet, Budapest, 2004
- Híves Tamás 1994 *Kartográfiai ábrázolás lehetőségei az oktatáskutatásban.* *Kutatás Közben* 205. Budapest: Oktatókutatató Intézet
- Híves Tamás 2002. A Szakképzési intézményhálózat és a szakmastruktúra fejlődésének regionális összefüggései. *Dokumentum*, 137 p. Oktatókutatató Intézet D5557.
- Híves Tamás 2002. A szakképzési intézményhálózat területi elhelyezkedése. *Dokumentum*, 115 p. Oktatókutatató Intézet D5544.
- Horváth Gy. – Rechnitzer J. (szerk.) 2000. *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón.* Pécs, MTA Regionális Kutatások Központja.
- Hrubos Ildikó: A peregrinációtól az Európai Felsőoktatási Térségig, *Educatio*, 2005/II
<http://www.enc.hu/1enciklopedia/fogalmi/ped/felnottoktatasi.htm>
http://www.felvi.hu/statisztika/statisztikak.ofi?mfa_id=1&stat=24
<http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=felnottkepzes-Singer-Felnottoktatasi>
<http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=kiadvany&kod=tanulo-tarsadalom>
- Jonasson, J. (2004) *Studying the education expansion: Paper for the XVIth CESE Conference.* (kézirat). Debrecen: Egyetemi tanszéki könyvtár
- Juhász Erika: A felnőttoktatás és helye az oktatási rendszerben, http://www.autonomtanulas.hu/JuhaszErika_Felnottoktatasi%20helye.pdf
- Juhász Erika: Felnőttképzés, http://www.autonomtanulas.hu/JuhaszErika_Felnottkepzes.pdf
- Komenczi Bertalan (2007), *Elektronikus tanulási környezetek* (kézirat disszertáció). Debrecen: Egyetemi tanszéki könyvtár
- Kóródi Márta, Engler Ágnes (2005), *Nem nappali tagozatos képzések a Debreceni Egyetemen* (kézirat). Pécs: PTE Neveléstudományi Intézet dokumentációja.
- Kozma T. – Forray R. K. 1999. Az oktatáspolitikai regionális hatásai. *Magyar Pedagógia*, 4. sz.
- Kozma T. 1998. Expanzió. *Educatio*, 1.sz. 5-18. p.
- Kozma Tamás (2002), *Határokon innen, határokon túl.* Budapest: Új Mandátum
- Kozma Tamás (2006), *Az összehasonlító neveléstudomány alapjai.* Budapest: Új Mandátum
- Kozma, T (2000), "The fourth stage: Transatlantic changes in adult education." In: Kaufman W., Macpherson H. S. eds (2000), *Transatlantic Studies.* Lanham (USA): The University Press of America, pp.127-39
- Ladányi Andor: A diplomások száma és összetétele, *Educatio*, 2002/II
- Lajos Tamás: A mobilitás, mint a felsőoktatás erőforrása, *Educatio*, 2005/II
- Liskó I. 1996. A szerkezetváltás első hulláma. *Educatio*, 2. sz. 260-273. p.
- Magda S.- Misi S.: Kísérleti Levelező oktatás - Távoktatás 10 éve Gyöngyösön, SZIE-GMFK Gyöngyös 1999, 112p, http://alia.karolyrobert.hu/cms/netalon.xml?data_id=563

- Maróti Andor: Lehet-e tanulni egy életen át?, Új Pedagógia Szemle, 2002/7-7, <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2002-07-ta-Maroti-Lehet>
- Mártonfi Gy. 1996. A szakképzés állapotáról. In *Tanulmányok a közoktatásról*. Országos Közoktatási Intézet. Budapest.
- Mihály Ildikó: Felnőttek tanulása – elméleti és gyakorlati tapasztalatok, Új Pedagógiai Szemle, 2003/10, <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2003-10-vt-Mihaly-Felnottek>
- Molnár Péter – Szegő Szilvia 1997. Ifjúság: tanulás és munka a munkanélküliség fenyegetésében. *Társadalmi Szemle*, 1, 15-33.
- Nagy Éva (2006), *Társadalmi igények a felnőttek felsőfokú továbbtanulásában: intézményi esettanulmány a gödöllői Szent István Egyetemen folyó levelező képzésről* (kézirat). Pécs: PTE Neveléstudományi Intézet dokumentációja.
- Nemes Nagy J. 1996. Centrumok és perifériák a piacgazdasági átmenetben. *Földrajzi Közlemények*, CXX. kötet 1. sz. 31-48. p.
- Nemes Nagy J. 2000. A területi fejlődés "állami" és piaci útjai a 90-es években. *Területi Statisztika*, 3. sz. 203–220. p.
- Óhidy Andrea: Lifelong Learning – az oktatáspolitikai koncepciótól a pedagógiai paradigmáig. Új Pedagógiai Szemle, 2006/11, <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2006-11-31-ohidy-lifelong>
- Pálné Kovács I. 1999. *Regionális politika és közigazgatás*. Bp. – Pécs, Dialóg Campus Kiadó.
- Pethő László: A felnőttoktatás fogalmának változásai, Új Pedagógia Szemle, 2000/11, <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2000-11-ta-Petho-Felnottoktatás>
- Polónyi István: A felnőttképzés megtérülési mutatói Kutatás közben No. 256. - Felsőoktatási kutatóintézet, Budapest 2004
- Polónyi István: A hazai felsőoktatás demográfiai összefüggései a 21. század elején, Felsőoktatási Kutatóintézet, Kutatás Közben, 2003
- Polónyi István: Az élethossziglani tanulás finanszírozása. *Educatio*, 1999/I
- Polónyi: A hazai oktatás gazdasági jellemzői a XX-XXI. századfordulón, Felsőoktatási Kutatóintézet, Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2004
- Pordány Sarolta: Az informális tanulás értelmezése és mérése, http://www.autonomtanulas.hu/doksi/inf_%20tan_%20er.pdf
- Price, J., Mitzdorf K. (1999), „Evolving managerialism in higher education.” *International Journal of Higher Education Management* 1999, 1: 55-65
- Rechnitzer János 1999 Területi Stratégiák.. Budapest-Pécs: Dialóg Campus Kiadó 117-123
- Szemerszki Mariann: A nem állami felsőoktatási intézmények hallgatói, Felsőoktatási Kutatóintézet, Kutatás Közben, 2006
- Szemerszki Mariann: Hallgatók a tömegesedés időszakában, *Educatio*, 2006/IV
- Tót Éva: Magyar hallgatók külföldön, In: *Educatio*, 2005/II
- Vágó Irén: AZ LLL fogalmának értelmezési lehetőségei a közoktatásban, Új Pedagógiai Szemle, <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=akademia-2002-Vago-LLL>
- Vámos Dóra: A munkapiac – diplomával, *Educatio*, 2000/I
- Varga Anna 1997. A fiatalok munkaerő-piaci helyzete. *Statisztikai Szemle*, 11, 940-953.
- Zachár László 1997. Korszerű munkavállalói tulajdonságok, álláskeresési technikák. Budapesti Műszaki Egyetem Műszaki Pedagógiai Tanszéke – Magyar Szakképzési Társaság – Nemzeti Szakképzési Intézet, Budapest
- Zachár László: A felnőttképzés rendszere és főbb mutatói, Új Pedagógiai Szemle,

sorszám

Kérdőív

„Társadalmi igények a felnőttek felsőfokú továbbtanulásában”

2005

A válaszadás önkéntes!

Kérdezés pontos helye:

Település:

intézmény:

kar:

tagozat:

szak, szakirány:

évfolyam:

Kérdezés ideje: 2005.....hó.....nap.....-tól.....ig

Kérdező(biztos):.....

A kutatás az OTKA támogatásával készül a Felsőoktatási Kutatóintézetben.

1. A válaszadó neme

1. férfi

2. nő

2. A válaszadó születési éve: 19.....

3. A válaszadó jelenlegi lakóhelye:

4. Családi állapota:

1. Házass, élettársi kapcsolatban él

2. Hajadon/Nőtlen

3. Elvált

4. Özvegy

5. Egyéb, és pedig

5. Gyermekének száma:.....

6. Állampolgársága:.....

Etnikuma, nemzetisége:

7. a. Jelenlegi foglalkozása

1. Önálló vállalkozó

2. Segítő családtag

3. Gyes, gyed

4. Nyugdíjas

5. Főfoglalkozású anya

6. Háztartásbeli

7. Munkanélküli

8. Egyéb, és pedig

7.b. Hol dolgozik Ön? Kérjük töltsé ki a táblázatot!

	Munkahely 1.	Munkahely 2.	Munkahely 3.
A munkahely neve			
A munkahely címe (település)			
A foglalkoztatás típusa	1. teljes munkaidőben 2. részmunkaidőben	1. teljes munkaidőben 2. részmunkaidőben	1. teljes munkaidőben 2. részmunkaidőben
Beosztása			
Munkaköre neve			
Mióta dolgozik ezen a munkahelyen? (hónap)			

8. Milyen felsőfokú (harmadfokú) végzettséggel/végzettségekkel rendelkezik? Hol, mikor és milyen tagozaton szerezte azt/azokat? Lehetőség szerint kronologikus sorrendben (időrendben) válaszoljon!

	A megszerzett végzettség	A végzettség megszerzésének éve	Az intézmény neve	Az intézmény helye (település)	Tagozat	A megszerzett végzettség támogatottsága
1.					1. nappali 2. levelező 3. esti	1. államilag támogatott 2. önköltséges 3. egyéb, éspedig:.....
2.					1. nappali 2. levelező 3. esti	1. államilag támogatott 2. önköltséges 3. egyéb, éspedig:.....
3.					1. nappali 2. levelező 3. esti	1. államilag támogatott 2. önköltséges 3. egyéb, éspedig:.....
4.					1. nappali 2. levelez 3. esti	1. államilag támogatott 2. önköltséges 3. egyéb, éspedig:.....
5.					1. nappali 2. levelező 3. esti	1. államilag támogatott 2. önköltséges 3. egyéb, éspedig:.....

9. Lakóhelye a korábbi felsőfokú tanulmányai idején:

10. Állampolgársága a korábbi felsőfokú tanulmányai idején:

12. A konzultációk (kontaktórák) rendje:

Havonta nap

Kéthetente nap

Hetente nap

13. Ha nem a képzés helyszínén él, hogyan jut el a konzultációkra?

.....

14. Hogyan fedezi jelenleg folytatott tanulmányainak költségeit?

1. Saját maga fizeti
2. Munkahelye fizeti
3. Mind a ketten
4. Ösztöndíjban (is) részesül
5. Egyéb, éspedig:.....

15. Mit tervez a végzettség birtokában?

1. Munkába áll.
2. Folytatja eddigi munkáját.
3. Munkahelyet változtat.
4. Továbbtanul, éspedig:
5. Külföldre megy.
6. Nem tudja.
7. Egyéb, éspedig:.....

16.1. Elégedett-e tanulmányaival?

1. Igen, teljes mértékben elégedett vagyok.
2. Részben elégedett vagyok.
3. Nem, egyáltalán nem vagyok elégedett.

16.2. Indokolja választát!

.....
.....

17. Mi volt eddig a legjobb élménye jelenlegi tanulmányaival kapcsolatban?

.....
.....

18. Mi volt a legkellemetlenebb élménye, tapasztalata, csalódása?

.....

19. Mi okozza Önnek a legnagyobb nehézséget tanulmányai folytatása során? Legfeljebb három választ jelöljön!

1. Az anyagiak biztosítása
2. A tanuláshoz szükséges idő biztosítása
3. Valamely tananyag elsajátítása, vizsgázás
4. Beilleszkedés a csoportba
5. A tankönyvekhez, jegyzetekhez való hozzáférés
6. Kapcsolatteremtés másokkal
7. Az önálló tanulás, felkészülés
8. Egyéb, és pedig

20.1. Kérjük, jelölje meg, hogy jelenlegi felsőfokú tanulmányaihoz milyen motivációk vezették el? Több válasz is megjelölhető!

1. Munkahelyen kötelező továbbképzés.
2. Szakmai érdeklődés, a korábban megszerzett szaktudás fejlesztésének belső igénye.
3. Nincs munkahelye, munka kereséséhez kell.
4. Új, igényesebb munkahely keresése.
5. Így még meg tud valahogy élni
6. Kíváncsiság.
7. Családtagok, barátok, kollegák, ismeretségi körhatása.
8. Diplomaszerezés/új diploma szerzése.
9. Egyetemi végzettség szerzése.
10. A társas/társadalmi kapcsolatok megújítása, frissítése.
11. Szabadidő hasznos eltöltése.
12. Egyéb, és pedig:

20.2. Amennyiben sorba tudja állítani a motivációkat, akkor horderejük szerint rangsorolja a három legfontosabbat! 1. a legfontosabb, 3. legkevésbé fontos!

1.	
2.	
3.	

21. Ki az, /kik azok,/ akik leginkább ösztönözték tanulmányai megkezdésében?

.....

22. Ha most kellene választani, ugyanide iratkozott volna-e be?

1. Igen
2. Önállóan tanulna inkább
3. Nem, hanem

23. Kérjük, indokolja választát!

.....

24.a A magyaron kívül milyen nyelvet tud? Kérjük osztályozza 1-5 közötti jeggyel a nyelvtudását!

nyelv	osztályzat
1.	
2.	
3.	
4.	
5.	
6.	

24.b Hol tanulta meg a nyelvet? Több lehetőséget is megjelölhet!

nyelv	iskolában	nyelvtan-folyamon	külföldön	családban	teljesen önállóan	egyéb
1.	1	2	3	4	5	6
2.	1	2	3	4	5	6
3.	1	2	3	4	5	6
4.	1	2	3	4	5	6
5.	1	2	3	4	5	6
6.	1	2	3	4	5	6

25.a Milyen gyakorlati területen vannak jelentősebb jártasságai? Kérjük osztályozza 1-5 közötti jeggyel készségeit.

jártasság, készség	osztályzat
1. autó/motor szerelés	
2. főzés	
3. számítástechnika	
4. barkácsolás	
5. tőzsdézés	
6. gyerekkel való foglalkozás	
7. szabás, varrás	
8. kézimunkázás	
9. kertészkedés	
10. csillagászkodás	
11. állatnevelés, -tenyésztés	
12. építkezés	
13. művészi alkotás	
14. egyéb, éspedig	

25.b Hol sajátította-el ezeket? Több lehetőséget is megjelölhet!

jártasság, készség	iskolában	tan- folyamon	baráttól/ ismerőstől	családban	teljesen önállóan	egyéb
1. autó/motor szerelés	1	2	3	4	5	6
2. főzés	1	2	3	4	5	6
3. számítástechnika	1	2	3	4	5	6
4. barkácsolás	1	2	3	4	5	6
5. tőzsdézés	1	2	3	4	5	6
6. gyerekkel való foglalkozás	1	2	3	4	5	6
7. szabás, varrás	1	2	3	4	5	6
8. kézimunkázás	1	2	3	4	5	6
9. kertészkedés	1	2	3	4	5	6
10. csillagászkodás	1	2	3	4	5	6
11. állatnevelés, - tenyésztés	1	2	3	4	5	6
12. építkezés	1	2	3	4	5	6
13. művészi alkotás	1	2	3	4	5	6
14. egyéb, éspedig	1	2	3	4	5	6

26. Van-e az Ön tulajdonában...

	Egy van	Több is van	Nincs	Nem tudom
Saját lakás	1	2	3	4
Családi ház	1	2	3	4
Telek	1	2	3	4
Nyaraló	1	2	3	4
Keleti típusú személyautó	1	2	3	4
Nyugati típusú személyautó	1	2	3	4
Számítógép	1	2	3	4
Video kamera	1	2	3	4
Hi-fi torony	1	2	3	4
TV	1	2	3	4
Mobiltelefon	1	2	3	4
Mosógép	1	2	3	4

27. Az otthoni környezetben az Ön családja...

1. inkább jómódú
2. inkább átlagos vagyoni helyzetű
3. inkább szegényebb
4. nem tudom megítélni

28. Van-e az Ön családjában/ baráti körében diplomás ember?

Családjában	Baráti körében
<ol style="list-style-type: none">1. nincs2. kisebbségben vannak a diplomások3. többségben vannak a diplomások4. mindenki diplomás	<ol style="list-style-type: none">1. nincs2. kisebbségben vannak a diplomások3. többségben vannak a diplomások4. mindenki diplomás

Kérjük, írja le, ha a kérdőívvel kapcsolatban bármilyen észrevétele van

Köszönjük válaszait!